

**Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди**

На правах рукопису

Карченкова Марина Володимирівна

УДК 378.147.88:796

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Волков Леонід Вікторович

Переяслав-Хмельницький – 2006

Зміст

Вступ.....	4
РОЗДІЛ 1 Теоретичні аспекти дослідження готовності вчителя фізичної культури до професійної діяльності	
1.1. Особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури	11
1.2. Сутність та зміст основних компонентів професійної готовності вчителя фізичної культури.....	27
1.3. Засоби і методи педагогічного впливу на формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.....	38
Висновки до першого розділу	48
РОЗДІЛ 2 Стан підготовленості студентів факультету фізичного виховання до діяльності вчителя фізичної культури	

2.1.	Методи та організація дослідження	50
2.2.	Інформаційна значущість компонентів професійної підготовленості студентів факультету фізичного виховання.....	64
2.2.1	Теоретична і практична підготовленість.....	65
2.2.2.	Фізичний розвиток і фізична підготовленість.....	68
2.2.3.	Функціональна підготовленість.....	72
2.2.4.	Психофізіологічна підготовленість.....	73
2.3.	Структура професійної готовності студентів факультету фізичного виховання.....	76
2.3.1.	Взаємозв'язок основних компонентів у структурі професійної готовності.....	76
2.3.2.	Визначення основних факторів структури професійної готовності.....	80
2.4.	Рівень підготовленості студентів факультету фізичного виховання до діяльності вчителя фізичної культури.....	88
	Висновки до другого розділу.....	111

РОЗДІЛ 3 Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності

3.1	Концептуальні положення диференційованого підходу щодо формування готовності студентів факультету фізичного виховання до діяльності вчителя фізичної культури	115
3.2.	Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності	128
3.3.	Визначення ефективності педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури в процесі педагогічної практики.....	171
	Висновки до третього розділу.....	180
	Загальні висновки.....	182
	Список використаної літератури.....	185
	Додатки.....	205

Вступ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах модернізації національної освіти і науки, реалізації Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, реформування вищої школи відповідно до положень Болонської конвенції особливого значення набувають питання підготовки високо-кваліфікованих фахівців різних галузей. У зв'язку з цим зростають вимоги до процесу розвитку й удосконалення професійно важливих якостей студентів у період їх навчання у вищих навчальних закладах.

Одним із пріоритетних завдань держави на сучасному етапі є збереження та зміцнення стану здоров'я і фізичної підготовленості дітей та молоді. Важлива роль у виконанні цього завдання належить майбутнім педагогам з фізичної культури, від діяльності яких залежить гармонійний розвиток підростаючого покоління, єдність фізичних, психічних, духовних і соціальних потреб особистості. На необхідність підвищення якості підготовки фахівців з фізичного виховання вказується в Законі України "Про вищу освіту", цільовій комплексній програмі "Фізичне виховання – здоров'я нації", Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту.

Проблема підвищення рівня підготовки випускників вищої школи є предметом досліджень А.М. Алексюка, В.П. Андрущенко, В.І. Бондаря, Л.П. Вовк, В.М. Галузинського, М.Б. Євтуха, І.А. Зязюна, А.Й. Капської, Н.Г. Ничкало, О.С. Падалки, М.І. Сметанського, Л.П. Сущенко та інших. Наукові дослідження М.Я. Віленського, Н.В. Кузьміної, В.О. Сластьоніна вказують, що результатом цілеспрямованого процесу підготовки є готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності. Сутність готовності до професійної діяльності трактується вченими як цілісний прояв особистості, комплекс необхідних знань, умінь, навичок і здібностей, результат професійної освіти й виховання, соціальної зрілості особистості.

Останнім часом опубліковано низку наукових праць, що висвітлюють проблеми формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до педагогічної діяльності в школі (М.Т. Данилко, Н.М. Мацкевич, О.В. Петунін та ін.). Досліджуючи проблеми професійної підготовки фахівців з фізичної культури, науковці наголошують на важливості теоретико-методичного і фізичного аспектів (С.Ю. Балбенко, Л.В. Волков, О.Д. Дубогай, С.М. Канішевський, Б.М. Шиян), професійно-педагогічної спрямованості (Е.С. Вільчковський, Н.Ю. Зубанова, О.П. Федик), психолого-педагогічних основ навчання (Г.В. Ложкін, О.П. Федик), розвитку професійно важливих здібностей (Л.М. Головата, М.В. Кричфалушій, В.Т. Яловик), використанні диференційованого підходу (А.В. Цьось), активізації самостійної роботи студентів (В.І. Наумчук, Т.Г. Овчаренко).

Аналіз наукових робіт указує на те, що проблема формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності вивчена недостатньо. Існуюча система підготовки фахівців з фізичного виховання у вищих навчальних закладах не передбачає комплексної оцінки, контролю та корекції розвитку компонентів професійної готовності.

Названі проблеми зумовили вибір **теми дисертаційного дослідження:** *“Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт відділу педагогіки і психології вищої школи Інституту вищої освіти АПН України за темою “Психолого-педагогічне проектування особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання у ВНЗ” (державний реєстраційний номер 0103U000963). Тему дисертації затверджено Вченою радою Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (протокол №2 від 1 листопада 2001 р.) та погоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 2 від 28 лютого 2006 р.).

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Предмет дослідження – зміст, умови та методи формування професійної готовності студентів факультету фізичного виховання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування професійної готовності студентів факультету фізичного виховання.

Гіпотеза дослідження базується на тому, що процес формування професійної готовності студентів буде успішним за таких умов: здійснення диференційованого підходу до навчання з урахуванням фахового рівня студентів; розвитку мотивації пізнавальної діяльності студентів шляхом використання особистісно орієнтованих методів навчання; коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах.

Відповідно до мети й гіпотези дослідження визначено такі **завдання:**

1. Проаналізувати сучасний стан проблеми формування готовності студентів до майбутньої професійної діяльності в теорії і практиці вищої педагогічної освіти.
2. Визначити сутність, структуру і зміст готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності та рівні сформованості її компонентів.
3. Розробити критерії комплексної оцінки індивідуальної готовності студентів факультету фізичного виховання до професійної діяльності.
4. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування професійної готовності студентів, експериментально перевірити їх ефективність у процесі педагогічної практики.

Методологічною основою дослідження слугували загальнотеоретичні принципи теорії наукового пізнання; концептуальні положення філософії,

психології, педагогіки щодо розвитку і всебічного формування особистості, а також особистісно орієнтованого та диференційованого підходу до підготовки студентів у вищій школі.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, класифікація і систематизація наукових даних, узагальнення досвіду практики, що дозволило визначити сутність і структуру професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури, обґрунтувати можливості особистісно орієнтованого і диференційованого підходу як одного з оптимальних чинників формування фахової готовності студентів; *емпіричні:* спостереження за процесом професійної підготовки студентів, тестування, анкетування, експертна оцінка, констатувальний, пошуковий і формувальний експерименти, використання методик антропометрії, рефлексометрії, динамометрії, пульсометрії та тепінгметрії з метою виявлення рівня сформованості компонентів професійної готовності в майбутніх фахівців, визначення ефективності розробленої програми формування професійної готовності; *статистичні:* використання методів математичної статистики з метою якісної і кількісної обробки одержаних результатів.

Організація дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на факультеті фізичного виховання Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, на базі ЗОШ № 2, 4, 5, 7 і гімназії м. Переяслава-Хмельницького за участю 317 студентів. Дослідження проводилося з 2000 р. по 2005 р. і включало три взаємопов'язаних етапи.

На першому етапі (2000-2001 рр.) визначено об'єкт, предмет, мету, висунуто гіпотезу і сформульовано завдання дослідження на основі вивчення стану проблеми у педагогічній, психологічній і науково-методичній літературі; розроблено програму і методику проведення констатувального експерименту.

На другому етапі (2001-2003 рр.) проведено констатувальний експеримент; визначено компоненти, критерії та рівні підготовленості студентів до діяльності вчителя фізичної культури; розроблено програму формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності та обґрунтовано педагогічні умови її практичної реалізації.

На третьому етапі (2003-2005 рр.) у формувальному експерименті перевірено ефективність запропонованої програми формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури; проаналізовано, систематизовано й узагальнено одержані результати, визначено їх статистичну достовірність; сформульовано загальні висновки і практичні рекомендації.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* визначено структуру професійної готовності студентів до діяльності вчителя фізичної культури, яка включає такі компоненти готовності: психологічний, фізичний, психофізіологічний, теоретичний і практичний; на основі принципу внутрішньої єдності виявлено вірогідні взаємозв'язки між ними; розроблено критерії і здійснено комплексну оцінку

індивідуальної готовності студентів до майбутньої діяльності; обґрунтовано педагогічні умови (поетапне здійснення підготовки студентів на основі взаємозв'язку теорії і практики, диференційованого підходу до навчання, інтеграції професійно орієнтованих дисциплін; застосування особистісно орієнтованих та інтерактивних методів і форм навчання; проведення професійної діагностики та відповідного коригування підготовки студентів на всіх її етапах; активізація самостійної роботи студентів з використанням комплексно-диференційованих програм) формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури, що дозволяють оптимізувати процес їх фахового становлення.

- *уточнено* сутність поняття “готовність майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності”;

- *запропоновано* визначення інформаційної значущості компонентів професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури.

Практичне значення дослідження полягає в розробці програми формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури, використання якої на факультеті фізичного виховання сприяло підвищенню рівня фахової підготовки студентів.

Розроблені диференційовані таблиці індивідуальної оцінки рівня професійної готовності студентів можуть бути використані з метою професійної діагностики та коригування процесу фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури на всіх його етапах.

Матеріали і результати проведеного дослідження можуть бути застосовані в навчально-виховному процесі на факультетах фізичного виховання вищих педагогічних навчальних закладів.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес інституту фізичного виховання і спорту Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 317 від 20.09.2005р.); факультету фізичного виховання Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 546 від 9.11.2005р.); Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (довідка № 435 від 16.09.2005р.).

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, написаних у співавторстві, автору належать теоретичні узагальнення, аналіз експериментальних даних, висновки та практичні рекомендації.

Вірогідність і надійність одержаних результатів забезпечена методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження; використанням комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження; статистичною значимістю експериментальних даних, точністю їх математичної обробки, застосуванням порівняльних методик; позитивними результатами експериментальної роботи.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом публікації праць, виступів автора на науково-практичних конференціях:

міжнародних – “Молода спортивна наука України” (Львів, 2003, 2005); “Духовність, спорт, культура, мистецтво і гуманізм в сучасному світі” (Донецьк, 2004, 2005); “Актуальні проблеми розвитку руху “Спорт для всіх” у контексті європейської інтеграції України” (Тернопіль, 2004); “Фізична культура, спорт та здоров’я нації” (Вінниця, 2004); *всеукраїнських* – “Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві” (Луцьк, 2002); “Оптимізація процесу фізичного виховання в системі вищої і середньої освіти” (Тернопіль, 2003); на засіданнях відділу педагогіки і психології вищої школи Інституту вищої освіти АПН України (Київ, 2005).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено в 11 наукових працях (9 одноосібних і 2 статтях у співавторстві), серед яких 3 статті опубліковано у фахових виданнях з педагогічних наук, 7 статей – в інших наукових виданнях, 1 – у збірнику матеріалів конференції

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури

Діяльність – це активність суб'єкта, спрямована на зміну світу, на виробництво або породження певного об'єктивованого продукту матеріальної чи духовної культури. У науковій літературі є чимало визначень діяльності. Водночас у більшості літературних джерел це поняття визначається як активне ставлення людини до навколишньої дійсності [29, 94

]. В Українському педагогічному словнику діяльність характеризується як спосіб буття людини у світі, здатність її вносити зміни в дійсність. Тобто діяльність трактується як специфічна для соціальної системи форма активності. Відомий психолог С.Л. Рубінштейн зауважував, що основою діяльності є предметні дії [155, с.173]. На основі цієї ідеї, академік О.М. Леонтьєв стверджував, що основним елементом людської діяльності є дії, які її спонукають і регулюють [103, с.118].

Діяльність педагога займає особливе положення серед видів діяльності людини. На думку Н.Є. Мойсеюк, педагогічна діяльність – це особливий вид соціокультурної діяльності, спрямованої на передачу нагромаджених людством культури і досвіду від старших поколінь молодшим, створення умов для їх всебічного гармонійного розвитку та підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві [113, с.130].

Як вважає А.М. Рогинський, діяльність учителя загальноосвітньої школи унікальна за своєю суттю і є особливим видом висококваліфікованої розумової праці, що має вільний творчий характер і відрізняється високим ступенем напруженості. Основною метою педагогічної професії є свідомо, доцільна діяльність з навчання, виховання і розвитку учнів [153, с.79].

Аналіз літератури показує, що у вітчизняній педагогіці і психології виконана велика кількість наукових робіт по вивченню особливостей педагогічної діяльності й особистості вчителя. Вона проводилась у таких основних напрямках: вивчення особливостей особистісного розвитку і професійного самовизначення (К.А. Абульханова-Славська, Е.А. Климов, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, К.К. Платонов та ін.); виділення певних видів педагогічних здібностей (Ф.М. Гоноблін, В.А. Крутецький, М.Д. Левітов, С.В. Кондратьєва та ін.), визначення особливостей педагогічної діяльності (Н.В. Кузьміна, Ю.Н. Кулюткин, А.К. Маркова, В.О. Сластьонін, А.І. Щербаков та ін.); рефлексивно-діяльнісна підготовка (О.О. Вербицький, К.М. Гуревич, І.А. Зязюн, І.І. Ісаєв, Г.О. Нагорна та ін.); застосування системного підходу у вивченні професійних здібностей (Н.А. Амінов, Е.А. Голубєва, Н.В. Кузьміна, В.А. Крутецький, В.Д. Шадріков та ін.).

Зазначимо, що для майбутнього вчителя розуміння структури професійно значущих якостей і здібностей має теоретичне і практичне значення. Розглядаючи її, можна встановити зв'язок між задатками, спеціальними здібностями, загальною педагогічною обдарованістю і творчим потенціалом особистості. Виділивши найбільш важливі якості і дізнавшись, як вони пов'язані між собою, якими психологічними процесами обумовлені, можна визначити, в яких випадках фахове навчання буде безперспективним, а в яких простежується його успішний розвиток.

Вивчаючи педагогічну діяльність, К.М. Левитан визначає її як взаємовідношення суб'єкта і об'єкта виховання в педагогічній системі. При структурному аналізі автор виділяє зовнішню і внутрішню, а також практичну і теоретичну педагогічну діяльність [99, с.17].

На думку О.І. Гури, педагогічна діяльність є дуже складною як за своїм змістом, так і за своєю формою, при цьому має свої психологічні особливості

, а саме: обмеженість у часі, неможливість існування неактивних міжособистісних стосунків, що створює певні труднощі; результатів діяльності вчитель чекає роками [45, с.75].

З позиції функціонального підходу діяльність учителя розглядають О.О. Абдулліна [1], Н.В. Кузьміна [91], В.О. Сластьонін [163], А.І. Щербаков [203] та інші. У початково-виховному процесі вони виявляють такі загальні і спеціальні функції: інформаційну, розвивальну, мовленнєву, пізнавальну, творчу, виховну, орієнтаційну, мобілізаційну, дослідницьку, організаторську, конструктивну, комунікативну. Функціональний підхід припускає відносно самостійність цих компонентів педагогічної системи, у той же час, між ними існує взаємозв'язок, тобто зміна одної з них спричиняє зміну іншої.

Важливою для даного дослідження є позиція А.К. Маркової, яка вважає, що головним чинником у роботі вчителя є "... особистість, її ціннісні орієнтації, значення, ідеали, які визначають суть педагогічної діяльності і спілкування: заради чого працює вчитель, яку він ставить мету і завдання, які вибирає способи і засоби досягнення мети і вирішення завдань" [110, с.50].

Модель особистості вчителя, на думку В.О. Сластьоніна, повинна включати основні особистісні якості, які визначаються його професійно-педагогічною спрямованістю. Особистість учителя, у концепції автора являє собою не просту сукупність різноманітних властивостей і характеристик, а єдине цілісне утворення, логічним центром і основою якого є мотиваційна сфера. Спрямованість особистості пробуджує й мобілізує приховані сили людини, сприяє формуванню в неї відповідних здібностей, професійно важливих особливостей мислення, волі, емоцій, характеру [163, с.60].

Слід зазначити підхід К.М. Левітана, який на підставі аналізу літератури розробив схему самооцінки педагогічної діяльності, яка відображає значущі професійні й особистісні якості вчителя [99]. Якості вчителя можна вивчати тільки виходячи з особливостей діяльності педагога. За класифікацією Е.А. Климова вчитель – це класичний зразок професії типу "людина – людина", професії, яка вимагає "інтерсоціальних якостей". Останній автор виділяє як "усі особистісні якості, які забезпечують успішну взаємодію між людьми, розуміння людей і ефективний вплив на них, встановлення контактів, організацію спільних дій" [75, с.143].

Узагальнюючи вищесказане, можна відзначити, що успішне виконання функцій навчально-виховного процесу, досягнення високої педагогічної майстерності значною мірою залежить від індивідуально-психологічних особливостей вчителя, від відповідності його особистісних якостей, загальної і спеціальної підготовки вимогам майбутньої професії.

Основними напрямками в роботі вчителя фізичної культури є навчання, виховання і різнобічний фізичний розвиток школярів. Тому діяльність фахівця з фізичного виховання потребує не тільки відповідності загальним вимогам, що пред'являються до професії педагога, але й спеціальних здібностей, спрямованих на успішне виконання завдань з фізичного виховання школярів. "Керувати фізичним вихованням, – відзначав П. Лесгафт, – справа дуже важка, не дивлячись на те, що зазвичай вважають, що це

просто..., тому керівник має бути добре освіченою людиною, як кожний, хто має відношення до викладання” [211, с.75].

Різноманітність професійних обов’язків і велике вольове напруження, яке доводиться витримувати вчителю фізичної культури, ставить його професію в ряд найважчих і найскладніших спеціальностей людини. З одного боку, він виступає як “чистий” вчитель, проводячи уроки, а з іншого – як організатор процесу фізичного виховання школярів, спрямовуючи зусилля всіх учасників цього процесу на досягнення єдиної мети [200, с.175].

Аналіз літератури показує, що особистість вчителя фізичної культури, структура його професійних умінь і здібностей, особливості діяльності і шляхи її вдосконалення досліджується багатьма авторами в різних напрямках: розробка професіограм і моделей діяльності (Я. Бельський, Е. Вільчковський, Н. Волянчук, О. Куц, О. Солтик, А. Цьось, Л. Чеханюк та ін.); вивчення структури професійних якостей і здібностей (Н.Ю. Бурлакова, Л.В. Волков, В. Т. Ялович та ін.); удосконалення професійної підготовки (Б.А. Вяткін, Ю.Д. Железняк, О.І. Камаєв, А.В. Огністий, Л.П. Сущенко, В.В. Фідельський та ін.); визначення елементів педагогічної майстерності вчителя (Г.В. Балахнічова, Т.В. Гнітецька, А.А. Деркач, А.А. Ісаєв, Л.В. Заремба та ін.); формування професійних умінь майбутніх фахівців у процесі навчання у вищих навчальних закладах (Е.І. Арчибасова, Л.М. Головата, М.В. Кричфа-луший, О. В. Федик, О.П. Яковліва та ін.); психологічна підготовка особистості вчителя до педагогічної діяльності (Н.Ю. Зубанова, Г.В. Ложкін, А.Л. Попов, О.П. Федик та ін.); формування готовності до роботи з фізичного виховання (О. В. Богініч, М.Т. Данилко, О.Д. Кузнецова, Н.М. Мацкевич, В.І.Наумчук, О.В. Петунін, Б.М. Шиян та ін.).

Слід зазначити, що педагогічний процес у галузі фізичного виховання має свої відмінності. Так, під час навчальних занять школярі не тільки активно засвоюють певну суму знань і набувають відповідних умінь та навичок, але й удосконалюють свої фізичні якості, поліпшують стан здоров’я й фізичну працездатність. У діяльності вчителя фізичної культури Ж.К. Холодов, В.С. Кузнецов виділяють три основні етапи: підготовку до процесу фізичного виховання; практичну діяльність на уроці; контроль за ефективністю педагогічного процесу [187, с.237]. М.Т. Данилко поділяє діяльність учителя фізичної культури на дві відносно самостійні частини: педагогічну та управлінську. [48].

Загальновідомо, що урок – основна форма організації з фізичного виховання дітей в школі, тому обмежимося аналізом діяльності вчителя на уроці, оскільки саме в ній педагогічна майстерність виявляється найбільш виразно. Організація окремого уроку включає сукупність професійних дій вчителя, спрямованих на впорядкування і налагодження діяльності учнів. При цьому головною метою вчителя є забезпечення та більш ефективне рішення передбачених навчальною програмою і запланованих вчителем педагогічних завдань кожного конкретного уроку [187, с.237].

Складність цієї діяльності визначається її специфікою, по-перше, завданнями навчального предмета “Фізична культура”, серед яких – зміцнення

здоров'я, сприяння нормальному фізичному розвитку дітей, формування правильної постави учнів, виховання звичок дотримання особистої гігієни, досягнення можливого в певному віці рівня розвитку фізичних здібностей, навчання складно-координаційним руховим діям, а також, набуття теоретичних і практичних знань про фізичну культуру, виховання вольових якостей (рішучості, сміливості, витримки, наполегливості і дисциплінованості) при виконанні певних вправ або при досягненні спортивних результатів під час змагальної діяльності; по-друге, – змістом предмета (різноманітністю спортивних видів діяльності, включених до шкільної програми).

Слід зазначити, що особливості діяльності вчителя фізичної культури, зумовлені, перш за все, специфікою проведення уроків. Заняття з фізичного виховання проводяться в спортивному залі, на відкритому майданчику, стадіоні, у басейні, у лісі, часто з використанням різного роду інвентарю і складного устаткування, у зв'язку з чим підвищується важливість організаційних заходів при підготовці до занять.

Окрім цього вчитель фізичної культури здатен володіти особливими прийомами, щоб правильно спланувати й організувати урок, забезпечивши його оптимальну щільність і фізичне навантаження дітей з урахуванням вікових особливостей. Вчитель повинен раціонально розмістити учнів і вибрати своє місце в залі для того, щоб доступно пояснити і показати техніку фізичних вправ, а також для здійснення контролю за їх виконанням [88].

Таким чином, діяльність учителя фізичної культури на уроці має свої специфічні особливості:

- ◆ велика, в порівнянні з класною кімнатою, навчальна площа (спортивний зал, ігровий майданчик, басейн);
- ◆ керівництво учнівським колективом, який активно переміщується по місцю проведення заняття (залу, стадіону, ігровому майданчику) протягом усього уроку, що вимагає значної концентрації уваги;
- ◆ постійне візуальне спостереження за правильністю виконання завдань з метою запобігання травмам і перевантаженням;
- ◆ різноманітна і складна обстановка при проведенні занять з окремих розділів навчальної програми;
- ◆ контроль за високою руховою активністю школярів на уроці;
- ◆ раціональне використання часу, відведене для занять за будь-яких погодних умов;
- ◆ одночасне керівництво і контроль за роботою декількох підгруп на різних спортивних снарядах;
- ◆ своєчасне забезпечення допомоги і страхівки при виконанні важких фізичних вправ;
- ◆ використання численного спортивного інвентарю і устаткування без ризику для здоров'я дітей;
- ◆ робота з різними віковими групами дітей в один день;
- ◆ підбір фізичного навантаження з урахуванням індивідуального і вікового рівня розвитку дітей і стану їх здоров'я;
- ◆ наявність вольового, командного голосу.

Водночас діяльність учителя фізичної культури не зводиться тільки до процесу передачі знань учням, формування в них рухових умінь і навичок. Його діяльність спрямована також на виховання сили, витривалості, спритності, швидкості і гнучкості, зміцнення здоров'я і вдосконалення фізичних можливостей учня. Отже, протягом уроку вчитель не лише управляє учнями, але й розвиває їхні фізичні здібності. Крім цього, він аналізує навчально-практичну діяльність учнів, оцінює її ефективність і вносить відповідні корективи, тим самим здійснюючи педагогічний контроль. Правильно організований аналіз уроків сприяє не тільки кращому їх проведенню, але й розвитку педагогічного мислення вчителя.

Основу діяльності вчителя фізичної культури обумовлює ряд аспектів: культурно-світоглядний, професійний, соціально-психологічний і професійно-прикладний. Усі ці складові особистості фахівця з фізичного виховання тісно пов'язані між собою і впливають один на одного [48].

Професійна діяльність педагога спрямована в основному на керівництво системою фізичного виховання дітей, піднесення їх на більш високий рівень функціонального стану, фізичного розвитку, рухової підготовленості, а також на моральне та вольове виховання певними засобами [28]. Зважаючи на це, Е. П. Ільїн визначає різноманітність функцій, виконуваних учителем фізичної культури: проектувальних, управлінсько-організаторських, прогностично-орієнтованих, освітньо-просвітницьких, виховних, адміністративно-господарських [63].

Проектувальні функції зводяться до поточного планування заходів з фізичного виховання учнів, навчальних навантажень, досягнення школярами певних результатів, а також конструювання уроку (підбір навчального матеріалу для вирішення поставлених завдань). *Управлінсько-організаторські* функції вчителя здійснюються в практичній організації уроків, занять у спортивних секціях, змагань, а також масових фізкультурно-оздоровчих заходів. *Прогностично-орієнтувальна* функція вчителя полягає у виявленні в дітей спортивних здібностей і подальшої допомоги у професійному самовизначенні. *Освітньо-просвітницькі* функції полягають у передачі учням знань і вмінь, пов'язаних з виконанням фізичних вправ, розвитком фізичних і психічних якостей, проведенні лекцій і бесід про здоровий спосіб життя. *Виховні* функції вчителя зводяться до формування моральних особистісних якостей школяра. *Адміністративно-господарські* функції вчителя різноманітні і спрямовані на матеріальне забезпечення процесу фізичного виховання на уроках і в позакласній роботі; придбання і ремонт спортивного устаткування. Серед названих функцій Е.С. Вільчковський вважає пріоритетними планування роботи, організацію навчально-виховного процесу, педагогічний контроль, облік і аналіз діяльності [17, 28].

Останнім часом дослідниками [17, 28, 98, 166, 190, 193] були розроблені професіограми вчителя фізичної культури, які в основному зорієнтовані на вимоги до рівня підготовки фахівців з фізичного виховання і спорту. У них йдеться про те, які теоретичні знання, спеціальні вміння і практичні навички повинен мати випускник вищого навчального закладу. Розробка таких

моделей, адекватних вимогам професії педагога, дає можливість модернізувати навчальні плани, удосконалювати програми різних дисциплін, готувати нові навчальні посібники для студентів.

О.С. Куц в своїй роботі розглядає модель спеціаліста з фізичного виховання як складну структуру, що містить три основні блоки:

- *блок особистості спеціаліста*, що включає інтелектуальні, моральні якості і рівень розвитку психічних функцій, необхідних у виробничій діяльності у сфері фізичної культури і спорту;
- *блок професійної діяльності* – сукупність усіх видів праці, усіх основних дій, що забезпечують досягнення мети і завдань фізичної культури і спорту;
- *блок знань, умінь і навичок*, що забезпечують виконання професійної діяльності на сучасному рівні досягнень науки і техніки [98].

Цікавим є варіант моделі особистості фахівця з фізичної культури та спорту, який розробили дослідники А.В. Цьось і Н.Л. Волянчук [190] з урахуванням інтеграційно-комплексного підходу. Така модель включає низку основних підструктур (мотиваційно-цільова, когнітивна, операційно-технологічна, комунікативно-рольова, регулятивна) кожна з яких відрізняється провідними особистісними властивостями, характером професійних знань та деякими іншими специфічними особливостями.

Проте, досить часто розроблені моделі не враховують особливостей практичної діяльності вчителя фізичної культури, його особистісних якостей, умов самовдосконалення [17, 183]. Сучасна модель фахівця з фізичного виховання передбачає формування інтеграційних професійних умінь більш високого рівня: аналітичних, діагностичних і рефлексивних. Основний акцент робиться на розвиток професійної рефлексії. Вона розглядається як умова розвитку професіоналізму педагога і його готовності до діяльності в сучасній практиці навчання, зорієнтованій на саморозвиток особистості [163, с.31].

При аналізі праці вчителя фізичної культури слід звернути увагу на загальнопсихологічну концепцію О.М. Леонтьєва [103, с.18] згідно з якою будь-яка трудова діяльність характеризується спрямованістю на досягнення певної мети. Професія фахівця з фізичного виховання, незважаючи на велику питому вагу в ній рухового компоненту, є, перш за все, розумовою і вимагає розвитку цілого комплексу професійних здатностей, серед яких, окрім інтелектуальних, важливого значення набувають організаторські, комунікативні, прогностичні, пізнавальні, конструктивні, перцептивні, дидактичні, аналітичні тощо [201].

Наведемо коротку характеристику компонентів структури педагогічної діяльності вчителя фізичної культури.

Конструктивна діяльність характеризує здатність вчителя до оволодіння технологією планування навчального процесу, уміння розподіляти навчальний матеріал за часом і складати документи поточного і перспективного планування відповідно до вимог державної програми з фізичного виховання в школі. З огляду на це успішність конструктивної діяльності вчителя залежить не тільки від раціонального планування навчально-виховної роботи і рухового режиму учнів, але й від уміння

коректувати свої плани, систематично і всебічно аналізувати результати, виявляти причини помилок [112, с.88].

Розглядаючи конструктивну діяльність вчителя фізичної культури, необхідно відзначити, що вона забезпечує:

- ♦ обґрунтоване визначення мети і постановки завдань навчально-виховного процесу відповідно до віку й статі, рівня підготовленості учнів, державних стандартів;
- ♦ розробку планів по всіх напрямках фізичного виховання школярів (урочний, прикладний, фізкультурно-оздоровчий, позакласний);
- ♦ формування обсягу теоретичних знань, рухових умінь і навичок учнів;
- ♦ фізичну, технічну і вольову підготовку учнів;
- ♦ відбір навчального матеріалу, його систематизацію;
- ♦ планування діяльності учнів з послідовним освоєнням навчального матеріалу під час уроку фізичної культури;
- ♦ раціональний підбір адекватних засобів, методів і методичних прийомів, способів організації і форм навчальної, тренувальної й виховної роботи;
- ♦ проектування власної діяльності і поведінки у взаємодії з учнями;
- ♦ виявлення розбіжностей між запланованим і досягнутим.

Отже, конструктивна діяльність учителя включає пошук і створення оптимальної методики уроку фізичної культури, оскільки кожна запропонована фахівцями методика дає максимальний позитивний ефект лише при певному поєднанні умов [187, с.240].

Гностична діяльність характеризує здатність учителя отримувати нові знання, систематизувати їх у відповідності з поставленими цілями, аналізувати педагогічні ситуації, переваги і недоліки діяльності учнів, формулювати педагогічні задачі. Вона передбачає вивчення таких категорій:

- педагогічних закономірностей фізичного виховання школярів з урахуванням вікових і статевих особливостей;
- змісту способів впливу на учнів на основі адекватного оцінювання стану здоров'я (за даними медичних оглядів), фізичного розвитку (за результатами антропометрії), рівня розвитку фізичних якостей (за показниками тестування), рухової підготовленості (ступінь технічного володіння рухами);
- різних методів організації уроку, навчання і виховання;
- особливостей педагогічного процесу і результатів власної діяльності;
- об'єктивності оцінювання, контролю і корекції діяльності всього класу, групи, окремих учнів [95].

Безумовно, гностичний компонент є провідним, оскільки пізнавальна діяльність у процесі навчання є найзначущішим її видом. Гностична функція реалізується ефективно, якщо її результатом є правильна самооцінка,

самоконтроль, самосвідомість і самовдосконалення (вивчення сучасної педагогічної літератури, навчальних програм, позитивного досвіду колег і вчителів-новаторів, узагальнення власного досвіду). Без реалізації гностичного компонента діяльність вчителя фізичної культури стає неефективною і формальною, унеможлиблюється творчість.

Організаторська діяльність характеризує здатність учителя ефективно організовувати процес навчання і діяльність учнів під час занять і в позаурочний час. Водночас вона спрямована на:

- ♦ організацію учнівського колективу, його об'єднання і націлювання на виконання навчальних завдань;
- ♦ уміння керувати темпом уроку, підтримувати дисципліну;
- ♦ уміння своєчасно оцінити педагогічну ситуацію і прийняти правильне рішення;
- ♦ матеріально-технічне забезпечення навчального процесу (розміщення інвентарю й устаткування в спортивному залі);
- ♦ організацію власної діяльності і поведінки під час безпосередньої взаємодії з учнями на уроках і позаурочних заняттях (розподіл робочого часу, інструктаж, контроль, дозування навантажень).

Зазначимо, що організаторська діяльність протягом уроку фізичної культури виявляється по-різному. По-перше, вона реалізується в передачі навчальної інформації вчителем (визначення завдань уроку, пояснення і показ техніки виконання фізичних вправ). Слід відмітити, що показ у поєднанні з поясненням відіграє велику роль у формуванні уявлення про рухову дію, що вивчається. Як показали дослідження, більше половини інформації про фізичну вправу формується в учнів у результаті правильної назви, її демонстрації і пояснення. При цьому співвідношення слова і показу на уроках фізичної культури змінюється вчителем залежно від складності навчального матеріалу, ступеня підготовленості і віку учнів [187].

По-друге, організаторська діяльність проявляється у поведінці вчителя при виборі оптимального місця для проведення уроку, в ефективності пересувань по залу, з метою керівництва класом, контролю за виконанням завдань, своєчасному наданні допомоги і страховки, дотримання правил безпеки. По-третє, вона реалізується в управлінні діяльністю учнів при шикуванні та перешикуванні на місці і в русі. По-четверте, учитель повинен передбачити основні прийоми активізації учнів для збільшення моторної щільності уроку, попередження травм, оптимального співвідношення й органічної єдності застосування репродуктивних і продуктивних методів навчання, оздоровчого і виховного впливу наступного уроку [200].

Діяльність учнів на уроці фізичної культури варіативна, оскільки зумовлюється як місцем проведення уроку (спортивний зал, ігровий майданчик, стадіон), так і погодними умовами (залежно від пори року). Усе це ставить високі вимоги до вміння вчителя правильно вибрати своє місце в спортивному залі та кількість переміщень у процесі заняття, які забезпечать

йому надійний контроль за навантаженням і фізичним станом учнів. Основний принцип тут – бачити всіх і бачити все. Знання специфіки видів рухової діяльності і умов їх проведення зобов'язує педагога з фізичного виховання не тільки забезпечити найефективнішу організацію діяльності тих, хто займається, але і передбачити при цьому необхідні заходи безпеки [187].

Комунікативна діяльність характеризує здатність вчителя до міжособистісного спілкування і передбачає:

- встановлення психологічного контакту з учнями;
- керівництво спілкуванням у процесі діяльності;
- створення сприятливого емоційного фону уроку;
- ділове спілкування з вчителями, батьками й адміністрацією школи;
- уміння слухати і сприймати співбесідника;
- встановлення ділових контактів з державними і суспільними фізкультурно-спортивними організаціями.

З огляду на це комунікативна діяльність вимагає від учителя високої культури поведінки і відповідного зовнішнього вигляду, здатності швидко і правильно орієнтуватися при спілкуванні з учнями, перехоплювати ініціативу, якщо того вимагає ситуація, уміння слухати і розуміти співрозмовника. Для цього вчитель використовує всі засоби професійного спілкування (вербальні, невербальні, рухові, сигнальні форми). Мовчання також відноситься до засобів спілкування, взаємодії між вчителем та учнями.

М.В. Кларін [94, с.55], надаючи велику увагу емоційно забарвленому спілкуванню вчителя з учнями, підкреслює необхідність таких якостей: гнучкість – уміння швидко орієнтуватися в змінній обстановці; щирий інтерес до дитини – уміння вислухати, уважність, прагнення дізнатися його точку зору; широта поглядів – уміння висловлювати свою думку, не пригнічуючи при цьому інших; терпимість – спокійне сприйняття помилок у логіці учнів; конструктивність – уміння побачити за нескладним виразом ідей живу роботу думки; доброзичливість – позитивне ставлення до особистості дитини.

Зазначимо, що комунікативна діяльність, як і організаторська, належить до практичної форми діяльності. Тому вчитель повинен постійно працювати над удосконаленням комунікабельності, мовленнєвої культури, невербальних форм спілкування, формуванням навичок страхування і своєчасного надання фізичної допомоги учням під час виконання ними вправ [69, 142].

Нерозривно з комунікативним існує ще один важливий компонент діяльності фахівця з фізичного виховання, який здійснює прямий і безпосередній вплив на учня. Це – мовлення педагога. Необхідно відзначити, що мовлення на уроці фізичної культури впливає не тільки на свідомість, а й на відчуття школярів. Умілою подачею команди вчитель може підкреслити характер руху (м'який, плавний, різкий), за допомогою тону її звучання (наказовий, переконливий тощо) регулювати рівень фізичних зусиль і викликати тим самим зворотну реакцію дітей.

Поза сумнівом, усі комунікативні вміння реалізуються на базі мовленнєвих здібностей педагога. З погляду В. Видрина, професійність мови вчителя залежить від ступеня володіння навчальним матеріалом, від швидкості розумових процесів, від запасу слів, глибини думки, ясності, простоти і доступності викладу [132]. Н.П. Волкова [33] вважає мовленнєву культуру однією з найважливіших характеристик діяльності вчителя, основним засобом спілкування й безпосереднього впливу на свідомість і поведінку учнів, головним інструментом педагогічної роботи. Всебічно вивчивши цей компонент, автор до її показників відносить: змістовність, логічність, точність, стислість, простоту, емоційну і фонетичну виразність, яскравість, образність, правильну літературну вимову, різноманітність інтонації, чітку дикцію, узгодженість мовлення, міміки і жестів.

Мовленнєва діяльність вчителя фізичної культури характеризується рядом специфічних особливостей. Йому нерідко доводиться напружувати свій голос через наявність сторонніх шумів під час проведення занять на ігрових майданчиках або в спортивному залі. Тому, як вважає Б.М. Шиян, велике значення має командний голос учителя, чітка і виразна дикція, знання і вміння застосування на практиці спеціальної термінології. Упевнена, вольова мова, доцільне використання команд для забезпечення синхронності рухів і концентрації уваги, безперечно, сприяють успішній організації діяльності класу протягом уроку [200, с.217].

Для того, щоб на уроці досягти певного емоційного стану, вчитель повинен змінювати тон мовлення. Він може бути святковим, урочистим (при підведенні підсумків змагань, на спортивних вечорах, святах), задушевним (при індивідуальних бесідах), радісним або сумним (після перемоги або поразки), обуреним (при різних порушеннях). Небажаним вважається менторський тон, який відштовхує учнів. Проте, залежно від ситуацій змінюється і темп мови: якщо вчитель виправляє помилки, доцільно говорити повільно; у бесідах, розповідях, поясненнях використовується середній темп; керуючи іграми, естафетами можна прискорити темп.

Підсумовуючи сказане, зазначимо що розглянуті компоненти – конструктивний, гностичний, організаторський, комунікативний і мовленнєвий нерозривно зв'язані між собою, різною мірою взаємозалежні, взаємообумовлюють один одного і утворюють цілісну систему діяльності вчителя фізичної культури. Безумовно, формування в першу чергу саме цих компонентів сприяє вдосконаленню педагогічної майстерності. Е.П. Ільїн зауважує, що майстерність учителя фізичної культури базується на таких компонентах: педагогічній спрямованості, знаннях і вміннях, професійно важливих якостях та на авторитеті [63]. Професійно важливі якості вчителя фізичної культури дослідники [14, 63, 89, 107, 147] поділяють на групи: світоглядні, етичні, комунікативні, вольові, інтелектуальні, атенційні (якості уваги), мнемічні (якості пам'яті), рухові (психомоторні).

Велику роль у діяльності вчителя фізичної культури відіграє його авторитет. Учитель, який користується авторитетом серед учнів, не тільки здійснює певний виховний вплив на дітей, але й сприяє формуванню їх

особистісних якостей [14, 50]. Авторитет учителя, на думку В.Т. Яловики [210, с.73] виникає в процесі діяльності і в сучасних умовах багато в чому залежить від майстерності педагога показувати та виконувати фізичні вправи, рухові дії і від його професійної компетентності.

Специфіка діяльності педагога з фізичної культури обумовлює певну низку професійних вимог стосовно нейродинаміки, насамперед, до сили та рухливості нервових процесів. Це пояснюється тим, що вчитель повинен володіти високою працездатністю, щоб протягом усього робочого часу бути “у формі”; проводити навчально-виховний процес у високому темпі, не знижуючи його до кінця заняття; витримувати дію сильних подразників і вміти тривалий час концентрувати свою увагу; бути завжди активним, бадьорим, рішучим і в той же час вміти швидко відновлювати сили. Окрім цього, учителю фізичної культури необхідно бути витриманим і спокійним, урівноваженим у різних педагогічних ситуаціях; при порушенні дисципліни учнів бути терплячим; вміти чітко висловлювати свої думки [163].

Підсумовуючи, слід відзначити, що, безперечно, діяльність учителя фізичної культури має свої специфічні особливості. З одного боку, учитель виступає як предметник, проводячи уроки, а з іншого – як організатор процесу фізичного виховання школярів, спрямовуючи зусилля всіх учасників цього процесу на досягнення єдиної мети. Водночас недостатнє вивчення особливостей діяльності вчителя фізичної культури потребує подальшого дослідження.

1.2. Сутність та зміст основних компонентів професійної готовності вчителя фізичної культури

В основі успішного виконання будь-якої діяльності певної спрямованості є готовність до її здійснення [66]. Явище готовності становить предмет вивчення як педагогів, так і психологів. Перші акцентують увагу на виявленні факторів і умов, дидактичних та виховних засобів, що дають змогу керувати становленням і розвитком готовності. Психологи орієнтуються на встановленні характеру зв'язків і залежностей між станом готовності та ефективністю діяльності [133].

У науковій літературі є багато визначень готовності. Водночас у більшості літературних джерел це поняття розглядається як якісна характеристика рівня підготовки особистості, і, відповідно вважається категорією теорії діяльності та категорією особистості [54, 66, 71, 91, 100, 115, 163]. У тлумачних словниках готовність трактується як приготування, зібрання, пристосування, здатність виконати будь-що [47], доведення до цілковитої завершеності, досконалості до будь-чого того, хто може і бажає щось виконати [148].

Готовність же “... формується під впливом зовнішніх та внутрішніх умов усвідомленого або неусвідомленого прийняття інформації” [66, с. 49]. Таким чином, готовність до діяльності виникає на основі фіксованої установки. З цього виходить, що готовність – це форма реагування людини, тому вона досліджується на рівні фізіологічних, психологічних та соціальних

механізмів. На сучасному етапі поняття “готовність” розглядається як психолого-педагогічна категорія. Психологи досліджують її у зв’язку з емоційно-вольовим та інтелектуальним потенціалом особистості щодо конкретного виду діяльності. Педагоги вивчають готовність на рівні особистісних передумов до успішної діяльності, що створюються в результаті цілеспрямованого впливу на особистість. Водночас вони не заперечують вплив підготовки на психологічні процеси, стан та досвід [66].

Психологічне питання формування готовності до професійної праці плідно вивчалось дослідниками, у тому числі й українськими: Г.С. Костюком, В.О. Моляко [84, 114].

Досліджуючи психологічну готовність, науковці визначають її як первинну фундаментальну основу успішного виконання будь-якої діяльності [66], як стійкість людини до зовнішніх і внутрішніх впливів [133], як “передстартовий стан” та наявність здібностей [163], як якісний показник саморегуляції особистості на різних рівнях проходження процесів, якими визначається поведінка людини [66], як здатність самостійно організовувати, виконувати, регулювати та оцінювати власну діяльність [20], як емоційно-когнітивну та вольову вибірково прогнозуючу мобілізацію особистості на оволодіння діяльністю певного напрямку [63, 106], як усвідомлення і психологічне сприйняття власного рівня підготовки [116] та інтегровану якість особистості [138].

У дослідженнях психологів має місце класифікація готовності на ситуативну і тривалу [66, 86, 133]. Тривала готовність, чи підготовленість, формується заздалегідь, у результаті спеціально організованих впливів. Вона діє та виявляється постійно і становить найважливішу передумову успішної діяльності. Ситуативна або тимчасова готовність характеризується нестійкістю і піддається впливу багатьох факторів, що виникають з особливостями кожної конкретної ситуації. Зрозуміло, що тимчасова готовність передре тривалій і відрізняються вони рівнями сформованості, але разом з тим взаємопов’язані між собою.

У педагогічному аспекті найбільший інтерес становить саме тривала готовність до діяльності. На думку А.Ф. Линенко, вона є цілим стійким утворенням і визначається такими характеристиками: ґрунтується на досвіді, легко актуалізується; є стійкою, не потребує постійно нового формування у зв’язку з непередбаченою педагогічною ситуацією; є динамічною, піддається розвитку і може досягати більш високих рівнів за певних педагогічних умов [106]. Таким чином, готовність до будь-якої діяльності являє собою єдність психологічного стану людини та сукупності професійних властивостей. З одного боку, готовність є особистісною (емоційно-інтелектуальна, вольова, мотиваційна, що включає інтерес, ставлення до діяльності, почуття відповідальності, впевненість в успіху, потребу виконання поставлених завдань на високому професійному рівні, керування своїми почуттями, мобілізація сил, подолання непевності тощо). З іншого – операціонально-технічною, що включає інструментарій педагога (професійні знання, уміння, навички, способи і засоби педагогічного впливу [106, 133].

Різноманітність визначень готовності, на нашу думку, зумовлена різними структурами діяльності та підходами у дослідженнях. І все ж таки, більшість авторів схилиються до думки, що готовність є особливим психічним станом, а тому вона розглядається як вибіркова прогнозуюча активність особистості на стадії її підготовки до діяльності [54, 66, 163].

У психолого-педагогічній літературі готовність розглядається як динамічна структура, яка має складові компоненти. До них належать мотиваційний (ставлення до професії, інтерес до неї, прагнення успіху), орієнтаційний (знання та уявлення про особливості та умови діяльності), операційний (розвиток здібностей, оволодіння знаннями, навичками, засобами та прийомами діяльності; процесами аналізу, порівняння, узагальнення), вольовий (уміння управляти діями, самоконтроль, самообілізація), оцінний (самооцінка своєї професійної підготовки) [66]. Тобто, професійна готовність розглядається на психологічному (фіксує те, що вже сформовано в особистості і, що може бути розвинено в ній за даних умов) та педагогічному рівнях (фіксує те, що і яким чином має бути сформовано і розвинено у відповідності з потребами) [138].

Наша дослідно-експериментальна робота є педагогічною, тому ми розглядаємо готовність з точки зору якісної підготовленості суб'єкта до включення у педагогічну діяльність, особливість якої полягає у тому, що вона формується у тісному взаємозв'язку загальнопедагогічних та спеціальних знань, умінь і навичок з потребами й інтересами вчителя.

В останній час опубліковано цілу низку наукових праць, у яких розглядаються проблеми готовності майбутніх учителів до різних видів педагогічної праці.

Вихідними положеннями при вивченні структури готовності майбутніх учителів до професійної діяльності були наукові дослідження різних напрямів, представлені у працях Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва (теорія діяльності, її структура та зв'язок із свідомістю і процесом формування особистості); Н.В. Кузьміної, В.О. Сластьоніна (структура педагогічної діяльності і зміст професійно значущих якостей особистості вчителя); М.І. Дяченко та Л.А. Кандибович (природа готовності як особливого психічного стану); О.Г. Мороза (вплив рівня готовності до педагогічної діяльності на успішність професійної адаптації вчителя); В.І. Бондаря (готовність спеціаліста до виконання своїх професійних обов'язків); К.М. Дурай-Новакової, А.Ф. Линенко (теорія і практика формування готовності до професійної діяльності вчителя).

Досліджуючи проблему підготовки студентів до педагогічної діяльності, К.М. Дурай-Новакова [54] розглядає професійну готовність як закономірний результат процесів професійної орієнтації, професійного само-визначення і професійної ідентифікації, підсумків професійної освіти і самоосвіти, професійного виховання і самовиховання. Модель готовності до педагогічної діяльності розроблена Н.В. Кузьміною включає комплекс знань, мотиви,

спрямованість особистості педагога, професійно значущі якості.

Професор А.Й. Капська [71] вивчала деякі особливості формування готовності студентів до професійної творчості. Автор визначає готовність як стійку характеристику особистості, яка проявляється у сформованості спеціальних умінь і знань, розвитку здібностей, переконаннях, ціннісної орієнтації на доцільність творчої діяльності педагога. Співзвучна з вченою позиція О.Г. Мороза [115, 116], який вважає, що готовність майбутнього учителя включає крім знань, умінь і навичок, світогляд і загальну культуру, педагогічні здібності і професійно-педагогічну спрямованість.

Визначення В.І. Бондарем [20] поняття готовності до різних видів діяльності, як здатності самостійно ставити мету, обирати способи її досягнення, тобто виконувати, регулювати та оцінювати власну діяльність, на нашу думку є цілком закономірним твердженням, воно відповідає вимогам сучасності, що висувуються перед фахівцями різних сфер діяльності, в тому числі і педагогічної.

О.П. Федик [179] науково обґрунтувала психологічні особливості професійної готовності студентів до спортивно-педагогічної діяльності. На її думку, психологічна готовність – це прояв сутнісних властивостей і стану особистості, інтегральний показник діяльної сутності особистості, міра її професійної зрілості, рівень професійної культури. М.Т. Данилко [48] визначив шляхи і педагогічні аспекти формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури з позицій цілісності особистості, з урахуванням специфіки діяльності, мотивації і навчально-виховних процесів.

Останнім часом було захищено низку дисертаційних робіт присвячених підготовці майбутніх учителів фізичної культури до окремих сторін професійної діяльності: застосування інформаційних технологій (Г.Г. Генсерук), розв'язання професійних ситуацій (Р.П. Карпюк), викладання основ безпеки життєдіяльності в загальноосвітній школі (Г.Д. Кондрацька), роботи з фізичного виховання у початковій школі (Н.М. Мацкевич) [36, 72, 81, 111].

У науково-методичній літературі готовність до педагогічної діяльності, як і готовність до будь-яких видів діяльності, досліджується за її компонентним складом. Функціонально в структурі професійної готовності вчителя до педагогічної діяльності дослідники виокремлюють такі компоненти: інформаційний і діяльнісний [20]; мотиваційний, змістовно-процесуальний та виконавчий [22, 64, 157]; мотиваційний, орієнтаційно-пізнавальний, емоційно-вольовий, операційно-дійовий, настановно-оцінний [54, 66]; операційний, вольовий, оцінний [116]; особистісний і процесуальний (операціонально-технічний) [106]; мотиваційний, креативний, операційний, рефлексивний [163]; емоційний та чинниковий [176].

На думку А.Й. Капської, функціональна структура готовності до професійної творчості включає ціннісно-мотиваційні, когнітивні, операційно-діяльнісні компоненти, які забезпечують оптимальне функціонування студентів в умовах навчального процесу вузу і включення їх у педагогічну діяльність [71].

Досліджуючи проблеми підготовки до професійної діяльності вчителя з фізичної культури, на нашу думку, О.В. Петунін розробив об'єктивну структуру готовності до професійної діяльності, що об'єднує наступні елементи: мотиваційний, інформаційний (когнітивний), діяльнісний та технічний (специфічний для фізичного виховання) [139]. У схемі професійної готовності майбутнього фахівця з фізичного виховання дослідниці В.О. Сластьонін, М.Я. Віленський [163] виділяють психологічну, науково-теоретичну, практичну, психофізіологічну і фізичну готовність.

Психологічна готовність розкриває мотиваційно-ціннісне відношення студентів до праці вчителя. Сутність процесу формування мотиваційно-ціннісного відношення пов'язана із перетворенням суспільно-значимих цілей педагогічної діяльності в особистісно значимі. Це залежить від рівня основних потреб, інтересів, ідеалів, мотивів.

Готовність як психічний стан особистості – це внутрішнє налаштування вчителя на певну поведінку під час вирішення спортивних і педагогічних завдань, установка на активну і цілеспрямовану діяльність [201]. Активне, позитивне ставлення до діяльності – необхідна умова для формування готовності. Від того, чи буде це ставлення позитивним, або негативним, короткочасним, випадковим або стабільним, значно залежить ефективність діяльності, міра активності особистості, з якою та буде прагнути одержати позитивні результати у своїй праці. Отже, мотивація є важливим компонентом готовності, тому що впливає на створення необхідних відносин, настанов, досвіду особистості, професійно значущих якостей, досконалості в діяльності, майстерності, що забезпечують індивіду свідоме здійснення діяльності [133, с.227].

Науково-теоретична готовність характеризується наявністю певного обсягу соціально-гуманітарних, психолого-педагогічних, медико-біологічних і спеціальних знань, які є основою, підґрунтям формування професійної готовності загалом. Важливими особливостями знань С.С. Вітвицька вважає: комплексність, особистісну забарвленість, їх формування одночасно на різних рівнях: методологічному, теоретичному, методичному і технологічному [29, с. 71]. Крім цього, стверджує О.І. Гура, фахова підготовка обов'язково передбачає комплекс знань професійного спрямування, відповідно до яких можна визначити характерні особливості майбутньої професії, сучасний стан, умови і перспективи її розвитку [45].

Практична готовність пов'язана з наявністю у майбутніх учителів сформованих на належному рівні професійних умінь і навичок. О.О.

Абдулліна визначає зміст і обсяг педагогічних умінь, необхідних для вчителів різних предметів і виділяє такі групи: дидактичні (організація навчального процесу і керівництво пізнавальною діяльністю), виховні; пропагандистські; методичні і дослідницькі (спрямовані на вивчення передового педагогічного досвіду, аналіз і узагальнення особистісного досвіду), а також уміння в галузі самоосвітньої роботи педагога [1, с.137].

Слід відмітити дослідження О.В. Петуніна [140], який вважає, що зміст професійних умінь вчителя фізичної культури складається зі специфічних

рухових та власне педагогічних. Як провідні дослідник виділяє спортивні, навчальні й педагогічні вміння. А.В. Цьось до переліку педагогічних умінь учителя фізичної культури відносить спортивні, організаційні, методичні, конструктивні, комунікативні й пізнавальні [188].

Психофізіологічна готовність передбачає наявність передумов для оволодіння педагогічною діяльністю і пред'являє суттєві вимоги стосовно психофізіологічних якостей особистості. До них передусім відносяться особливості нервової системи, сила і рухливість нервових процесів. З точки зору дослідників [163], такі високі вимоги до властивостей нервової системи зумовлені тим, що вчителю фізичної культури необхідно володіти високою працездатністю, витримувати дію сильних подразників, уміти концентрувати свою увагу, зберігати на протязі робочого часу високий загальний емоційний тонус, бути завжди активним і одночасно витриманим та спокійним. Характерним є постійне навантаження на голосовий апарат, невміле користування яким призводить до професійних захворювань.

Фізична готовність визначається відповідністю стану здоров'я і фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності і професійної працездатності. Педагогічна діяльність фахівця з фізичного виховання належить до групи фізичної праці змішаного типу, яка поєднує елементи фізичного, психомоторного і розумового компонентів. Такий комбінаторний вид діяльності припускає умовно рівне співвідношення всіх компонентів при реалізації результатів діяльності. Разом з тим фізичний компонент – один з основних, від якого залежить володіння технікою показу фізичних вправ, загальний рівень здоров'я і рухової підготовленості вчителя фізичної культури, адекватний вимогам професії. Учитель протягом усього уроку не лише зазнає великих фізичних навантажень, але й поточним методом демонструє високу техніку виконання рухів та фізичних вправ, будучи “наочним зразком” для дітей. Тому, специфіка діяльності обумовлює високий рівень розвитку фізичних та координаційно-рухових здібностей.

Наявність педагогічних здібностей є також необхідною структурною одиницею професійної готовності. Під педагогічними здібностями розуміють індивідуальні відмінності між учителями, які зумовлюють ступінь переваги того чи іншого індивіда в галузі педагогічної діяльності, що виявляються в процесі викладання [42, 184]; сукупність психічних особливостей вчителя, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення [86, 90, 154].

Педагогічні здібності вчителя традиційно розділяють на загальнопедагогічні і спеціальні (В.А. Крутецький [86], Н.В. Кузьміна [90, 91, 92], Р.С. Немов [122], А.І. Щербаков [203]), провідні і допоміжні (Ф.М. Гоноблін [42], В.В. Ягупов [206]), актуальні і потенційні (Б.Г. Ананьєв [6]).

До загальних здібностей в психології відносять спостережливість, яскравість мови, мислення, уявлення [91]. З погляду Р.С. Немова [122, с.532] до числа загальних здібностей педагога входять ті, які визначають високі результати в будь-якій діяльності людини, а до спеціальних належать ті, від яких залежить успіх саме в педагогічній діяльності. У класифікацію педаго-

гічних здібностей Е.А. Климов включає високий рівень розумових здібностей і морального вигляду вчителя; здатність швидко розуміти внутрішній стан іншої людини; використовувати мову, як засіб дії; одночасно розподіляти увагу на безліч об'єктів, з великою вірогідністю передбачати подальшу поведінку і розвиток учнів; а також організаторські здібності [75, с.143].

Як вважають дослідники Н.В. Бордовська, А.А. Реан, усі компоненти педагогічних здібностей вчителя не тільки взаємопов'язані, але і в значній мірі перетинаються. Так, наприклад, організаторський компонент діяльності педагога можна розглядати як своєрідний синтез гностичних, проектувальних, конструктивних і комунікативних здібностей, втілений в безпосередній взаємодії вчителя з тими, хто навчається. Отже, успішність виконання педагогічної діяльності залежить не від однієї, а від поєднання різного виду здібностей, при цьому сукупність, яка дає однаковий результат, може бути утворена завдяки різним здібностям. Таким чином, за відсутності необхідних задатків для розвитку одних педагогічних здібностей, їх дефіцит може бути компенсований за рахунок кращого розвитку інших [21, с.143].

Наступний компонент готовності до педагогічної діяльності – професійно значущі якості. До них належать професійна компетентність (володіння матеріалом, розвиненість, ерудиція, інформованість, начитаність та ін.) й особистісні якості. Вони характеризують інтелектуальну й емоційно-вольову сторону особистості, істотно впливають на результат професійно-педагогічної діяльності і визначають індивідуальний стиль педагога. В.О.

Сластьонін зазначає: "... Робота вчителя буде найбільш успішною тільки в тому випадку, якщо основні якості його особистості відповідають характеру цієї професійної діяльності" [163].

Зважаючи на це, вчені пропонують низку особистісних якостей, важливих для професії вчителя, при цьому намагаються визначити найбільш істотні з точки зору ефективності педагогічної діяльності. П.М. Щербань до значущих якостей вчителя відносить чуйність, терплячість, вимогливість, повагу до дітей, розуміння і милосердя [204, с.172]. Н.П. Волкова додає до перерахованих якостей справедливість, позитивний емоційний настрій, відчуття міри, педагогічний такт, культуру мовлення, особистий приклад [33].

На думку І.П. Підласого, до особистісних якостей педагога належать "...людяність, порядність, відповідальність, оптимізм, інтерес до життя вихованців, об'єктивність, щедрість, потреба в спілкуванні, скромність, доброзичливість, самокритичність та багато інших" [143, с.242], а також, як вважає К.К. Платонов, витримка, доступність і товариськість, уміння працювати колегіально, винахідливість і кмітливність у роботі [141, с.9]

М.А. Галагузова виділяє такі особистісні якості сучасного педагога: гуманістичні (доброта, альтруїзм, відчуття власної гідності); психологічні характеристики (високий рівень рухливості психічних процесів, емоційних і вольових характеристик, стійкість психічного стану); психоаналітичні якості (самоконтроль, самокритичність, самооцінка); психолого-педагогічні якості (комунікабельність, емпатійність, візуальність, красномовство) [167, с.28].

Вивченню комплексу властивостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації і досягнення педагогічної майстерності, присвячені роботи, виконані під керівництвом І.А. Зязюна [130, 131]. Складовими частинами цього комплексу, як вважає автор, є гуманістична спрямованість, професійні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка.

Принципове значення для готовності до діяльності педагога має така якість, як динамізм особистості, тобто здатність учителя до активного педагогічного впливу на учня. До професійно значущих якостей, що характеризують готовність до педагогічної діяльності, належить й експресивність: артистизм, емоційність, яскраве подання навчального матеріалу, розвиненість мови, багата міміка, гарні манери [133, с. 229].

Н.Є. Мойсеюк виділяє серед професійно значущих якостей педагога домінантні, периферійні, негативні і професійно неприпустимі. Автор вважає, що негативно впливають на педагогічну діяльність такі якості: мстивість, неврівноваженість, незібраність, байдужість до вихованців, зарозумілість, упередженість. Несумісні з професією вчителя грубість, рукоприкладство, безвідповідальність, професійна некомпетентність, обмеженість світогляду, аморальність, алкоголізм тощо [114, с.146].

Однією з головних ознак готовності до педагогічної діяльності вчителя фізичної культури С.Ю. Балбенко вважає основні професійно важливі якості і об'єднує їх у такі групи: якості, які визначають спрямованість особистості (ідейні переконання, соціальні потреби, моральна орієнтація, усвідомлення соціального і суспільного зв'язку, громадська відповідальність, суспільна активність); якості, які визначають фізкультурно-педагогічну спрямованість особистості (любов до дітей, інтерес до фізичної культури, спостережливість, педагогічний такт, організаційні можливості, вимогливість, самооцінка, стриманість, професійна працездатність); якості, які визначають пізнавальну активність (інтереси, відчуття нового, готовність до самоосвіти) [14].

Таким чином, готовність до педагогічної діяльності включає низку різних компонентів, які на думку Г.С. Костюка, "взаємопов'язані, залежать один від одного, але кожен з них вимагає до себе специфічної уваги" [84].

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що готовність до професійної діяльності вчителя фізичної культури, як і готовність до педагогічної діяльності в цілому має однакові компоненти. Разом з тим вона характеризується особливими специфічними елементами, спрямованими на фізичне виховання і оздоровлення дітей. На підставі цього та на основі аналізу структури готовності до педагогічної діяльності ми вважаємо, що готовність майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності – це цілісне утворення, що включає знання, уміння, професійно значущі якості, педагогічні здібності і складається з таких компонентів: психологічного, теоретичного, практичного, фізичного і психофізіологічного.

1.3. Засоби і методи педагогічного впливу на формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності

Аналіз науково-методичної літератури [9, 57, 85, 107, 127, 139] показує, що професійна підготовка вчителя фізичної культури пов'язується насамперед, з наявністю та рівнем реалізації професійно значущих умінь, навичок, проявом педагогічних здібностей та особистісних якостей. Результатом цілеспрямованого процесу підготовки є готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності вчителя фізичної культури. Готовність до професійної діяльності ми розглядаємо як складне соціально-психологічне утворення, основу якого складають позитивне ставлення до професії, наявність професійно важливих якостей особистості, певна структурність професійних знань, умінь та навичок, а також почуття відповідальності за результати своєї діяльності.

Професійна діяльність учителя фізичної культури досить широка, об'ємна та багатогранна і характеризується великою мінливістю навколишніх умов. Ефективність професійної діяльності фахівця з фізичного виховання залежить, насамперед, від наявності теоретичних знань, спеціальних умінь й навичок, мотиваційно-ціннісних орієнтацій, професійно значущих особистісних якостей, фізичного розвитку, прояву активності в галузі фізичної культури, особливостей поведінки. Усі вказані вище особливості – як властивості індивідуальності, так і властивості особистості – розвиваються ще в допрофесійний період життєдіяльності, тобто в процесі навчання в школі, училищі, вищому навчальному закладі. При вивченні індивідуальності вчителя необхідно враховувати і той факт, що вона (індивідуальність) належить до числа динамічних систем. Тому розвиток учителя як особистості продовжується і в період його професійної діяльності.

У галузі підготовки вчителів фізичної культури важливо звернути увагу на процес становлення молодого спеціаліста. Фахівець – це, перш за все, професійно компетентний працівник, що має глибокі знання, уміння, практичні навички, досвід та індивідуальний стиль діяльності, необхідні для якісного і продуктивного виконання праці [37, 46]. Зазначимо, що освіта, професійні знання й уміння, загальні й спеціальні здібності, соціально значущі й професійно важливі якості складають основний потенціал розвитку спеціаліста. Реалізація потенціалу залежить від багатьох чинників: біологічної організації людини, соціальної ситуації, характеру професійної діяльності, активності особистості, її потреби в саморозвитку й самоактуалізації [68].

На сьогодні в сучасній теорії і практиці накопичений значний за обсягом матеріал, який складає фундамент побудови наукової концепції формування особистості вчителя і його професійної готовності. Значну роль у процесі становлення відіграє підготовка у ВНЗ. Саме в цей період, який є базовим, закладаються і формуються необхідні професійні знання, уміння, а також особистісні якості майбутнього вчителя. Тому слід враховувати основні напрями, які характеризують розвиток вищої школи на сучасному етапі [4].

Одним з таких напрямів є поліпшення підготовки з фундаментальних галузей знань. Загальновідомо, що готувати фахівця в певній вузькій галузі можна тільки за умови засвоєння ним основ тих наук, які входять у навчальний план. На думку Б.М. Шияна [199], важливо об'єднати можливості

всіх навчальних дисциплін гуманітарної, соціально-економічної, природничої та професійно-практичної підготовки, що дозволить сформувати готовність майбутніх фахівців до роботи в школі. Саме за цим принципом будується система підготовки вчителя фізичної культури у ВНЗ [104, 197]. Другий напрям відображає інтегрування наук, що забезпечує об'єднання різнопредметних знань і вмінь, зміцнення зв'язків між ними. У вищій фізкультурній освіті ця тенденція виявляється у все більш широкому вивченні загальнотеоретичних наук [9, 88].

Третім, яскраво вираженим напрямом сучасної вищої освіти, є перехід від інформативно-репродуктивних до індивідуально-творчих методів навчання студентів. Ця тенденція в основному виявляється в написанні курсових, бакалаврських, дипломних робіт. Проте, останнім часом інтенсивно вивчаються можливості побудови і проведення лекцій, семінарських і практичних занять як проблемно-дослідницьких [153, 202]. Ефективність такого методу підтверджують результати педагогічного експерименту В.Сергієнка, В. Яловича [159]. Автори експериментальної технології вважають, що провідним принципом побудови творчих завдань, професійних ситуацій, ділових та рольових ігор є поступове зростання труднощі завдань, що забезпечує послідовну підготовку студентів до вирішення складніших завдань та їх серій.

Четвертий напрям – єдність професійної і загально-методологічної освіти. Ця тенденція визначається тими вимогами, які пред'являються сьогодні до фахівця з вищою освітою – всебічною підготовленістю до практичної діяльності [7, 15, 65, 89, 124].

Забезпечення належних умов підготовки фахівців з фізичного виховання передбачає застосування технічних засобів навчання. Тому п'ятий напрям відображає впровадження сучасних інформаційних технологій. Використання комп'ютерної техніки та електронних бібліотек мережі Інтернет, сучасних засобів телекомунікацій, аудіовізуальних і мультимедіа-технологій в навчальних закладах усіх рівнів відкриває перед учителем фізичної культури широкі можливості й одночасно ставить перед ним нові завдання.

Фахівцями встановлено, що використання інформаційних технологій в сучасному освітньому процесі сприяє: вдосконаленню стратегії відбору змісту освітніх програм, методів і організаційних форм навчання відповідно до завдань розвитку особистості в умовах інформаційного суспільства; розширенню видів навчальної діяльності в умовах реалізації сучасних технологій (комп'ютерні курси навчання, інформаційно-довідкові системи, мультимедійні технології); переходу від авторитарного, ілюстративно-пояснювального навчання до проблемно-дослідницького, творчого, що передбачає набуття студентами нових знань самостійно, використовуючи технології інформаційної взаємодії з імітаційними моделями об'єктів, процесів і явищ [10, 36, 44, 158, 180].

Необхідно враховувати і той факт, як відмічає Б. Ференчук, що сьогодні 75% студентів вважають свій рівень “комп'ютерних знань” достатнім і постійно користуються комп'ютером для підготовки до навчальних занять, 56% респондентів використовують Інтернет для пошуку корисної інформації і

лише 8% у цілому негативно ставляться до подібних нововведень [182].

Шостий напрям торкається розвитку навчальної дисципліни психології і педагогіки вищої школи, яка покликана зіграти важливу роль у підготовці вчителів школи. Підкреслюючи важливість психолого-педагогічних дисциплін, які становлять основу професійної підготовки майбутніх учителів, М.Б. Євтух вважає нагальною потребою оновлення їх змісту, глибоке вивчення національних особливостей системи виховання та навчання в Україні, що ґрунтується на народних традиціях, народній педагогічній спадщині [56].

Останнім часом досить часто критикується багато аспектів процесу підготовки фахівця у вищій школі. Один з недоліків дослідники [1, 29, 35, 125, 130, 133] вбачають у тому, що теоретичне навчання домінує в системі вузівської підготовки вчителя. Окрім цього, превалюють інформаційно-репродуктивні методи, зміст навчальних дисциплін слабо орієнтований на структуру і характер діяльності вчителя, відсутнє цілеспрямоване навчання майбутнього вчителя новітнім педагогічним технологіям. Найскладніші фундаментальні дисципліни, у тому числі психологія, вивчаються переважно на молодших курсах. Це призводить до того, що більшість студентів зазнає значних труднощів у процесі навчання саме на психологічному рівні (складність спілкування, внутрішні конфлікти, несформованість пізнавальних процесів, нездатність прийняти на себе відповідальність за свій життєвий шлях). Тому проблема професійної підготовки вчителя вимагає підвищеної уваги як на рівні визначення змісту і структури психолого-педагогічних знань, так і на рівні проведення комплексних досліджень, які можуть дати достовірну інформацію для сучасного студента [28, 123, 181].

У науково-дослідницьких працях С.Ю. Балбенка, В.Я. Віленського, О.В. Петуніна, В.О. Сластьоніна, О.П. Федик, В.В. Фидельського, А.В. Цьося, Б.М. Шияна, В.Т. Яловика та інших, присвячених проблемі формування професійної готовності вчителя фізичної культури, є декілька підходів, проте, більшість авторів сходиться в тому, що метою педагогічної освіти є не засвоєння певної суми знань, а оволодіння професійною діяльністю.

Останніми роками дана проблема стала однією з найактуальніших у сфері вищої освіти. Від її вирішення багато в чому залежить удосконалення всього навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток професійно значимих якостей особистості студента як необхідної умови ефективного оволодіння майбутньою професією, а також створення передумов для широкого застосування випускниками вищих педагогічних навчальних закладів своїх творчих сил, здібностей і можливостей.

Аналіз наукових праць і публікацій дозволяє стверджувати, що на сучасному етапі розвитку немає єдиної думки щодо формування професійної готовності вчителя. Втім, пріоритетними напрямками підготовки спеціаліста з фізичного виховання вважаються: організація навчального процесу як ступеневої системи (Л.В. Волков, В.Г. Григоренко, Ю.Д. Железняк); розробка психологічних основ навчання (Н.Ю. Зубанова, Г.В. Ложкін, Т.Г. Овчаренко, О.В. Федик); спортивна і професійно-педагогічна підготовка (О.Д. Дубогай, С.Н. Бубка, О.С. Куц, С.М. Канішевський); професійна підготовка в процесі

вивчення спортивно-педагогічних дисциплін (М.Я. Віленський, М.С. Герцик, А.В. Огнистий, В.В. Фідельський, Б.М. Шиян); диференційований підхід до навчання (Е.І. Арчибасова, П.Б. Єфіменко, А.В. Цьось); впровадження інноваційних технологій (Г.Р. Генсерук, Е.Д. Кузнецова, Н.С. Карабанова, Т.Е. Цюпак, Л.О. Чеханюк); особистісно-орієнтований підхід (Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.О. Вербицький, М.В. Кларін, В.В. Рибалка, Л.П. Сущенко).

Зазначимо думку В.Г. Григоренка [44], який вважає, що принцип системної організації професійної підготовки студентів як цільова науково-методична установка передбачає формування педагогічної творчості на основі моделі-цілі, де викладені модельні характеристики професійних якостей, указані структурні основи їх інтеграції в педагогічну майстерність, включено апарат корекції і компенсації компонентів професійної готовності студентів, які відстають у розвитку. Безумовно, така модель-ціль є основою для розробки навчального плану професійної підготовки студентів.

Л.В. Волков пропонує багатоступеневу структуру навчання вчителів фізичної культури за спеціально розробленими програмами. У своїй праці [31] автор вважає, що перший ступінь навчання дасть можливість студентам у вищому навчальному закладі одержати мінімум знань, насамперед, медико-біологічного циклу та спеціальні знання, уміння і навички для проведення занять з дітьми молодшого шкільного віку. Другий ступінь надає можливість набути знання, уміння і навички для проведення навчання з дітьми шкільного віку як у загальноосвітній, так і в спортивній школах. Третій ступінь дає спеціальні професійні знання, які дозволяють проводити навчальний процес в окремих ланках системи фізичного виховання і спортивної підготовки.

Професійна підготовка студентів факультету фізичного виховання на сучасному етапі, як вважає В.Т. Ялович [209], може бути ефективною тільки при умові її організації як цілісної системи. Ця система повинна спиратися на психолого-педагогічні закономірності формування функціональних систем психічної діяльності людини і поєднання різних форм активності студентів (навчальної, спортивної, наукової, виховної).

Факторний аналіз результатів атестації студентів, проведений А.В. Заборою [60], свідчить, що пріоритетне місце у формуванні знань і навичок майбутніх учителів фізичної культури посідає загально професійна підготовка, яка базується на позитивному зв'язку між теоретичним засвоєнням матеріалу і можливістю реалізації його на практиці, друге місце відводиться професійно-теоретичній підготовці.

Лекції у ВНЗ повинні мати проблемний характер і сприяти поглибленню самостійної роботи студентів. На них слід штучно створювати “дефіцит” інформації, висловлювати тезові думки, істинність яких вимагає подальших доказів, і все це краще здійснювати у формі дискусії як засобу наукової творчості. Як показали дослідження [108], для студентів найефективнішими виявилися такі активізуючі прийоми: лекція-прес-конференція; лекція з наперед запланованими помилками; лекція проблемного характеру (створення ситуації з надлишковою інформацією або використання протиріччя між запасом знань студентів і необхідністю виконати практичне завдання).

Оснoву професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, на думку Б.М. Шияна [199, 201], складають спортивно-педагогічні дисципліни (СПД). Відповідно до діючих навчальних планів факультетів фізичного виховання на практичні заняття із СПД відводиться майже половина всього бюджету часу. Природно, що саме ці заняття і повинні найбільшою мірою сприяти формуванню професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури. Лекції з цих предметів, вважає автор, дають інформацію щодо застосування засобів фізичної культури у виховній роботі зі школярами, сприяють формуванню професійної свідомості студентів та вихованню в них відповідального ставлення до предмета майбутньої професійної діяльності.

Слід зазначити, що практичні заняття зі спортивно-педагогічних дисциплін – це лабораторія, де студенти вже з першого курсу починають опановувати секрети педагогічної майстерності і можуть свідомо застосовувати отримані знання, наприклад, шляхом створення спеціальних педагогічних ситуацій. При цьому самі студенти відзначають, що нерідко обговорення і аналіз цих ситуацій для них був більш важливим засобом навчання, ніж саме виконання практичних завдань [104]. Безумовно, у процесі проведення практичних занять викладачі повинні пам'ятати не тільки про їх методичне і технічне забезпечення, але й про виховну роль. Це дає можливість студентам при вивченні техніки фізичних вправ, передбачених програмою, оволодіти базовими прийомами педагогічної майстерності.

Не викликає сумнівів, що однією з важливих умов ефективності процесу професійної підготовки майбутніх фахівців є психологічний настрій. На думку Р.С. Немова, мотивація пояснює “цілеспрямованість дії, організованість і стійкість цілісної діяльності, спрямованої на досягнення певної мети” [122]. Процес цілеутворення – це складний творчий процес, що залежить від умінь, знань і здібностей людини, її індивідуальних особливостей, об'єктивних умов протікання діяльності та інших чинників. Необхідно зазначити, що проблема формування і розвитку мотивів діяльності людини – пізнавальних, професійних або інших – дуже складна. Неможливо виділити окремий мотив або сформулювати його незалежно від інших. З огляду на це Н.Ю. Зубанова вважає, що високий професійний рівень педагога залежить не тільки і не стільки від рівня сформованості знань, умінь, відповідних якостей і здібностей, скільки від наявності особливої смислової структури особистості [62].

Загальновідомо, що навчальна діяльність студентів обумовлюється пізнавальними мотивами, від сили і структури яких залежать успішність і активність студентів, а практична – професійними. Тому в процесі навчання у ВНЗ розвиток пізнавальних інтересів і трансформація їх у професійні мотиви займає важливе місце в підготовці майбутнього фахівця з фізичної культури. На думку А.А. Деркача, А.А. Ісаєва [50, с.178], оптимальними умовами для цього можуть бути: включення майбутніх спеціалістів у розвивальні ситуації і середовище, яке активізує власні задатки і здібності; розкріпачення особистості в процесі спілкування; реалізація відкритої особистісної позиції; психотерапія станів свідомості, психокорекція поведінки; осмислення власного досвіду – як початкового, так і подальшого; саморегуляція і

самооцінка переживань і діяльності, яка здійснюється.

Забезпечення умов, завдяки яким розвивається особистість, досягається різними шляхами, що містять елементи соціально-психологічного тренінгу, інтенсивно-ігрових методів навчання, техніки людських стосунків, психотехніки саморегуляції, аутотренінгу та інших способів самоактуалізації, на яких відпрацьовуються спеціальні види умінь і якостей особистості.

Самостійна робота студентів, як засвідчують дослідження [118, 126, 158], вважається одним з пріоритетних напрямів формування професійної готовності майбутніх фахівців. Стрижнем самостійної роботи студента є наявність пізнавального завдання і способу його виконання без прямої допомоги з боку викладача або з мінімальним його втручанням. При цьому самостійна діяльність студента завжди спрямована від способу відтворення до принципово іншого – творчого виконання завдання. У структурі самостійної роботи можна виділити такі основні елементи: постановку мети і проблемних завдань; визначення об'єкта діяльності; вибір засобів, методів і форм пізнавальної діяльності; виконання проблемного завдання; самоконтроль у ході навчальної діяльності; самоаналіз правильності результатів діяльності.

У дослідженнях В.І. Наумчука [117, 118] експериментально доведено, що самостійна робота – це одна з ефективних і перспективних форм удосконалення підготовки майбутніх учителів фізичної культури в сучасних умовах вищої педагогічної школи. Вона не зобов'язує студентів до професійного становлення через нормативну побудову їх діяльності, втім створює креативні умови, надаючи їм можливість самим визначати траєкторію оволодіння професією. Ефективність самостійної роботи студентів підвищують сучасні інформаційні технології, що дають можливість проглядання лекцій, трансльованих через супутникове телебачення або відеомагнітофон; слайд-лекції або повний тематичний огляд матеріалу дисциплін, що вивчаються, представлених в електронному варіанті [51].

Досить часто в психолого-педагогічній літературі використовуються поняття “знання”, “уміння” і “навички”, тобто дидактична тріада, яка характеризує результат навчання. Але навчання у ВНЗ – це тільки базовий етап у становленні професійно-педагогічних якостей та вмінь, який полягає в тому, щоб, у першу чергу, перейти від масово-репродуктивного до індивідуально-творчого підходу, який створює передумови для формування особистості вчителя. Виняткова роль у процесі формування професійної готовності належить педагогічній практиці студентів старших курсів, специфіка якої полягає в самостійному виконанні практикантами повноцінної професійної навчально-виховної діяльності [56].

Педагогічна практика – це виробнича практика, яка дає студентам можливість реальної взаємодії з учнями, апробації рівня своєї підготовки, осягнення шкільної дійсності з позицій педагога [79, 188]. Разом з тим педагогічна практика – складова частина навчального процесу, і її метою є формування в студентів навичок творчого застосування в педагогічній діяльності науково-теоретичних знань і практичних умінь, отриманих при вивченні фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін, приватних

методик і спеціальних дисциплін.

На думку М.К. Козія [77], педагогічна практика моделює всі елементи діяльності вчителя і у своїй структурі передбачає наявність блоку особистісних якостей педагога, блоку управлінських умінь, блоку форм організації діяльності дитини в умовах шкільного середовища, блоку методів, засобів підтримання стосунків з дитиною, блоку всебічності надбаних знань, блоку формування педагогічних переконань у майбутнього педагога під впливом навколишнього (шкільного, виховного) оточення.

О.О. Абдулліна вказує, що "... робота студентів у період практики будується за логікою практичної діяльності. У ході практики необхідно моделювати практичну роботу майбутніх учителів, оптимально адекватну реальній педагогічній діяльності" [1, с.138]. Автор вважає, що в загальній системі професійної підготовки вчителя більш правильно дотримуватися різноманітних функцій педагогічної практики, подолання однобічності в оцінці її місця і виділяє такі функції практики: навчальну, освітню і діагностичну (визначення придатності до педагогічної діяльності).

Аналіз публікацій [8, 30, 79, 105, 135, 151, 161, 164, 174, 208] показує, що педагогічна практика розглядається авторами як найсприятливіший етап формування професійної готовності студентів, у якому є резерви для підвищення повчального характеру самої практики.

Б.М. Шиян вважає [199], що сучасна система освіти орієнтована на нормативну модель педагогічної діяльності. Відповідно до даної моделі центральна ланка діяльності педагога – це реалізація на практиці певної стандартної методики. Система навчальної і практичної діяльності в педагогічних вищих навчальних закладах побудована таким чином, що пріоритетне значення надається саме освоєнню нормативних курсів (теорії і методики навчання, вікової і педагогічної психології). Недосконалість такої системи вимагає кардинальної зміни навчальних програм педагогічних вищих навчальних закладів, розробки альтернативної моделі підготовки студентів до діяльності вчителя, яка має декілька взаємозв'язаних цілей: формування інтеграційних професійних умінь вищого рівня – аналітичних, діагностичних, рефлексійних; формування позитивної Я-концепції майбутнього вчителя, яка пов'язана з неавторитарним професійним стилем діяльності.

Аналіз літературних джерел дає змогу зробити висновок: основу професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання в системі вищої освіти в сучасних умовах складають психолого-педагогічні, спеціальні теоретичні і спортивно-педагогічні дисципліни, практичні заняття, педагогічна практика і самостійна робота студентів.

До основних засобів і методів педагогічного впливу, спрямованих на формування професійної готовності вчителів фізичної культури в процесі навчання у вищому навчальному закладі належать ті, що сприяють розвитку уваги, спостережливості, самостійності, ініціативності, нестандартності мислення й активізації дослідницької діяльності студентів.

Висновки до першого розділу

Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити такі висновки:

1. У сучасній педагогічній теорії немає єдиної думки щодо формування професійної готовності майбутнього учителя фізичної культури. Різні підходи науковців до проблеми формування професійної готовності не виключають один одного, а свідчать про те, що в процесі підготовки спеціаліста з фізичного виховання пріоритетними вважаються різні напрями, виділяють різні його сторони, як основні, найбільш важливі.

2. Процес формування професійної готовності учителя фізичної культури включає стійке прагнення до вивчення й практичного застосування передового досвіду, стійку психологічну спрямованість на виконання педагогічної діяльності і компетентність щодо її здійснення.

3. Аналіз науково-методичної літератури показав, що формування професійної готовності здійснюється одночасно на методологічному (мета, завдання), теоретичному (закони, принципи, форми), методичному (проектування навчального процесу) і технологічному (виконання практичних завдань навчання і виховання в конкретних умовах) рівнях.

4. Основою професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання в системі вищої школи є: теоретичні, семінарські та практичні заняття з циклу професійно орієнтованих навчальних дисциплін, педагогічна практика і самостійна робота студентів.

5. Використання різноманітних форм і методів активного навчання (дискусії, тренінги, розв'язання педагогічних задач і аналіз психолого-педагогічних ситуацій, проведення навчально-педагогічних ігор) на основі особистісно орієнтованого і диференційованого підходу сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, активізації пізнавальної діяльності студентів і формуванню професійної готовності на високому рівні.

6. Теоретичний аналіз літератури дозволяє зробити припущення, що формування професійної готовності студентів в процесі навчання буде ефективним за такою моделлю педагогічних умов: здійснення диференційованого підходу до навчання з урахуванням фахового рівня студентів; розвитку мотивації пізнавальної діяльності студентів шляхом використання особистісно орієнтованих методів навчання; коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах.

РОЗДІЛ II

СТАН ПІДГОТОВЛЕНOSTІ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1. Методи та організація дослідження

Професійна готовність – це цілісна інтегрована якість особистості, що розглядається як складна структура з безліччю взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів. Тобто професійна готовність – це єдине ціле, властивості й особливості якого залежать, перш за все, від внутрішньої природи його складників. Вивчення розвитку цілого, взаємозв'язків і взаємодії його частин є основним принципом пізнання дійсності. Таке дослідження передбачає комплексну діяльність різних фахівців, що працюють за єдиною програмою і координують свої дії для досягнення загальної мети.

Комплексне вивчення професійної готовності як об'єкта, дозволяє застосувати в дослідженнях одну з форм теоретичного усвідомлення об'єкта – загальну теорію систем. Дана теорія становить собою міждисциплінарну галузь наукових досліджень, яка ставить за мету виявлення і теоретичний опис закономірностей будови, поведінки, функціонування і розвитку систем. Система в даній теорії розглядається як упорядкована певним чином множина елементів, взаємопов'язаних між собою і таких, що створюють якусь цілісну єдність [20, с.142].

Згідно із сучасним філософським вченням [82, 158], системний підхід є загальним науковим методом для вирішення теоретичних і практичних проблем у психолого-педагогічних дослідженнях, що уможливорює усі процеси, явища, предмети розглядати як системи, що мають ту або іншу структуру (організацію). При цьому вивчення структури передбачає пізнання її в історичному аспекті: генетичному (походження, генезис структури) і прогностичному (розвиток структури). Отримання такої інформації про систему, яку дає її компонентно-структурний аналіз, дозволяє перейти до вивчення способу її функціонування, тобто розгляду її як динамічної системи. При такому вивченні розвитку системи визначаються відношення і зв'язки між елементами множини, тобто встановлюються інтеграційні властивості системи як цілого.

Таким чином, будь-яка цілісна система має свій особливий, тільки їй притаманний інтегральний чинник, який упорядковує всі частини і процеси даного цілого. Вивчення цілого відбувається через аналіз структури, в описі якої передбачається розгляд таких моментів, як взаємозв'язок і відношення елементів, системоутворюючі зв'язки, ієрархічна будова, поведінка елементів і структури в цілому. Крім цього, велику роль набувають методи математичної статистики, застосування яких сприяє не тільки успішному вивченню походження і розвитку системи, але й її прогнозуванню, що має важливе практичне значення в різних галузях професійної діяльності людини.

Для вирішення поставлених завдань було проведено педагогічний експеримент з використанням відповідних методів дослідження, в яких брали участь студенти четвертого і п'ятого курсів факультету фізичного виховання Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету.

Відповідно до розробленої програми педагогічний експеримент на першому етапі мав констатувальний характер, на другому – формувальний, на третьому – перетворювальний характер, що дозволило провести порівняльний аналіз ефективності розроблених методів педагогічного впливу, спрямованих на виконання завдань дослідження.

Експеримент проходив у таких напрямках:

- досліджувалися структура і зміст професійної готовності вчителя фізичної культури;
- визначалися найважливіші компоненти професійної готовності;
- здійснювалася діагностика і вивчення компонентів структури професійної підготовленості випробовуваних: психологічного, теоретичного, практичного, фізичного, функціонального і психофізіологічного.
- проводилася апробація основних методів формування професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури в процесі педагогічної практики.

У процесі початкового етапу експерименту здійснювався теоретичний аналіз науково-методичної літератури; визначалися особливості професійної діяльності, сутність та зміст основних компонентів професійної готовності вчителя фізичної культури; розроблялася програма і методика дослідження; вивчалися питання удосконалення процесу навчання у вищій школі, засоби і методи педагогічного впливу на формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. Додатково вивчалася література із суміжних галузей науки: фізіології, фізичного виховання і спорту, психофізіології, математичної статистики.

У практиці проведення досліджень [11, 59, 78, 87, 196] психофізіологічна й психологічна діяльність вивчається в цілях розкриття закономірного характеру навчально-виховного процесу, з метою пояснення ефективності педагогічних дій і додання конкретності й достовірності педагогічним явищам, що вивчаються. Тому у нашому педагогічному дослідженні, для визначення рівнів професійної підготовленості випускників використовувалися такі методи: педагогічне спостереження, анкетування, метод експертних оцінок, ранжування, тестування, математико-статистичні методи.

Педагогічне спостереження за діяльністю студентів проводилося під час проходження студентами педагогічних практик і навчальних занять. Вивчалися реальні умови проведення практики, її зміст і організація в загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації. Спостереження велося відкрито, коли практиканти знали, що за ними спостерігають, і закрито, коли контроль відбувався без інформації про нього практикантам. Спостереження дозволило оцінити ступінь професійної готовності студентів до виконання основних видів практичної діяльності, ставлення студентів до практики, їх активність, рівень володіння

традиційним методичним арсеналом педагога.

Анкетування давало змогу підвищити об'єктивність інформації про рівень розвитку педагогічних здібностей і професійної підготовленості студентів-практикантів, оцінити їх індивідуально-психологічні якості. Цей метод передбачав також отримання інформації від викладачів спортивно-педагогічних дисциплін, учителів шкіл і методистів.

За формою запитань анкети були закритими, тобто мали певні варіанти відповідей, з яких необхідно було вибрати одну. Деякі питання анкети містили стандартизований набір якостей особистості, ступінь вираженості яких оцінювався за 9-бальною системою. Діапазон відповідей враховував ступінь професійної підготовленості студента до проходження педагогічної практики, об'єктивність при самооцінці. Крім того, дотримувалися основні правила анкетного опитування: невелика кількість запитань в анкеті, запитання були зрозумілими, однозначними, короткими і відповідали освітньому рівню студентів. Спосіб заповнення анкет був груповим і індивідуальним.

Метод рейтингу передбачав оцінку рівня професійної підготовленості студентів-практикантів під час проходження педагогічної практики компетентними суддями (експертами). У нашому випадку це були вчителі фізичної культури загальноосвітніх шкіл, методисти. До них ставилися такі вимоги: знання сутності проблеми, здатність творчо вирішувати завдання, позитивне ставлення до експерименту, наявність власної думки, об'єктивність, самокритичність, аналітичність і конструктивність мислення.

Для комплексної оцінки ступеня сформованості професійно значущих здібностей і якостей студентів, визначення рівня фізичного і функціонального розвитку, виявлення загальної фізичної, психологічної і психофізіологічної підготовленості проводилося тестування.

Педагогічні здібності і професійно значущі якості. Ряд авторів (2, 5, 42, 52, 86, 90, 203) стверджує, що для майбутнього педагога необхідною умовою ефективного володіння професією є комплекс педагогічних здібностей і професійно значущих якостей, що обумовлено специфікою діяльності вчителя. З огляду на це підбір компонентів для подальшої діагностики здійснювався на основі аналізу психолого-педагогічних джерел, який ґрунтувався на традиційному підході до розуміння загальних педагогічних здібностей як системи компонентів, властивих усім учителям незалежно від предмета, що викладається. За основу була взята структура загальних педагогічних здібностей, яку досить повно дослідили автори: Н.А.Амінов [5], Е.А. Голубєва [41], Ф.М. Гоноблін [42], С.В. Кондратьєва [80], Б.Б. Коссов [83], Г.С. Костюк [84], Н.В. Кузьміна [91], В.І. Рогов [154] та багато інших. Окрім цього, ми враховували, що період навчання у вищих навчальних закладах є основою для розвитку загальних педагогічних і спеціальних здібностей, які надалі удосконалюються в процесі професійної діяльності вчителя.

Комунікативні й організаторські здібності, які є професійно важливими для успішної педагогічної діяльності, визначалися за методикою,

яка свого часу застосовувалася в дослідженнях Б.О. Федоришина [149]. При обробці анкети (Додаток А) підраховувалася кількість збігів відповідей з “ключем” тесту і виводилися коефіцієнти оцінки: ККЗ (коефіцієнт комунікативних здібностей) і КОЗ (коефіцієнт організаторських здібностей). При цьому чим вищим був показник коефіцієнту, тим вищий рівень розвитку здібностей був притаманний опитуваному.

Особистісні якості оцінювалися за методикою “Психологічний особистісний профіль” [149], яка є полярною анкетною з набором якостей особистості, ступінь виразності яких необхідно оцінити. Тест-опитувальник складався з тридцяти пар протилежних індивідуально-психологічних якостей вчителя, що належать до *Полюса А* або *Полюса Б*, за якими випробовуваний оцінював себе. Кожна пара мала оцінну шкалу (1 2 3 4 5 6 7 8 9). При тестуванні необхідно було оцінити рівень власного розвитку і підкреслити цифру, відповідну ступеню вираженості даної якості.

Вольові якості визначалися за допомогою методики Р.С. Немова [55, с. 123]. Опитувальник (Додаток Б) складався з думок, на кожному з яких передбачено декілька альтернативних відповідей. Студентам необхідно було вибрати найбільш відповідні варіанти відповідей.

Для діагностики рівня *емоційної стабільності* використовувався тест Г. Ю. Айзенка [134, с.216]. При позитивній відповіді студента на кожне з питань опитувальника (Додаток В) випробовуваний одержував 1 бал. За результатами набраних балів оцінювався ступінь емоційної стабільності досліджуваних.

Рівень розвитку *емоційно-мовленнєвих здібностей* практикантів визначався за допомогою експертних оцінок, які виставлялися вчителями фізичної культури, викладачами, методистами практики. За 12-бальною системою оцінювалися правильність мови (володіння загальними знаннями, правильність термінології, словниковий запас і його використання, логічність мови), техніка мови (дикція, переконливість, темп, стислість, вимова артикуляції, тембр звучання голосу і його інтенсивність), емоційна виразність (наявність інтонації, невербальних засобів спілкування, насиченість, використання жестів для посилення виразності, відповідність між словами, жестами і мімікою).

Критерії оцінювання рівня розвитку емоційно-мовленнєвих здібностей були такі: 11-12 балів – високий рівень, 9-10 – вищий від середнього, 6-8 балів – середній рівень, 3-5 – нижчий від середнього, 1-2 – низький рівень.

У процесі визначення фізичного розвитку, психофізіологічної і фізичної підготовленості, функціональних можливостей використовувалися такі методики: антропометрія, хронометрія, рефлексометрія, пульсометрія, динамометрія, гоніометрія, тепінгметрія.

Педагогічна діяльність ставить певні вимоги і до особливостей нейродинаміки: до врівноваженості нервових процесів за силою і водночас їх рухливості, а також лабільності нервової системи. Такі високі вимоги викликані тим, що вчитель повинен володіти високим темпом виконання роботи, витримувати дії сильних подразників та вміти концентрувати свою

увагу, бути завжди активним, бадьорим, і в той же час витриманим і спокійним, швидко переключатися з одного виду діяльності на інший; зберігати протягом усього робочого дня високий загальний та емоційний тонус [163].

Оцінка *психофізіологічної підготовленості* студентів проводилася за результатами психодіагностичних тестів шляхом вимірювання латентного часу простих рухових реакцій на світловий і звуковий сигнал, латентного часу складної рухової реакції, тремора і координованості одиночних рухів. У процесі педагогічного експерименту підбиралися сенсомоторні тести, які просто, доступно й об'єктивно відображали діяльність зорових і слухових аналізаторів у процесі виконання адекватних контрольних вправ.

Як відомо, руховою реакцією умовно прийнято називати процес, що починається зі сприйняття інформації, яка спонукає до дії (заздалегідь обумовлений сигнал), і закінчується початком руху-відповіді. При визначенні латентного часу простої рухової реакції (ЛЧПРР) на світловий сигнал, який подається кожні три секунди, обстежуваний за допомогою спеціальної кнопки, повинен був перервати цей сигнал натисканням на неї. Фіксувався кожний результат з точністю до 0,01 с. За вищезгаданою схемою проводилися обчислення при визначенні латентного часу простої рухової реакції на звуковий сигнал.

Показники складної рухової реакції (ЛЧСРР) фіксувалися по двох значеннях. З трьох спалахуючих на індикаторі лампочок (червона, зелена, біла) обстежуваний повинен був реагувати тільки на заданий колір (у даному випадку – зелений). Якщо натискалася кнопка при загорянні білого або червоного кольору – зараховувалася помилка. Фіксувався результат кожної з трьох спроб з точністю до 0,01 с і кількість помилок.

Особливості сили і рухливості нервових процесів визначалися за допомогою тепінг-тесту. За Е.П. Ільїним [63, с.368], тепінг-тест заснований на зміні протягом тридцяти секунд максимальної швидкості рухів кисті. Цей час ділиться на шість відрізків і фіксується сума виконаних рухів протягом кожного з них. Чим довше утримується максимальна швидкість, тим краще.

Оцінка *функціональної підготовленості* проводилася на основі Гарвардського степ-тесту [11], який є найефективнішим для визначення функціональних можливостей і фізичної працездатності. У досліджуваного вимірюється частота серцевих скорочень (ЧСС) у стані спокою, потім він виконує підйом на сходинку, висота якої 40-50 см, протягом п'яти хвилин, з частотою тридцять підйомів за хвилину. Після навантаження підраховується частота серцевих скорочень: після першої хвилини відпочинку (f_1), другої (f_2), третьої (f_3). Якщо студент припиняє виконання підйомів раніше, то фіксується час, у перебігу якого він виконував завдання (t). Далі отримані результати підставляються у формулу (2.1):

$$\text{ІГСТ} = \dots \quad (2.1)$$

Результати тесту виражаються в умовних одиницях у вигляді індексу Гарвардського степ-тесту (ІГСТ). При оцінці результатів тестування враховувалося, що величина ІГСТ характеризує швидкість відновних процесів після достатньо напруженої м'

язової роботи. Чим швидше відновлюється пульс у досліджуваного, тим менша величина $f_1 + f_2 + f_3$, відповідно тим вищий індекс Гарвардського степ-тесту. Працездатність оцінюється як низька, якщо індекс менший ніж 55, нижча середнього – 56-64, середня – 65-79, добра – 80-89, відмінна – 90 і більше.

Формування професійної готовності майбутнього вчителя – це складний процес, який сприяє вдосконаленню знань, умінь і навиків, а також розвитку необхідних для педагогічної діяльності професійно важливих якостей. Одним з основних елементів структури професійної готовності вчителя фізичної культури є фізичний компонент. Як правило, він визначається відповідністю здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовленості вчителя вимогам педагогічної діяльності і професійної придатності.

Антропометричні вимірювання (довжина і маса тіла, обхват грудної клітки) обстежуваних проводилися за загальноприйнятою методикою [87], відповідно до положень, які застосовуються в антропології.

При тестуванні сили, швидкості, витривалості, спритності і гнучкості використовувалися Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості студентів (М. Зубалій [49] Т. Круцевич [87], Л. Сергієнко [160]), а також модельні показники фізичного розвитку і рухової підготовленості населення Центральної України [96, с.5-12].

Слід відмітити, що на практиці для вимірювання фізичних і координаційно-рухових здібностей пропонується комплекс різноманітних тестів, які повинні відповідати основним вимогам спортивної метрології (надійності, валідності й об'єктивності) та рекомендовані для застосування, і найпростіші прилади. Комплексний підхід до вивчення фізичних і координаційно-рухових здібностей дозволяє розглядати їх формування як за окремо взятими параметрами, так і на рівні їх цілісного прояву.

У методиці проведення тестових випробувань ми керувалися загальними положеннями: умови проведення тестування були однаковими для всіх випробовуваних; контрольні вправи були доступні для всіх досліджуваних незалежно від їх технічної й фізичної підготовленості; тестові завдання відрізнялися простотою вимірювання, оцінювання і наочністю результатів випробувань для досліджуваних. Тестування фізичної підготовленості проводилося в такій послідовності: біг на 30м, стрибок у довжину з місця, стрибок у висоту з місця, кистьова динамометрія, човниковий біг 15м x 2, оцінювання гнучкості, ходіння по прямій із заплученими очима, біг на 300м.

Вимірювання сили м'язів кисті проводилося шляхом максимального стиснення динамометра в опущеній вниз руці. Давалися три спроби підряд для визначення сили м'язів кисті кожної руки. Фіксувався кращий максимальний результат.

Під терміном швидкісна сила розуміємо здатність до великої вибухової напруги. Найпоширенішими тестами при визначенні швидкісно-силових здібностей, є стрибок у довжину і у висоту з місця. У системі Єврофіт ці тести характеризують фактор динамічної сили.

Тест (стрибок з місця в довжину) виконувався на розміченій доріжці, що дозволяло швидко оцінити результат. Випробовуваний приймав вихідне положення на лінії (ноги на ширині стопи), не переступаючи її, робив декілька махів руками, а потім із силою відштовхнувшись двома ногами, махом рук від низу до верху, і виконував стрибок. Давалися три спроби підряд, зараховувався кращий максимальний результат.

Для виконання тесту (стрибок вгору з місця) застосовувався прилад В.І. Абалакова, який є пружинним затиском, прикріпленим наглухо до підлоги. Через щілину затиску пропускають сантиметрову стрічку і закріплюють на поясі досліджуваного. В індивідуальну картку вимірювання записують показники стрічки, коли досліджуваний перебуває в положенні “основна стійка”. Потім приймається вихідне положення “напівприсід”, з якого і виконувався стрибок угору за допомогою рук.

Швидкісні здібності визначалися за результатами часу пробігу відрізка 30м з високого старту.

Рівень загальної витривалості вимірювався за показниками бігу на дистанції 300м з високого старту.

Гнучкість хребта вимірювалася за допомогою спеціального приладу, що дозволяє реєструвати величину максимальної амплітуди рухів у суглобах. На початку тестування обов'язковим було проведення активної 10-15-хвилинної розминки. Потім виконувався тест – нахил вперед (не згинаючи ніг в колінах), стоячи на сходинці, до якої був прикріплений прилад. Фіксувався кращий результат за трьома спробами.

Координаційно-рухові здібності визначалися за показниками човникового бігу 15м х 2. Тест виконувався на спортивному майданчику дистанцією 15м, на якому було встановлено дві стійки. По команді випробовуваний починав рух, пробігши п'ятнадцять метрів, робив поворот навколо стійки і пробігав ту ж дистанцію у зворотному напрямку. Час, що був затрачений на виконання тесту, фіксувався секундоміром.

М'язове зусилля визначалося за показниками кистьової динамометрії при зусиллі, що становило 50% від максимального. Виконувалося декілька спроб для відтворення м'язового зусилля спочатку із зоровим контролем, потім – без зорового контролю. Показник здатності м'язового зусилля – середній показник трьох спроб, виконаних без зорового контролю.

Просторова точність рухів визначалася за допомогою тесту “ходіння по прямій із заплющеними очима” на відстань сім метрів. Фіксувалися відхилення від прямої лінії вправо і вліво. Даний тест дозволяє встановити рівень розвитку здатності точної оцінки відстані в поєднанні з м'язовими відчуттями.

Для обробки результатів дослідження застосовувалися методи математичної статистики і порівняльного аналізу з використанням комп'ютерних програм “Statistika” і “SPSS” у середовищі “Windows” [25] за традиційними параметрами. З метою підвищення обґрунтованості висновків використовувалися такі загальноприйняті [59, 119, 123, 128, 129, 169, 173] методи:

- ◆ описова статистика (графічне представлення даних, кількісне оцінювання);
- ◆ теорія статистичних висновків (передбачення результатів за даними обстеження вибірки);
- ◆ порівняльний аналіз експериментальних даних;
- ◆ теорія планування експериментів (виявлення і перевірка кореляції між змінними);
- ◆ виявлення внутрішньої статистичної структури емпіричних даних (факторний аналіз).

Обчислювалося середнє арифметичне (\bar{x}), середнє квадратичне відхилення (δ), помилка середнього арифметичного (m), величина коефіцієнта варіації (V) та інші значення.

Достовірність відмінностей між середніми арифметичними значень визначалася за допомогою непараметричного критерію χ^2 при рівні значущості (на підставі статистичних таблиць) не нижче 0,95. При аналізі кореляційних матриць [25, 59, 119, 129, 169] були одночасно використані графічний і аналітичний методи. При вивченні взаємозв'язків і взаємодії показників, їх інформативності і значущості в загальній структурі професійної готовності застосовувався метод множинної кореляції.

При виконанні поставлених завдань експериментальні дані розраховувались із застосуванням факторного аналізу, який проводився відповідно до рекомендацій, висловлених у методичній літературі [128, 173]. Застосування методу головних компонент дозволило математично більш точно інтерпретувати результати досліджень, а обертання референтних осей за веримакс-критерієм дало отриманим факторам однозначне тлумачення.

При обробці результатів факторного аналізу враховувалися такі методичні положення: число факторів показує, яка кількість лінійно залежних груп змінних характерна для повного набору початкових змінних; дисперсії факторів показують, яке значення мають окремі фактори для всієї системи змінних; коефіцієнти факторів

дозволяють робити висновки про те, наскільки сильна залежність між змінними; аналіз квадратів факторних коефіцієнтів по рядках показує, які фактори і з якою вагою мають значення у формуванні окремих змінних; аналіз квадратів факторних коефіцієнтів по стовпцях показує, які змінні мають головне значення у формуванні окремих факторів.

Зазначимо, що завдяки використанню відповідних методів математичного аналізу з достатнім ступенем достовірності були визначені більш ефективні шляхи виконання завдань під час роботи над дисертаційним дослідженням.

Педагогічний експеримент проводився в природних умовах навчального процесу факультету фізичного виховання Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди, а також на базі загально-освітніх шкіл № 2, 4, 5, 7 і гімназії міста Переяслава-Хмельницького. Експеримент здійснювався відповідно до загальноприйнятих методичних і організаційних положень. Всього дослідженням було охоплено 359 чоловік, з них 317 студентів, 16 учителів, 29 викладачів спортивно-педагогічних дисциплін, 7 методистів.

Організація теоретичних і експериментальних досліджень, їх обробка та аналіз проводилися протягом 2000-2005 років у три етапи.

На першому етапі (вересень 2000 – червень 2001 р.) на основі аналізу науково-методичної літератури були визначені зміст і структурні компоненти професійної готовності, характерні для майбутнього фахівця з фізичного виховання, їх загальна кількість; при визначенні суттєвих характеристик готовності було враховано психічний стан особистості, сукупність її певних якостей і властивостей (морфофункціональні показники, особливості нейродинаміки, психомоторики, сенсорно-перцептивної й емоційно-вольової сфери, риси характеру), набір професійних знань, умінь і навичок;

- з'ясувалася сутність понять “діяльність”, “професійна готовність учителя фізичної культури” у філософській, соціологічній, психофізіологічній і психолого-педагогічній літературі; аналізувалися особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури;

- вивчалися науково-теоретичні положення проблеми вдосконалення підготовки студентів факультетів фізичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах, систематизувалися сучасні засоби і методи педагогічного впливу на формування професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури в процесі навчання і педагогічної практики;

- визначалися концептуальні положення дослідження і педагогічні методи, адекватні поставленій меті і завданням дисертаційного дослідження;

- визначався зміст і сутність професійної готовності, були виявлені найбільш значущі компоненти готовності вчителя фізичної культури до професійної діяльності і вірогідні взаємозв'язки між ними;

- складалися анкети для опитування студентів факультету фізичного виховання і оцінювання їх діяльності;

- розроблялися індивідуальні картки оцінювання фізичного стану, рівня фізичної, психофізіологічної і функціональної підготовленості студентів;

- визначалася методика формувального експерименту.

На другому етапі (вересень 2001 – червень 2003 р.р.) проводився формувальний експеримент з використанням експериментальної методики формування готовності майбутніх спеціалістів з фізичного виховання до професійної діяльності;

- було проведено констатувальний зріз рівня сформованості компонентів професійної готовності студентів;

- здійснювалося педагогічне спостереження за студентами під час навчальних занять і проходження педагогічної практики;

- проводився підсумковий контрольний зріз сформованості компонентів професійної готовності студентів експериментальних і контрольних груп.

На третьому етапі (вересень 2003 – червень 2005 р.р.) аналізувалися і узагальнювалися результати педагогічного експерименту, проводилася обробка його даних за допомогою методів математичної статистики і порівняльного аналізу, опис

результатів досліджень з позиції системно-діяльнісного підходу, були сформульовані загальні висновки, здійснювалося літературне оформлення дисертаційного дослідження;

- на основі отриманих результатів експерименту були розроблені диференційовані таблиці оцінки рівнів підготовленості студентів до діяльності вчителя фізичної культури, виявлено реальний стан психологічної, теоретичної, практичної, фізичної і психофізіологічної професійної підготовленості студентів, розроблені методичні і практичні рекомендації, визначені перспективи подальшого дослідження.

Використання комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних об'єкту, меті та завданням дослідження дало можливість провести діагностування і тестування студентів випускних курсів факультету фізичного виховання, визначити рівень їх готовності до майбутньої професії вчителя та ефективність розроблених педагогічних умов.

2.2. Інформаційна значущість компонентів професійної підготовленості студентів факультету фізичного виховання

Поняття “професійна готовність” у психолого-педагогічній літературі розглядається як складне структурне утворення, ядро якого складають мотиви, засвоєні цінності та позитивне ставлення до професії вчителя. Під готовністю до професійної діяльності розуміється стан особистості студента, який активізує його діяльність, дає можливість приймати самостійні рішення і проявляється у здібності до продуктивної реалізації дій на основі накопичених знань, умінь, досвіду [66, 163].

При розгляді складної і багатогранної професії вчителя такі самостійні види діяльності, як навчання, виховання і організація дітей насправді переплітаються, в єдності складаючи педагогічну діяльність. Кожна професійна діяльність має свою структуру, у якій, на думку А.Г. Ковальова, можна виділити опорні і провідні властивості, а також певний фон або допоміжні засоби. Опорними властивостями педагога є любов і повага до дітей, бажання працювати з ними, вимогливість, здатність не тільки сприймати психологію дітей, але й орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях. Провідним визначено вміння прогнозувати майбутнє кожного учня і всього учнівського колективу в поєднанні з педагогічною винахідливістю в методах і формах роботи. Необхідним фоном успішної діяльності педагога є усвідомлений вибір і позитивне емоційне ставлення до професії вчителя, внутрішнє задоволення як самим процесом праці, так і його результатами [76, с.238-239].

Як вважає Н.А. Леонтьєва, діяльність учителя фізичної культури є замкнутою системою внутрішньо підпорядкованих діяльностей і їх елементів. Теорія мотивує, програмує, регулює і контролює практичну діяльність. Практика виступає більш активною і конкретною стороною цілісної діяльності, головним засобом перевірки істинності і значущості теоретичних положень [104].

Виходячи з положення, що професійна готовність майбутніх учителів фізичної культури характеризується інтегративним станом особистості, яка поєднує оптимальну систему знань, умінь, навичок, потреб, мотивів, здібностей і особистісних якостей, визначався рівень теоретичної, практичної, фізичної, функціональної і психофізіологічної підготовленості студентів. З огляду на це на основі аналізу наукової й методичної літератури було відібрано сорок шість професійно значущих ознак готовності майбутнього фахівця з фізичного виховання. Це – показники морфо-функціональних, психофізіологічних, психодинамічних, психологічних особливостей та особистісних якостей досліджуваних.

2.2.1. Теоретична і практична підготовленість. У процесі педагогічного експерименту з метою визначення внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей між компонентами структури професійної готовності студентів факультету фізичного виховання був проведений кореляційний аналіз згідно з належними вимогами [25, 119, 123, 129, 169]. Оцінка інформаційної значущості показників проводилася за трьома рівнями: високим – $r > 0,7$; середнім – $0,5 \leq r \leq 0,7$; низьким – $0,33 < r < 0,5$.

Для зручності математичної обробки і за логічною ознакою, всі компоненти структури професійної підготовленості були розподілені за блоками. У перший блок були включені загальнопедагогічні здібності (організаторські, комунікативні, емоційно-мовленнєві), моральні і вольові якості, теоретична і практична підготовленість (успішність з теоретичних, практичних і спортивно-педагогічних дисциплін), уміння наочного показу фізичних вправ, комплексний показник підготовленості до професійної діяльності (успішність проходження педагогічної практики в загальноосвітніх школах і ВНЗ I-II рівнів акредитації).

На підставі середніх значень кореляційної матриці блоку теоретичної і практичної підготовленості та порівняльного аналізу суми кореляцій одного компоненту по відношенню до інших, був визначений ранг інформативності досліджуваних компонентів, зміст і кількість взаємозв'язків (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Кореляційна матриця компонентів теоретичної і практичної підготовленості студентів факультету фізичного виховання

п/п	Показники	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Моральні і вольові якості	1	280	260	290	100	300	380	380	410
2	Організаторські здібності	280*	1	800	480	540	490	650	730	650
3	Комунікативні здібності	260	800	1	430	550	550	610	750	530
4	Практична підготовленість	290	480	430	1	530	660	880	440	500
5	Комплексний показник під-готовленості до професійної діяльності в школі	100	540	550	530	1	830	740	490	600
6	Комплексний показник під-готовленості до професійної діяльності у ВНЗ I-II р.а.	300	490	550	660	830	1	800	550	550
7	Теоретична підготовленість	380	650	610	880	740	800	1	590	620
8	Емоційно-мовленнєві здібності	380	730	750	440	490	550	590	1	690
9	Уміння наочного показу фізичних вправ	410	650	530	500	600	550	620	690	1
r	Середнє значення кореляції	300	542	560	526	479	591	659	577	569
Jr	Ранг інформативності	9	6	5	7	8	2	1	3	4

* Знак, кома і нуль опущені

За даними таблиці найвищий ранг інформативності, тобто максимальну суму кореляційних значень має показник теоретичної підготовленості, який взаємопов'язаний на високому рівні з показником спеціальної підготовленості, тобто успішністю зі спортивно-педагогічних дисциплін ($r = 0,880$), педагогічною практикою у вищих начальних закладах I-II рівнів акредитації ($r = 0,800$) і загальноосвітній школі ($r = 0,740$). Зазначимо, що два останніх

значення характеризують комплексний показник підготовленості до професійної діяльності в школі та ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Безперечно, будь-яка професійна діяльність успішна тільки при гармонійному поєднанні теорії і практики. У власних педагогічних уміннях спеціаліста синтезуються його теоретичні знання, тобто теорія служить логічним і психологічним вступом у практичну діяльність. Таким чином, отримані результати збігаються з висновками інших авторів про необхідність єдності й інтеграції теоретичного і практичного компонентів у структурі професійної готовності вчителя фізичної культури.

Слід вказати, що показник теоретичної підготовленості також взаємопов'язаний на середньому рівні з організаторськими ($r = 0,650$), комунікативними ($r = 0,610$) та емоційно-мовленнєвими здібностями ($r = 0,590$), а також з уміннями наочного показу фізичних вправ ($r = 0,620$). Деяко нижче знаходяться значення взаємозв'язку показника з моральними й вольовими якостями ($r = 0,380$). Не менш інформативним є комплексний показник підготовленості до професійної діяльності у ВНЗ I-II рівнів акредитації, який високо корелює з аналогічним показником діяльності в школі ($r = 0,830$) і показником теоретичної підготовленості ($r = 0,800$). Взаємозв'язки з рештою значень менш значущі, на рівні ($r = 0,300-0,660$).

Отримані результати свідчать про необхідність проходження педагогічної практики студентами не тільки в загальноосвітніх школах, але і в коледжах, училищах, технікумах, що дає можливість отримати універсальні знання, практичні вміння й навички.

Не менш значущим компонентом є показник емоційно-мовленнєвих здібностей, який так само, як і два попередніх, має взаємозв'язок з усіма складовими першого блоку на рівні ($r = 0,380-0,750$), при цьому високо корелює з комунікативними ($r = 0,750$) та організаторськими ($r = 0,730$) здібностями. Це цілком закономірно, тому що саме на основі мовленнєвої культури вчителя реалізуються комунікативні й організаторські вміння, формується теоретична, практична і спеціальна готовність.

Слід сказати, що високу інформативність має показник умінь наочного показу фізичних вправ, з яким відзначений взаємозв'язок на середньому рівні ($r = 0,530-0,690$) всієї решти вимірювань блоку. Даний показник має кореляційний зв'язок з моральними і вольовими якостями ($r = 0,410$), хоча і менш значущий. Втім, отримані дані повністю відповідають висловленому раніше твердженню про те, що розвиток фізичних і координаційних здібностей сприяє вихованню моральних і вольових якостей, таких як відповідальність, обов'язковість, наполегливість, рішучість, витримка [22].

Таким чином, тісний взаємозв'язок усіх показників першого блоку зайвий раз підтверджує висновок про те, що структура професійної готовності – це складна система взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів. Дані табл.2.1 свідчать, що взаємозв'язок на високому рівні простежується між двома видами педагогічних практик ($r = 0,830$), організаторськими та комунікативними здібностями ($r = 0,800$), теоретичною підготовленістю і комплексним показником готовності до професійної

діяльності у ВНЗ I-II рівнів акредитації ($r = 0,800$). Решта показників корелює між собою на середньому рівні ($r = 0,430-0,750$), окрім моральних і вольових якостей, взаємозв'язок з якими відзначений на низькому рівні ($r = 0,280-0,410$). Низька інформативність показників моральних і вольових якостей, швидше за все, пояснюється суб'єктивністю оцінювання даних показників.

Аналіз загальної картини отриманих значень (табл.2.1) показує, що в блоці теоретичної і практичної підготовленості усі показники є інформативними.

2.2.2. Фізичний розвиток і фізична підготовленість. Будь-яка діяльність людини потребує достатнього фізичного розвитку і певного рівня сформованості фізичних якостей. Чим кращий їх розвиток, тим вище працездатність людини, дії її більш економічні і енергетично більш раціональні. Педагогічна діяльність фахівця з фізичного виховання належить до групи фізичної праці змішаного типу, яка поєднує елементи фізичного і розумового компонентів.

Разом з тим фізичний компонент – один з основних, від якого залежить володіння технікою показу фізичних вправ, загальний рівень рухової підготовленості вчителя фізичної культури, адекватний вимогам професії. Високий рівень розвитку фізичних (сили, гнучкості, швидкості, витривалості), швидкісно-силових і координаційно-рухових здібностей фахівця з фізичного виховання обумовлений, перш за все, специфікою діяльності. При цьому, фізичні здібності в більшості визначають стан здоров'я людини, довголіття її активного життя, стійкість організму до негативного впливу зовнішнього середовища і, нарешті, ефективність професійної діяльності [67].

До другого блоку структури увійшли показники фізичного розвитку (довжина й маса тіла, обхват грудної клітки) та рівня фізичної підготовленості студентів. До останніх належать показники, що характеризують силу (динамометрія), швидкісно-силові здібності (стрибок у висоту та в довжину з місця), гнучкість (нахил уперед), швидкість (біг на 30 м), координаційно-рухові здібності (човниковий біг, 15м x 2), витривалість (біг на 300 м), здібність до орієнтування в просторі (ходіння по прямій із заплющеними очима) і м'язову чутливість (50% зусилля від максимальної динамометрії).

Аналіз кореляційної матриці (табл. 2.2) показує, що серед показників блоку найбільшу інформативність має стрибок у довжину з місця ($r = 0,391$), який корелює з бігом на 300м ($r = 0,670$), динамометрією ($r = 0,610$), довжиною тіла ($r = 0,530$) і човниковим бігом 15м x 2 ($r = 0,530$), що свідчить про тісний взаємозв'язок між основними показниками фізичних здібностей: силою, витривалістю, швидкісними і координаційно-руховими здібностями.

Не менш інформативними у блоці є показники довжини і маси тіла, між якими відзначений високий рівень взаємозв'язку ($r = 0,750$). Основні параметри фізичного розвитку (довжина і маса тіла) студентів корелюють на низькому і середньому рівнях з обхватом грудної клітки ($r = 0,400$) і ($r = 0,670$) відповідно, динамометрією ($r = 0,650$; $r = 0,570$), стрибком з місця у довжину ($r = 0,530$; $r = 0,440$), бігом на 30м ($r = 0,420$; $r = 0,350$) і човниковим бігом 15м x 2 ($r = 0,460$; $r = 0,530$). Окрім цього, довжина тіла

взаємопов'язана з бігом на 300м ($r = 0,380$).

Зрозуміла висока інформативність динамометрії, що має кореляційний зв'язок з показниками маси й довжини тіла, обхватом грудної клітки, стрибка в довжину з місця та човникового бігу на рівні $r = 0,510-0,650$, серед яких найбільші значення належать довжині і масі тіла, що цілком природно.

Таблиця 2.2

**Кореляційна матриця показників
фізичного розвитку і фізичної підготовленості
студентів факультету фізичного виховання**

Показники	Вік	Довжина тіла	Маса тіла	Обхват грудної клітки	Динамометрія	Динамометрія, 50 %	Стрибок у висоту з місця	Стрибок у довжину з місця	Нахил уперед	Біг на 30 м	Човниковий біг, 15 м х 2	Біг на 300 м	Ходіння по прямій із заплеченнями очима
n/n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	1	30*	40	200	170	160	90	210	140	120	60	60	120
2	30	1	750	400	650	330	290	530	200	420	460	380	80
3	40	750	1	670	570	250	370	440	50	350	530	150	260
4	200	400	670	1	510	100	380	350	160	350	310	160	150
5	170	650	570	510	1	240	180	610	20	380	520	330	330
6	160	330	250	100	240	1	370	70	30	150	120	40	140
7	90	290	370	380	180	370	1	480	90	250	190	240	100
8	210	530	440	350	610	70	480	1	110	440	530	670	250
9	140	200	50	160	20	30	90	110	1	60	140	120	30
10	120	420	350	350	380	150	250	440	60	1	710	550	100
11	60	460	530	310	520	120	190	530	140	710	1	470	40
12	60	380	150	160	330	40	240	670	120	550	470	1	20
13	120	80	260	150	330	140	100	250	30	100	40	20	1
	117	377	369	312	348	167	252	391	96	323	340	266	135

Jr	12	2	3	7	4	10	9	1	13	6	5	8	11
----	----	---	---	---	---	----	---	---	----	---	---	---	----

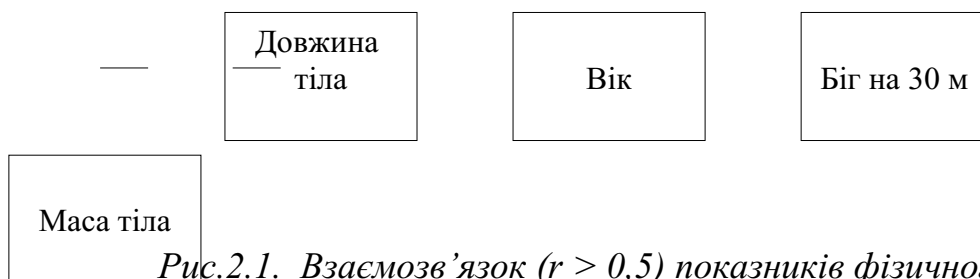
* Знак, кома і нуль опущені

З групи показників фізичного розвитку і фізичної підготовленості слід відзначити значення човникового бігу 15 м x 2 і бігу на 30 м, що мають високий рівень взаємозв'язку (r

Окрім цього, показники човникового бігу 15 м x 2 і бігу на 30 м корелюють на середньому рівні з довжиною тіла (rr r = 0,350), динамометрією (r r = 0,380), стрибком у довжину (r = 0,530; r = 0,440) і бігом на 300 м (rr

Аналіз взаємозв'язку (r > 0,5) показників фізичного розвитку і фізичної підготовленості студентів факультету фізичного виховання (рис.2.1) показує, що найбільша кількість взаємозв'язків характерна для наступних показників: довжина і маса тіла, динамометрія та стрибок у довжину з місця.

Таким чином, за результатами досліджень, найбільш значущими параметрами другого блоку є стрибок у довжину з місця, максимальна динамометрія, човниковий біг 15 м x 2, біг на 30 м, а також морфо-функціональні показники (маса й довжина тіла, обхват грудної клітки). Ці компоненти не тільки взаємозалежні, але і обумовлюють один одного.

Маса тіла

Довжина
тіла

Вік

Біг на 30 м

Рис.2.1. Взаємозв'язок (r > 0,5) показників фізичного розвитку і фізичної підготовленості студентів факультету фізичного виховання

2.2.3. Функціональна підготовленість. До третього блоку були віднесені показники функціональної підготовленості, які характеризують загальну працездатність людини і є основою розвитку фізичних здібностей. Загальновідомо, що педагогічна діяльність вчителя фізичної культури пов'язана з високим емоційним і загальним навантаженням і вимагає великої витривалості, оскільки протягом робочого дня необхідно провести шість – сім уроків з різними віковими групами. Значна рухова активність вчителя протягом уроку додає до розумової напруги і чимале фізичне навантаження. Тому, адекватний рівень функціональних можливостей необхідний вчителю, перш за все для того, щоб протистояти втомленості і зберігати високу працездатність до кінця робочого дня. Оцінювання функціональних можливостей студентів проводилося на основі даних Гарвардського степ-тесту, який вважається найефективнішим і високо апробованим при тестуванні дітей, спортсменів і студентів [49].

До блоку функціональних можливостей увійшли такі показники: частота серцевих скорочень (ЧСС) у стані спокою, ЧСС після навантаження, ЧСС першої, другої і третьої хвилини періоду відновлення, індекс Гарвардського степ-тесту. Слід зазначити, що ІГСТ – це спеціальний індекс, який характеризує швидкість відновних процесів після напруженої м'язової роботи, тобто чим більше ІГСТ, тим вища працездатність людини. Кореляційний аналіз параметрів функціональних можливостей (табл.2.3) дав можливість вивчити взаємозв'язки і попередню інформативність показників блоку.

Як свідчать дані таблиці, найбільш інформативним у третьому блоці є індекс Гарвардського степ-тесту, який має взаємозв'язок на високому рівні з ЧСС на 1-й хвилині відпочинку ($r = 0,770$), ЧСС на 2-й хвилині відпочинку ($r = 0,880$) і ЧСС на 3-й хвилині відпочинку ($r = 0,810$); на середньому рівні – з ЧСС після навантаження ($r = 0,560$).

Відмічена значна кореляція на рівні $r = 0,420-0,830$ між показниками відновлення частоти серцевих скорочень за першу, другу і третю хвилини відновлення. Найменша інформативна значущість у показників ЧСС після навантаження ($r = 0,320-0,650$) і в стані спокою ($r = 0,220-0,370$), що є цілком закономірним з погляду індивідуальних особливостей кожного організму.

Таблиця 2.3

Кореляційна матриця показників функціональної підготовленості студентів факультету фізичного виховання

n/n	Показники	1	2	3	4	5	6
1	ЧСС у спокої	1	320	370	220	340	300
2	ЧСС після навантаження	320*	1	650	540	420	560
3	ЧСС після 1 хвилини відпочинку	370	650	1	650	510	770
4	ЧСС після 2 хвилини відпочинку	220	540	650	1	830	880
5	ЧСС після 3 хвилини відпочинку	340	420	510	830	1	810
6	ІГСТ	300	560	770	880	810	1
r	Середнє значення кореляції	310	498	590	624	582	664
Jr	Ранг інформативності	6	5	3	2	4	1

* Знак, кома і нуль опущені

Аналіз кореляційної матриці показників функціональних можливостей студентів факультету фізичного виховання показав (табл.2.3), що в блоці най-більш інформативним є значення індексу Гарвардського степ-тесту (ІГСТ).

2.2.4. Психофізіологічна підготовленість. Слід зазначити, що до психофізіологічних властивостей, які є базовими при виборі будь-якої профе-сійної діяльності, належать особливості нервової системи (сила, рухливість і врівноваженість нервових процесів), емоційна стійкість, швидкість і точність рухових реакцій (простої й складної), гарна координація рухів [195].

З огляду на це у блок психофізіологічної підготовленості студентів були включені такі показники: тепінгметрія (ТТ загальне, ТТ середнє, ТТ 1, ТТ 2, ТТ 3, ТТ 4, ТТ 5, ТТ 6 – частота рухів руки за кожний 1-й, 2-й, 3-й, 4-й, 5-й і 6-й часовий п'яти-секундний відрізок); латентний час простої рухової реакції (ЛЧПРР) на світловий і звуковий сигнал; латентний час складної рухової реакції ЛЧСРР (1-а, 2-а, 3-я спроба), кількість помилок; тремор (точність), тремор (кількість помилок); координованість (точність і кількість

помилки).

Одним з видів педагогічного контролю за показниками сенсомоторної сфери і рухливості нервових процесів людини вважається тепінг-тест за тридцять секунд, який характеризує точність сприйняття заданих тимчасових інтервалів, активність м'язових зусиль, рівень м'язової регуляції, темп одиночних рухів [63]. Невипадково найбільш інформативними показниками блоку є загальне і середнє значення тепінг-тесту (ТТ), що мають дуже високий взаємозв'язок (r

Аналіз кореляційної матриці решти значень блоку психофізіологічної готовності показав, що високу інформативність мають значення 1-ої, 2-ої і 3-ої спроби ЛЧСРР, які утворюють при цьому блок складної рухової реакції. Показник 3-ої спроби СРР взаємозв'язаний на високому рівні з результатами 1-ої і 2-ої спроб СРР (гкоординованістю (r

Найбільша кількість взаємозв'язків виявлена в показника координованості рухів за 30с, який обумовлює швидкість переробки інформації, м'язову чутливість і сприйнятливність зорового аналізатора, що забезпечує точність рухів у часі. Даний показник на низькому рівні (r

Слід виділити значення простих рухових реакцій на світловий і звуковий сигнал, взаємозв'язки яких менш значущі і не виходять за рівень $r > 0,420$. Проте ці показники, що характеризують швидкість сприйняття зорового й слухового аналізатора і реагування на об'єкт, необхідні вчителю при різних ситуаціях, які трапляються протягом уроку (запобігання травмуванню, перевтома або перезбуджування дітей, дисциплінарні дії тощо).

Таблиця 2.4

Кореляційна матриця психофізіологічної підготовленості студентів факультету фізичного виховання

П о к а з н и к и	ТТ за пер ші 5 с	ТТ за дру гі 5 с	ТТ за тре ті 5 с	ТТ за чет вер ті 5 с	ТТ за п'ят і 5 с	ТТ за шо сті 5 с	ТТ заг альн е	Т Т се ре дн є	Л Ч ск ла дн ої РР 1	Л Ч ск ла дн ої РР 2	Л Ч ск ла дн ої РР 3	Л Ч С РР , по ми лк а	Тр ем ор	Тр ем ор , по м ил ка	К оо рд ин ов ан іст ь	К оо рд ин ов ан іст ь , по м ил ка	Л Ч Р Р на св іт ло	Л Ч Р Р на зв ук
n/n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	1	600	490	420	590	310	740	740	180	90	60	100	10	0	270	200	200	110
2	600	1	530	630	710	380	780	780	270	260	250	80	110	20	10	90	30	40
3	490	530	1	640	460	560	790	790	260	140	190	20	130	160	60	110	60	110
4	420	630	640	1	710	730	860	850	350	250	200	60	230	130	140	160	80	230
5	590	710	460	710	1	460	820	820	310	300	270	110	300	170	150	230	180	200
6	310	380	560	730	460	1	730	730	210	40	100	140	150	100	80	30	230	230
7	740	780	790	860	820	730	1	1000	330	220	220	10	200	30	150	170	150	200
8	740	780	790	850	820	730	1000	1	340	220	220	10	200	40	150	170	170	200
9	180	270	260	350	310	210	330	340	1	930	860	10	30	140	170	40	240	110
10	90	260	140	250	300	40	220	220	930	1	930	70	0	100	270	40	280	140
11	60	250	190	200	270	100	220	220	860	930	1	20	0	180	360	100	280	170
12	100	80	20	60	110	140	10	10	10	70	20	1	60	290	150	210	20	30
13	10	110	130	230	300	150	200	200	30	0	0	60	1	120	340	290	110	330
14	0	20	160	130	170	100	30	40	140	100	180	290	120	1	220	150	420	230

15	270	10	60	140	150	80	150	150	170	270	360	150	340	220	1	480	410	370
16	200	90	110	160	230	30	170	170	40	40	100	210	290	150	480	1	130	330
17	200	30	60	80	180	230	150	170	240	280	280	20	110	420	410	130	1	250
18	110	40	110	230	200	230	200	200	110	140	170	30	330	230	370	330	250	1
r	301	328	324	392	399	307	435	437	281	252	259	82	154	147	222	172	191	193
Jr	8	5	6	4	3	7	2	1	9	11	10	18	16	17	12	15	14	13

* Знак, кома і нуль опущені

На підставі отриманих даних можна стверджувати, що особливості професійної діяльності фахівця з фізичного виховання висувають жорсткі вимоги до таких психофізіологічних характеристик: швидкості сприйняття інформації та здібностей до швидких стандартних рухів у відповідь на світловий і звуковий подразник.

Таким чином, результати кореляційного аналізу показників психофізіологічної підготовленості студентів факультету фізичного виховання (табл.2.4) свідчать, що в четвертому блоці найбільш інформативними є значення загальної тепінгметрії, координованості, латентного часу простої рухової реакції на світловий і звуковий сигнал та складної рухової реакції (3-я спроба).

2.3. Структура професійної готовності студентів факультету фізичного виховання

2.3.1. Взаємозв'язок основних компонентів у структурі професійної готовності. На підставі аналізу кореляційних матриць у кожному блоці нами були визначені найбільш інформативні показники досліджуваної структури професійної підготовленості студентів факультету фізичного виховання.

У блоці “Теоретична і практична підготовленість” таких показників було відібрано вісім: теоретична підготовленість ($r_{TTT} = 0,542$); комплексний показник готовності до професійної діяльності в загальноосвітній школі (r_{T}

У блоці “Фізичний розвиток і фізична підготовленість” найбільш значущими визначені сім показників: стрибок у довжину з місця (r_{T} $r_{M \times 2}$ (r_{T}

У блоці “Функціональна підготовленість” найбільш інформативним є показник ІГСТ (індекс Гарвардського степ-тесту, r

У блоці “Психофізіологічна підготовленість” найбільшу значущість мають п'ять показників: тепінгметрія (середня частота рухів) (r

Для визначення внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей між найбільш значущими компонентами чотирьох блоків ($n=21$) був проведений множинний кореляційний аналіз [25, 119, 129]. Як показав аналіз кореляційної матриці основних компонентів професійної підготовленості студентів факультету фізичного виховання (табл. 2.5), найвищі ранги інформативності - з першого по сьомий - мають показники блоку “Теоретична і практична підготовленість”. Між значеннями цього блоку простежується кореляційний зв'язок на високому і середньому рівнях (r

Зазначимо, що найбільшу кількість взаємозалежностей – шість – мають показники успішності з теоретичних і практичних навчальних дисциплін, про що свідчить аналіз взаємозв'язків ($r > 0,5$) основних компонентів професійної підготовленості студентів факультету фізичного виховання (рис.2.2). Отримані результати вкотре підтверджують домінуюче значення теоретичного і практичного компонентів у досліджуваній структурі готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності.

За даними табл.2.5 слід зазначити, що значну, але менш високу інформативність мають показники блоку “Фізичний розвиток й фізична підготовленість”: маса та довжина тіла, обхват грудної клітки, динамометрія, човниковий біг 15 м x 2, біг на 30 м, між якими простежується кореляційний зв'язок на низькому і середньому рівнях (r

Таблиця 2.5

Кореляційна матриця основних показників професійної готовності
студентів факультету фізичного виховання

П о к а з н и к и	Дов жин а тіла, см	М ас а ті ла, кг	О Г К , с м	Д и н а м о м е т р і я , к г	С т р и б о к у д о в ж и н у , с м	Б і г н а 3 0 м , с	Ч о в н и к о в и й б і г , с	І Г С Т	Т Т с е р е д н е	Л Ч с к л а д н о ї Р Р 3	К о о р д и н о в а н і с т ь	Л Ч Р Р н а с в і т л о	Л Ч Р Р н а з в у к	М о р а л ь н і і в о л ь о в і я к о с т і	О р г а н і з а т о р с ь к і з д і б н о с т і	К о м у н і к а т и в н і з д і б н о с т і	П р а к т и ч н а г о т о в н і с т ь	К о м п л .п о к а з н и к г о т т .д о п р о ф .д і я л ь	Т е о р е т и ч н а г о т о в н і с т ь	Е м о ц і й н о - м о в л е н - н е в і з д і б н о с т і	У мі н ня н а о ч н о г о п о к а з у фі з. в п р а в
---	--------------------------------	---------------------------------	----------------------------	---	--	--	---	------------------	---	---	---	--	--	--	--	--	---	---	--	---	---

																		Н о с т и			
n/n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1	1	750	400	650	530	420	460	210	430	80	100	90	180	10	20	100	170	160	160	10	50
2	750*	1	670	570	440	350	530	290	280	110	90	130	90	130	60	120	300	210	380	50	40
3	400	670	1	510	350	350	310	290	200	70	210	30	60	30	30	170	70	60	120	30	40
4	650	570	510	1	610	380	520	190	180	70	80	110	90	130	120	280	50	180	70	20	100
5	530	440	350	610	1	440	530	230	370	120	120	210	20	80	60	80	170	10	110	170	220
6	420	350	350	380	440	1	710	320	10	50	60	100	20	10	310	240	140	220	220	90	40
7	460	530	310	520	530	710	1	250	60	50	170	140	60	10	240	150	60	170	200	50	150
8	210	290	290	190	230	320	250	1	100	0	0	150	170	250	320	300	270	360	410	390	300
9	430	280	200	180	370	10	60	100	1	220	150	150	200	220	60	60	180	180	60	140	50
10	80	110	70	70	120	50	50	0	220	1	360	280	170	80	10	60	110	10	90	170	90
11	100	90	210	80	120	60	170	0	150	360	1	410	370	240	320	200	70	10	210	140	130
12	90	130	30	110	210	100	140	150	150	280	410	1	250	10	120	210	80	190	150	50	140
13	180	90	60	90	20	20	60	170	200	170	370	250	1	160	130	60	130	290	130	140	70
14	10	130	30	130	80	10	10	250	220	80	240	10	160	1	280	260	290	100	380	380	410
15	20	60	30	120	60	310	240	320	60	10	320	120	130	280	1	800	480	540	650	730	650
16	100	120	170	280	80	240	150	300	60	60	200	210	60	260	800	1	430	550	610	750	530
17	170	300	70	50	170	140	60	270	180	110	70	80	130	290	480	430	1	530	880	440	500
18	160	210	60	180	10	220	170	360	180	10	10	190	290	100	540	550	530	1	740	490	600
19	160	380	120	70	110	220	200	410	60	90	210	150	130	380	650	610	880	740	1	590	620
20	10	50	30	20	170	90	50	390	140	170	140	50	140	380	730	750	440	490	590	1	690
21	50	40	40	100	220	40	150	300	50	90	130	140	70	410	650	530	500	600	620	690	1
r	249	262	200	246	244	224	241	224	165	110	172	150	140	173	297	298	268	282	339	277	271
Jr	9	8	14	10	11	13	12	13	17	20	16	18	19	15	3	2	7	4	1	5	6

Емоційно-
мовленнєві

Динамо-
метрія

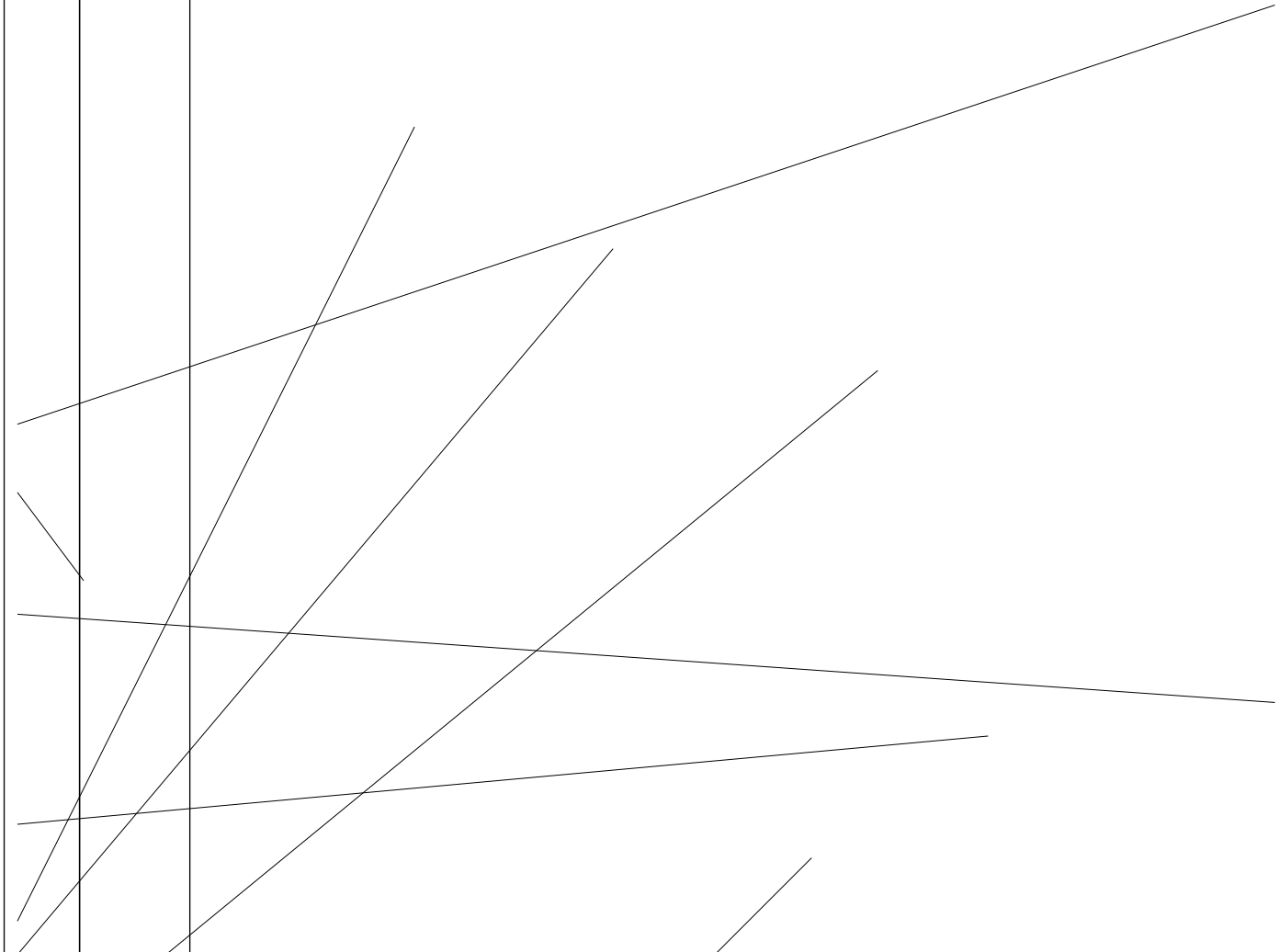
ЛЧСРР
3-я

Комплексний показник
готовності до

ЛЧПРР
на звук

ІГСТ

* Ко ма, зна к та нул ь опу ще ні	Факто ри
---	-------------

фізи чног о розв итку і фізи чної	
підг отов лено сті в стру ктур і про фесі йної	
гото внос ті вчит еля фізи чної	
куль тури	
тако	

Рис. 2.2. Взаємозв'язок ($r > 0,5$) показників основних компонентів професійної готовності студентів факультету фізичного виховання

ж є про відн ими, що обу мов лене	Є
спец ифік ою діял ьнос ті спец іаліс та з фізи чног о вих ован ня.	
дин ий пока зник	
блок у “Фу нкці онал	

ьна підг отов лені сть” – інде кс ГСТ , взає моп ов’я зани й на низь ком у рівн і з теор етич ною підг отов лені стю (г к свід чать резу	Я
---	---

льга ти (табл .2.5) прак тич но всі знач ення	
блок у “Пс ихо фізі олог ічна	
підг отов лені сть”	
маю ть незн ачну	
інфо рма тивн ість і	

відповідно – найменшу кількість кореляційних зв'язків на низькому рівні (гачині, на підставі отриманих результатів	Т
--	---

МОЖ НА ЗРОБ ИТИ ВИСН ОВОК , ЩО ПСИ ХОФІ ЗІОЛ ОГІЧ НІ ВЛАС ТИВО СТІ Є ДОП ОМІ ЖНИ МИ В СТРУ КТУР І ПРО ФЕСІ ЙНОЇ	
ГОТО ВНОС ТІ ВЧИТ ЕЛЯ ФІЗИ ЧНОГ О ВИХ	

ован ня. 3.2. Виз нач ення осно вни х фак торі в стру ктур и про фесі йної гото внос ті. Слід відз нач ити, що одн им з мет одів мате мат	2.
--	----

ичн ого анал ізу, яки й спр ияє зме нше нню кіль кост і вимі рюв альн их про цеду р, є фак торн ий анал із [128, 173]. Заст осув ання дано	
---	--

го	
стат	
исти	
чног	
о	
мет	
оду	
дає	
мож	
ливі	
сть	
виді	
лит	
и	
голо	
вні	
ком	
пон	
енти	
кож	
ного	
фак	
тора	
і на	
підс	
таві	
фак	
торн	
ої	
дис	
перс	
ії	
пока	

зати , які пара мет ри є визн ачал ьни ми і маю ть най біль ше знач ення в стру ктур і про фесі йної гото в ност і май бутн іх учит елів фізи чної	
---	--

куль тури . Том у пода льш е досл ідже ння 21 пока зник а, що хара ктер изу ють антр опо мет рич ні, пси хічн і, фізі олог ічні, пси ход ина	
--	--

мічн і та особ исті сні якос ті досл іджу вани х, бул о про дов жен о за доп омо гою фак торн ого анал ізу (табл .2.6).	
Т абли ця 2. 6 Фа кто	

рна стр укт ура	
про фес ійн ої гот овн ості сту ден тів фак уль тет у фіз ичн ого вих ова ння	
По каз ник и	

1	2	3	4	5	6		
Довжина тіла			433*	695	052	213	077
Маса тіла			546	609	098	162	221

						3
						5
						7
Обхват грудної клітки (ОГК)	385	516	288	121	173	1
						0
						7
Динамометрія	416	682	014	068	067	0
						5
						5
Стрибок у довжину з місця	227	761	033	005	042	2
						8
						7
Біг, 30 м	488	450	133	376	259	0
						6
						3
Човниковий біг, 15 м x 2	435	592	187	433	210	0
						0
						5
ІГСТ	566	069	046	105	446	1
						8
						7
Тепінгметрія (загальна)	153	380	219	693	026	3
						6
						9
ЛЧ складної РР (3-я спроба)	124	030	486	598	164	0
						0
						2
Координованість	204	193	773	033	236	1
						0
						5
ЛЧ простої РР на світло	215	130	628	210	238	2
						4
						0
ЛЧ простої РР на звук	017	157	687	176	277	3
						6

						3
Моральні і вольові якості	365	341	238	094	546	1
						4
						4
Організаторські здібності	762	369	065	188	236	2
						5
						3
Комунікативні здібності	765	247	019	041	170	3
						2
						3
Практична готовність	667	308	126	006	007	5
						1
						0
Комплексний показник готовності до професійної діяльності в школі	719	184	361	097	239	0
						5
						9
Теоретична готовність	841	312	104	005	305	3
						4
						2
Емоційно-мовленнєві здібності	692	465	024	178	043	3
						1
						1
Уміння наочного показу фізичних вправ	638	525	093	160	119	1
						0
						5
Сума змінних навантажень	5,59	3,98	2,13	1,46	1,08	1,
						3
						0
Внесок фактора (%) в загальну дисперсію	26,6	18,9	10,1	6,9	5,1	6,
						2

* Кома і нуль опущені

Примітки:

ЛЧ простої РР на світло – латентний час простої рухової реакції на світло;

ЛЧ простої РР на звук – латентний час простої рухової реакції на звук;

ЛЧ складної РР (3-я спроба) – латентний час складної рухової реакції (3-я спроба);

ІГСТ – індекс Гарвардського степ-тесту.

Факторний аналіз структури професійної готовності студентів факультету фізичного виховання дав можливість виділити шість основних факторів (рис.2.3), внесок яких у загальну дисперсію вибірки складає 73,8 %.

Як бачимо з табл.2.6, у першому, генеральному факторі, внесок якого становить 26,6%, найбільшу вагу мають показники теоретичної і практичної готовності, педагогічних здібностей: організаторських, комунікативних, емоційно-мовленнєвих; готовності до професійної діяльності в загальноосвітній школі, а також показники умінь наочного показу фізичних вправ і функціональної готовності (ІГСТ).

Зазначимо, що теоретично-професійна підготовка майбутніх фахівців забезпечується всіма дисциплінами навчального плану, проте провідну роль відіграють дисципліни природничо-наукової підготовки (анатомія, фізіологія, біомеханіка, біохімія), професійної та практичної підготовки (педагогіка, психологія, основи педагогічної майстерності) і циклу професійно орієнтованих дисциплін, де теорії і методиці фізичного виховання належить інтегруюча роль. Саме ці навчальні дисципліни враховувалися при оцінюванні успішності студентів з вивчення теоретичних дисциплін – показника, що має найвищий ваговий коефіцієнт (0,841).

Результати факторного аналізу свідчать (табл.2.6), що не менш значний коефіцієнт (0,719) має комплексний показник готовності до професійної діяльності в загальноосвітній школі, що характеризує успішність проходження шкільної педагогічної практики. Це не випадково, тому що кінцевою метою навчання будь-якої професії є не просто озброєння майбутнього спеціаліста сумою знань, а розвиток у нього вміння застосовувати ці знання на практиці. Слід відмітити наявність у цьому факторі вагомих значень комунікативних (0,765) та організаторських здібностей (0,762).

Рис. 2.3. Факторна структура професійної готовності студентів факультету фізичного виховання

Примітка: 1 - довжина тіла; 2 - маса тіла; 3 - обхват грудної клітки; 4 - динамометрія; 5 - стрибок у довжину з місця; 6 - біг на 30 м; 7 - човниковий біг; 8 - індекс ГСТ; 9 - тепінгметрія; 10 - латентний час складної РР (3-я спроба); 11 - координованість; 12 - латентний час простої РР на світло; 13 - латентний час простої РР на звук; 14 - моральні і вольові якості; 15 - організаторські здібності; 16 - комунікативні здібності; 17 – практична готовність; 18 – комплексний показник готовності до професійної діяльності в школі; 19 – теоретична готовність; 20 - емоційно-мовленнєві здібності; 21 - уміння наочного показу фізичних вправ.

Комунікативність як характерна риса сучасної особистості формується через діяльність і спілкування людини, з часом закріплюється в поведінці і є передумовою для формування таких якостей особистості, як спрямованість до спілкування, інтерес до людей, соціальна перцепція, рефлексія та емпатія. Усі ці якості дуже важливі для опанування професії вчителя. Але організаторські здібності, такі як уміння самостійного прийняття рішень у складних ситуаціях, планування та організації діяльності, ініціативність не менш потрібні в педагогічній діяльності. Структура цих якостей досить складна і різноманітна, тому під час проходження студентами педагогічної практики нами оцінювалися такі вміння:

- ◆ встановлення контакту з дітьми, рівень комунікабельності, активність та емоційна стабільність у процесі спілкування з учителями та батьками, стиль взаємостосунків студента-практиканта з учнями (комунікативні здібності);
- ◆ надання допомоги і страхівки учням під час уроку, постійний візуальний контроль за станом і фізичним навантаженням дітей, раціональне розміщення учнів протягом уроку, підтримка дисципліни; організація і проведення змагань та інших спортивних заходів, навички суддівства (організаторські здібності).

Загальновідомо, що значимою характеристикою діяльності вчителя є його мовленнєва культура. Мовлення – найважливіший засіб спілкування вчителя з учнями, головний інструмент педагогічної роботи [33]. При оцінюванні емоційно-мовленнєвих якостей, які мають значний ваговий коефіцієнт (0,692), враховувалися навички правильної та виразної вимови слів, формулювання думок і побудови фраз; граматична правильність і точність мовлення; використання професійної термінології; чітка дикція, логічність і доступність мовлення; уміння подавати команди.

За даними табл.2.6 слід відмітити високе значення показників практичної готовності (до яких були віднесена успішність із спортивно-педагогічних дисциплін), таких як легка атлетика, гімнастика, лижний та велосипедний спорт, спортивні ігри, плавання, туризм тощо з ваговим коефіцієнтом 0,667 і умінь наочного показу фізичних вправ (0,638). Це не випадково і зайвий раз підтверджує висновки фахівців [9, 23, 32, 53, 67] про те, що висока рухова підготовленість є необхідним компонентом професійної майстерності вчителя фізичної культури.

Аналізуючи проведені раніше дослідження [11, 17, 28, 44, 50, 98, 157] можна припустити, що для успішної діяльності вчителя фізичної культури необхідною є наявність достатньо високого рівня розвитку основних педагогічних здібностей (організаторських, комунікативних, емоційно-мовленнєвих) і спеціальних умінь (володіння технікою показу фізичних вправ), а також висока теоретична і практична готовність.

Не менш важливим показником першого генерального фактора, але з меншим внеском, є (ІГСТ) індекс Гарвардського степ-тесту (0,566), що характеризує функціональні можливості організму, його витривалість. Дослідники [172, 187] розглядають загальну витривалість як базову якість працездатності людини. Загальна витривалість відіграє не тільки суттєву роль в оптимізації життєдіяльності, виступає як важливий компонент фізичного здоров'я, але й значною мірою визначає можливості розумової працездатності людини.

Внесок шостого фактора в загальну структуру складає 6,2%, а найбільш вагоме значення має показник, що характеризує практичну готовність студентів, тим самим підтверджуючи значущість цього компонента в досліджуваній структурі. Враховуючи все вищесказане, ми вважали за доцільне об'єднати перший і шостий фактори в один генеральний фактор з внеском 32,8%, що отримав назву “теоретична і практична готовність”.

Як свідчать результати табл.2.6 другий фактор з сумою внеску 18,9%, включає комплекс показників фізичного розвитку і фізичної підготовленості: довжина тіла (0,695), маса тіла (0,609), обхват грудної клітки (0,516), кистьова динамометрія (0,682), стрибок у довжину з місця (0,761), човниковий біг

15 м x 2 (0,592), біг на 30м (0,450). Відповідно цей фактор отримав назву “фізичний розвиток і фізична готовність”.

Зазначимо, що Н.Ю. Бурлакова [24], узагальнюючи власні дослідження, стверджує, що показники фізичного розвитку або морфофункціональні можливості людини неодмінно є задатками до професійної діяльності вчителя фізичної культури. Разом з тим швидкісні, силові, швидкісно-силові та координаційно-рухові здібності є не менш важливими компонентами, що зумовлюють володіння технікою показу фізичних вправ, загальний рівень здоров'я і рухової підготовленості вчителя, адекватний вимогам професії.

Третій фактор, внесок якого оцінюються в 10,1%, представлений значними вагомими коефіцієнтами таких показників: координованістю (0,773), часом простої рухової реакції на звук (0,687) і на світло (0,628). Слід звернути увагу на думку деяких авторів [46, 52, 63, 195], які вважають, що комплекс певних психофізіологічних якостей: сенсорно-перцептивної сфери (швидке сприйняття кольору й звуку) та психомоторики (гарна координація рухів і швидкість реакції) – відіграє важливу роль в оволодінні професією вчителя.

За даними табл.2.6 четвертий фактор робить невеликий внесок у загальну дисперсію вибірки, а саме 6,9%, і має тісний зв'язок з попереднім фактором. Значні вагомні значення мають показники тепінгметрії (0,693) і латентного часу складної рухової реакції (3-я спроба, 0,598). Не викликає сумнівів той факт, що складні або комплексні реакції мають велике значення в житті людини при виконанні рухових дій. Утім швидкість складних реакцій на зовнішні подразники залежить від оперативного оцінювання ситуації, вибору оптимального рухового рішення і швидкості його реалізації.

Показники третього і четвертого фактора характеризують особливості сили та рухливості нервових процесів, що дало можливість об'єднати обидва фактори в один з внеском 17% і назвати його “психофізіологічна готовність”. Таким чином, результати дослідження свідчать, що з великої кількості розглянутих психофізіологічних характеристик найбільш вагомими для вчителя фізичної культури є: психомоторна координація, рухливість нервових процесів, швидкість сприйняття й переробки інформації.

У п'ятому факторі, з сумою внеску 5,1% (табл.2.6) найбільший значимий коефіцієнт має показник моральних і вольових якостей студентів (0,546), відповідно цей фактор був названий “психологічна готовність”.

Відомо, що специфіка педагогічної діяльності ставить перед учителем ряд вимог не тільки до наявності педагогічних здібностей і певних фізичних та психофізіологічних характеристик, але й до сукупності особистісних якостей. Саме ці якості не тільки визначають установку майбутнього спеціаліста на активну й цілеспрямовану діяльність, позитивне налаштування на роботу вчителя, але і характеризують його психологічну готовність. Змістовими компонентами психологічної готовності було визначено моральну спрямованість особистості: духовність, гуманність, любов до дітей, чесність, принциповість, справедливість, відповідальність, соціальну активність, обов'язковість і вольові якості: цілеспрямованість, самоконтроль, наполегливість, сміливість і рішучість при подоланні труднощів.

Таким чином за допомогою факторного аналізу були визначені чотири фактори (рис. 2.4), які впливають на успішність професійної діяльності вчителя фізичної культури, з загальним внеском 73,8%.

- 1 Теоретична і практична готовність
- 2 Фізичний розвиток і фізична готовність
- 3 Психофізіологічна готовність
- 4 Психологічна готовність

Рис. 2.

4. Структура готовності студентів факультету фізичного виховання до професійної діяльності

2.4. Рівень підготовленості студентів факультету фізичного виховання до діяльності вчителя фізичної культури

Процес професійної підготовки у вищій педагогічній школі включає такі критерії як глибокі наукові, спеціальні і педагогічні знання, відповідний рівень вихованості, загальну культуру та інтелігентність, педагогічну спрямованість, компетентність і діловитість, гуманістичну духовність, широку ерудицію і соціальну активність [56]. Успішність цього процесу багато в чому залежить від стану особистості студента, який активізує його дії, дає можливість ухвалювати самостійні рішення і виявляється у формуванні професійно важливих якостей на основі накопичених знань, умінь і досвіду до діяльності педагога.

Зазначимо, що результатом цілеспрямованого процесу професійно-педагогічної підготовки є готовність майбутніх фахівців до діяльності вчителя фізичної культури. Більшість авторів [19, 54, 71, 105, 106, 115, 163] вкладає в поняття готовності до педагогічної діяльності приблизно однаковий зміст:

- ◆ цілісне інтеграційне утворення, що формується в результаті єдності свідомості і діяльності;
- ◆ основа активної суспільної і професійно-педагогічної позиції суб'єкта, яка спонукає до діяльності і відповідає продуктивності її процесу і результату;
- ◆ результат професійної підготовки, і в той же час особистісна освіта, що включає певну систему якостей, необхідних для здійснення конкретної діяльності.

Але при відносно схожому змісті визначень є відмінності у формулюванні самого терміна: професійна готовність до педагогічної діяльності (К.М. Дурай-Новакова, К.К. Платонов, В.О. Сластьонін та ін.), соціально-психологічна готовність до виконання різного роду педагогічних завдань (Ю.М. Кулюткін), готовність до сприйняття педагогічних завдань (Н.В. Кузьміна, А.С. Литвиненко), готовність до осмислення педагогічних явищ (А.Ф. Линенко). Отже, готовність відзначається стійкою професійно-педагогічною мотивацією, спрямованістю на особистісно орієнтовану взаємодію з дітьми, глибокими теоретичними і прикладними знаннями та сформованими педагогічними вміннями, високим творчим потенціалом і здатністю до саморозвитку [105].

Виходячи з положення про те, що готовність – це складне інтегральне багаторівневе утворення, до основних структурних компонентів професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури було віднесено: психо-логічну, теоретичну, практичну, фізичну

і психофізіологічну готовність [163].

Як відомо, тривала готовність, чи підготовленість, формується заздалегідь, у результаті спеціально організованих впливів. Вона діє та виявляється постійно і становить найважливішу передумову успішної професійної діяльності [133, с. 225]. Тому одним із завдань нашого дослідження було виявлення рівня прояву основних компонентів професійної підготовленості студентів випускних курсів факультету фізичного виховання.

Психологічна підготовленість студентів. Психологічна підготовленість визначає ставлення до професійної діяльності, розуміння педагогічних завдань, усвідомлення відповідальності, бажання досягти успіху, настанову на цілеспрямовані дії [179].

Психологічна підготовленість студентів факультету фізичного виховання аналізувалася з погляду цілісного явища, інтеграційної системи, яка включає:

- мотиваційний компонент (інтерес до занять фізичною культурою, уявлення про майбутню професію, прагнення досягнення успіху);
- вольові якості (ініціативність, рішучість, енергійність, витримка, наполегливість, витривалість);
- моральну спрямованість особистості (гуманність, відповідальність, чесність, обов'язковість, справедливість).
- емоційну стабільність (рівний емоційний настрій, самовладання, самоконтроль, стійкість психічного стану);

Слід зазначити, що у всіх наукових працях, присвячених дослідженню діяльності, у тому числі й педагогічній, підкреслюється залежність її успішної реалізації від мотивації. Експериментально встановлено, що чим раніше виникає визначення професійних мотивів, тим успішніше здійснюється самовизначення і становлення особистості, при цьому позитивна професійна мотивація може навіть компенсувати недолік професійно важливих здібностей [114, 122, 178]. Тобто мотивація є тим внутрішнім стимулом, без якого неможливе формування мети, а значить, сама діяльність стає безглуздою.

З метою визначення мотиваційної сфери випускників і наявності в них позитивного ставлення до майбутньої педагогічної діяльності було проведено опитування 317 студентів четвертого і п'ятого курсів факультету фізичного виховання. Аналіз анкетування показав, що на питання "Чим Ви керуєтеся, відвідуючи лекції і практичні заняття", відповіді розділилися за такими ранговими позиціями.

Головним мотивом відвідування занять більшість випускників (76%) вважає можливість отримання якісних знань і практичних навичок. На нашу думку, у студентів, які мають таку мотивацію достатньо високий професійний інтерес до майбутньої професії.

Друге рангове місце (24%) займають мотиви, які, поза сумнівом, впливають на емоційно-ціннісне ставлення студентів до навчання (бажання уникати неприємностей, які пов'язані з пропуском занять; не відставати від однокурсників), але, для формування професійної спрямованості, таких студентів необхідно спеціально орієнтувати на педагогічну діяльність.

Як неодноразово підкреслювалося, інтерес студентів до предмета, що вивчається, у значній мірі залежить від особистості викладача і зацікавленості у конкретній навчальній дисципліні. Тому не випадково у 33% опитаних студентів на позитивне ставлення до навчання впливає інтерес до особистості викладача і теоретичних проблем предмета, що вивчається.

Однією з причин відвідування навчальних занять 24% студентів назвали бажання спілкуватися з товаришами, що, на нашу думку свідчить про значний рівень комунікабельності. Тільки 15% респондентів при отриманні психолого-педагогічних і спеціальних знань керуються бажанням мати гарні оцінки і виконувати всі необхідні обов'язки студента. Природно, що в таких випускників за відсутності мотиваційної спрямованості і творчого ставлення до майбутньої діяльності сформувати стійкий інтерес до професії вчителя дуже складно.

Проведене анкетування дало можливість визначити основні чинники, які негативно вплинули на якість професійної підготовки випускників до педагогічної діяльності. Серед них – недостатня кількість літератури з дисциплін, що вивчаються (39%); нестача вільного часу (33%); великий обсяг навчальної роботи (15%); недостатні умови для самостійної роботи (9%);

відсутність інтересу до майбутньої професії (9%); слабка довузівська підготовка (6%); відсутність навичок самостійної роботи (3%). Поза сумнівом, що саме ці чинники вплинули на зниження мотиваційного інтересу у 18% випускників, які працюватимуть у непедагогічній сфері. Тільки 82% опитаних після закінчення університету мають намір зв'язати місце подальшої роботи з фізичним вихованням дітей (вчитель фізичної культури, інструктор, тренер).

За результатами анкетування можна провести диференціацію респондентів: для сильних студентів характерний високий рівень мотивації, необхідний для освоєння професії і отримання достатніх знань і практичних умінь. Що стосується слабких студентів, то їх мотиви в основному зовнішні, ситуативні (засудження за незадовільну успішність і пропуски занять, покарання у вигляді позбавлення стипендії тощо). Тому при формуванні позитивної мотивації до педагогічної діяльності в слабких студентів, головним завданням викладачів є переведення зовнішнього стимулювання у самовиховання внутрішніх мотивів

Отримані дані підтверджують результати дослідження емпіричних показників студентів факультету фізичного виховання, проведеного раніше О.В. Федик [178], які свідчать, що внутрішня (змістово-процесуальна) мотивація сформована у студентів дуже слабо (23,4%). Крім цього, виявлені стійкі показники домінування зовнішньої мотивації (76,6%), які автор інтерпретує як зниження загальної зацікавленості до занять у ВНЗ.

Слід зазначити думку деяких дослідників [166, 189, 191, 213], які вважають, що професійну підготовку студентів до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності необхідно розглядати як цілісне явище, інтегральну ознаку, яка включає формування і розвиток спеціальних здібностей, умінь і навичок. Успішність цього процесу багато в чому визначається наявністю не тільки спеціальних здібностей, фізичних даних, необхідних професійних знань і вмінь, але й сформованістю у майбутнього фахівця комплексу індивідуально-психологічних якостей і властивостей, які відповідають вимогам педагогічної професії.

Безперечно, справжній вчитель завжди є зразком, який формує позитивні риси учня. Це неможливо без моральних і вольових якостей, які не тільки визначають моральну спрямованість особистості, підвищують ефективність роботи з дітьми, але поряд з тим є важливим засобом виховання учня. Не менш професійно значущою якістю є емоційна культура педагога, яка лежить в основі моральності. Уміння знайти адекватну форму прояву своїх емоцій, завжди володіти собою, управляти власним емоційним станом і знаходити правильний вихід у складних конфліктних ситуаціях є показником розвинутої емоційної культури вчителя. Окрім цього, в емоційно-вольових якостях виражається динамізм і активність особистості, емоційна стабільність, її здібність до самоволодіння і саморегуляції.

З метою визначення рівня сформованості особистісних якостей, таких як емоційні, моральні й вольові, було проведено опитування 317 студентів випускних курсів факультету фізичного виховання. Опитування проводилося за такими методиками: визначення вольових якостей Р.С. Немова [123] (Додаток Б), рівня морально-етичної відповідальності особистості педагога І.Г. Тимошука [175] і рівня емоційної стабільності Г. Ю. Айзенка [109] (Додаток В). На підставі інтерпретації результатів тестування даних методик було визначено п'ять рівнів прояву особистісних якостей (табл.2.7).

Таблиця 2.7

Оцінка прояву особистісних якостей

Показники	Рівень, оцінка, бали				
	низький	нижчий від середнього	середній	вищий від середнього	високий
	1	2	3	4	5
Вольові якості	10 <	10 – 15	15 – 25	26 – 38	> 38
Моральна спрямованість особистості	3 <	3 – 9	10 – 20	21 – 30	> 30
Емоційна стабільність	> 15	13 – 15	12	9 – 11	9 <

Опитування за вищезгаданими методиками з урахуванням оцінних даних таблиці 2.7 дало можливість провести диференційований аналіз прояву рівня емоційних, вольових і моральних якостей студентів четвертого і п'ятого курсів факультету фізичного виховання за п'ятьма рівнями (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Рівень прояву особистісних якостей студентів факультету фізичного виховання (у %)

Показники	Рівень прояву									
	низький		нижчий від середнього		середній		вищий від середнього		високий	
	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V
Курс										
Вольові якості	17	-	35	23	24	29	21	43	3	5
Моральна спрямованість особистості	3	-	11	8	45	47	41	45	-	-
Емоційна стабільність	19	10	37	33	21	19	14	19	9	19

Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що майже половина студентів четвертого курсу має низький рівень прояву вольових і емоційних якостей. Такі студенти характеризуються несподіваною імпульсивною поведінкою, тобто зусилля для подолання перешкод та вміння управляти власними відчуттями і вчинками в них сформовані недостатньо. У той же час 48% п'ятикурсників показали достатньо високий ступінь прояву сили волі, що цілком пояснюється змужнілістю. Такі майбутні вчителі в цілому здатні мобілізувати внутрішні сили для досягнення мети, бути відповідальними в своїх діях. Цілком закономірним є зростання рівня практично всіх показників студентів п'ятого курсу в порівнянні з четвертим.

Слід відмітити, що більше 80% студентів випускних курсів мають середній і високий рівень прояву відповідальності, обов'язковості і справедливості, що підтверджує їх соціальну зрілість. Разом з тим різниця між показниками моральної спрямованості особистості студентів четвертого і п'ятого курсів ледве помітна, що практично означає

відсутність особистісного зростання студентів у процесі спеціальної підготовки.

Зазначимо, що в процесі дослідження нас цікавив не тільки ступінь вираженості в студентів професійних якостей, але й оцінка їх відповідності власному “ідеалу” вчителя. Конкретним завданням нашого дослідження було виявлення “сутності суб’єктивного ідеалу” вчителя, його провідних якостей з точки зору студентів і самооцінки розвитку власних умінь і здібностей. Для цього нами була використана (модифікована і адаптована до предмета нашого дослідження) методика Т.А. Ратанової і Н.В. Шляхти [149, с.209].

Кількісний аналіз результатів опитування показав, що більшість студентів найбільш важливими для педагога якостями вважають такі: справедливість, відповідальність, вимогливість до себе і вихованців (95%), любов і повагу до дітей (91%), перцептивні характеристики (уміння сприймати учня й розуміти його), працездатність і рухові здібності (87%). Важливе місце також займають такі риси, як культура поведінки і зовнішній вигляд, особистісні якості (82%), комунікативність (76%), толерантність (73%), педагогічна спостережливість і уважність (70%), культура мовлення, педагогічний такт і впливовість (57%).

Другорядними компонентами у формуванні особистості педагога випускники вважають емоційну стабільність (48%), організаторські вміння (46%), дидактичні здібності (44%) і креативність (35%). Дані показники свідчать про те, що студенти мають мінімальний рівень педагогічної майстерності, тобто володіють лише окремими елементами професійної діяльності фахівця з фізичного виховання, що вказує на необхідність їх подальшого розвитку.

Слід зазначити, що крім психологічної підготовленості, яка визначає позитивне ставлення до професії та особистісних якостей, до основних компонентів професійної підготовленості студентів випускних курсів до педагогічної діяльності ми віднесли:

- необхідні знання, уміння і навички (теоретична і практична підготовленість);
- адекватні вимогам діяльності педагогічні здібності;
- достатній рівень фізичного розвитку й фізичної підготовленості;
- стійкі, професійно важливі особливості сприйняття, уваги, мислення, емоційно-вольових процесів (психофізіологічна підготовленість).

Теоретична і практична підготовленість студентів. Теоретична і практична підготовленість характеризується певним обсягом психолого-педагогічних і спеціальних знань, умінь та навиків, необхідних для професійної діяльності. Формування системи знань, рухових навиків, високого рівня загальної і спеціальної фізичної підготовки, професійних умінь майбутніх фахівців у системі вищої школи відбувається згідно з принципом єдності теорії й практики. При цьому процес підготовки вчителя фізичної культури орієнтований не тільки на отримання відповідних знань і умінь, але й на всесторонній розвиток його культури, формування і розвиток переконань, творчих здібностей і норм поведінки.

Для одержання даних про рівень професійної підготовленості студентів нами було проведено констатуючий зріз на базі четвертого і п’ятого курсів факультету фізичного виховання у вересні 2001, 2002 і 2003 р.р. Рівень теоретичної і практичної підготовленості 317 випускників визначався за трьома рівнями стосовно оцінок, які були отримані з психолого-педагогічних та дисциплін природничо-наукової (анатомія, фізіологія, біохімія, валеологія, біомеханіка) і практичної підготовки (теорія і методика фізичного виховання, теорія і методика викладання легкої атлетики, туризму, гімнастики, плавання, лижного і велосипедного спорту, спортивних й рухливих ігор). Крім навчальної успішності студентів нами враховувалася успішність проходження різних видів педагогічної практики за весь період навчання студентів в університеті як комплексний показник готовності до професійної діяльності.

Рівні прояву теоретичної і практичної підготовленості ми визначали, виходячи з таких критеріїв:

I рівень (високий) – студентам притаманна пізнавальна активність, зацікавлене відношення до діяльності з фізичного виховання; системні, дієві знання теоретичних

основ і специфіки фізичного виховання дітей, їх вікові та індивідуальні особливості. Під час рішення педагогічних завдань студенти аналізують інформацію і прогнозують результат, вільно володіють теоретичними знаннями; доцільно використовують практичні вміння при організації і проведенні уроків фізичної культури; досконало знають техніку і методи показу фізичної вправи, що вивчається, бездоганно її виконують. Студенти мають високий рівень комунікабельності, є гарними організаторами різних оманітних фізкультурно-оздоровчих заходів; здатні до саморозвитку.

II рівень (вищий від середнього) – студенти усвідомлюють зміст, мету і форми педагогічного процесу, але теоретичні знання не досить ґрунтовні. Практичні вміння майбутнього вчителя сформовані на достатньому рівні, але не завжди правильно застосовуються під час уроку. Студенти вміють ставити і розв'язувати проблеми, використовувати отримані знання у нестандартних ситуаціях, але з деякими труднощами; виявляють педагогічні здібності на достатньому рівні; загалом контролюють власну діяльність.

III рівень (середній) – студенти характеризуються нестійкою позитивною мотивацією; володіють способами організації навчальної діяльності з фізичного виховання і методами навчання, проте знання недостатньо міцні і систематизовані; педагогічні завдання вирішують, як правило, на репродуктивному рівні. Базові професійні вміння майбутнього фахівця в основному сформовані, але в процесі організації і проведення уроків фізичної культури можливі помилки. Студенти знають техніку виконання фізичних вправ та володіють методами їх показу на елементарному рівні, доцільно використовують способи виконання вправ, але при цьому допускають незначні помилки. Мають середній рівень сформованості комунікативних і організаторських здібностей, усвідомлюють недоліки своєї підготовки.

IV рівень (нижчий від середнього) – студенти виявляють знання і розуміння основних положень фізичного виховання та організаційні форми його здійснення, але не вміють самостійно застосувати їх на практиці. З допомогою викладача або за зразком здатні розв'язувати педагогічні задачі та аналізувати проблемні ситуації. Студенти мають труднощі при проведенні уроків фізичної культури, організації суспільних заходів та у взаємодіях з учнями; їх діяльність підпорядкована інтуїції; не здатні до саморозвитку.

V рівень (низький) – студентам властиве байдуже відношення до занять з психолого-педагогічних і фахових дисциплін; поверхове уявлення про сутність і значення фізичного виховання у навчально-виховному процесі. Відповідні професійні знання і вміння сформовані недостатньо, тому іноді використовуються на практиці. Студенти при показі допускають найгрубіші методичні помилки, не знають техніки виконання фізичної вправи і не вміють її показати; частково контролюють власну діяльність.

На підставі критеріїв оцінювання та експертних оцінок професійної діяльності майбутніх учителів під час педагогічної практики, які виставлялися вчителями фізичної культури шкіл, викладачами університету, методистами з практики була проведена диференціація теоретичних знань, практичних умінь і навичок студентів (табл.2.9).

Аналіз результатів, представлених у таблиці, показав, що 62% студентів четвертого курсу і 72% п'ятого, а це практично більшість досліджуваних, мають середній і високий рівень успішності з дисциплін професійної та практичної підготовки. Слід зазначити, що рівень успішності з психолого-педагогічних дисциплін і блоку природничо-наукової підготовки дещо нижчий, що, на наш погляд, пояснюється специфікою і складністю цих предметів.

Таблиця 2.9

Рівень прояву теоретичної і практичної підготовленості студентів факультету фізичного виховання (%)

	Рівень прояву				
	низький	нижчий від середнього	середній	вищий від середнього	високий

Компоненти Курс	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V
	Теоретична підготовленість	18	12	20	16	35	39	17	25	10
Практична підготовленість	10	6	14	9	34	37	30	28	12	20

Під час дослідження 48% випускників п'ятого курсу і 42% студентів четвертого курсу отримали відмінні оцінки за проходження педагогічної практики, що свідчить про достатній рівень їх практичної підготовленості. Тобто у таких студентів на високому рівні сформовані уміння оптимально вирішувати завдання уроку фізичної культури, правильно побудувати урок і організувати учнів, своєчасно виявити і виправити їх помилки, чітко подавати команди і керувати дисципліною класу, користуватися спортивною термінологією, забезпечити безпеку дітей. Отже, 85% випускників п'ятого курсу і 76% студентів четвертого курсу мають середній та вищий від середнього рівень практичної підготовленості до професії вчителя.

Між тим, низький рівень теоретичної підготовленості, який мають 12% п'ятикурсників і 18% студентів четвертого курсу вказує на недостатню теоретичну підготовку майбутніх фахівців, а також на необхідність розв'язання даної проблеми, що підтверджується іншими авторами [1, 186]. Дослідження М.Т. Данилка [47] свідчать, що середній рівень теоретичної готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності (за п'ятибальною системою), складає 3,22 бала. Найвищий рівень знань студенти мають із спеціальних дисциплін ($3,5 \pm 0,23$), дещо нижчий – з предметів психолого-педагогічних та медико-біологічних циклів ($3,32 \pm 0,22$), найнижчий рівень знань – із соціально-гуманітарних дисциплін ($2,89 \pm 0,24$).

Слід звернути увагу на одне з найважливіших практичних умінь майбутнього вчителя фізичної культури – особистий приклад виконання фізичних вправ і рухових дій. Результати дослідження показали, що значна більшість студентів (76%) мають високий і вищий від середнього рівень володіння технікою показу фізичних вправ та методикою навчання. Отже, можна констатувати достатній рівень розвитку основних професійних умінь майбутніх фахівців, зокрема: продемонструвати рухові дії, пояснити техніку їх виконання, виділити основні деталі, провести підвідні вправи, виконати вправи за елементами і в цілому, в ускладнених умовах. Водночас зазначимо, що у підвищенні якості уміння показу фізичних вправ є резерв, і ми вважаємо можливим зробити це за рахунок удосконалення практичних занять і самостійного виконання комплексу диференційованих завдань.

У педагогічній літературі організаторські, комунікативні та мовленнєві здібності вважаються визначальними для діяльності педагога. Достатній рівень розвитку цих здібностей не тільки обумовлює успішність подальшої професійної діяльності, але є підґрунтям для формування відповідних умінь майбутнього вчителя. З метою визначення рівня розвитку комунікативних і організаторських здібностей студентів випускних курсів було проведено опитування випускників за методикою КОЗ, яка застосовувалася в дослідженнях Б.О. Федоришина [156] (Додаток А). На підставі інтерпретації результатів тестування даних методик було визначено п'ять рівнів прояву організаторських і

комунікативних здібностей (табл.2.10).

Комунікабельність педагога має важливе значення, оскільки зумовлює вміння легко і швидко встановлювати особистісні відносини, уникати і попереджати конфлікти в процесі спілкування, а також є передумовою для соціальної перцепції, рефлексії та емпатії. Разом з тим майбутньому вчителю потрібні й організаторські якості, насамперед для того, щоб не тільки організувати діяльність учнівського колективу і спрямувати її на виконання різних завдань, але спланувати й організувати власну діяльність, своє робоче місце. Таким чином, достатній рівень розвитку організаторських і комунікативних здібностей сприяє оволодінню високим рівнем професійної діяльності і може розглядатися як один з критеріїв прояву творчих можливостей у подальшому формуванні особистості педагога.

Таблиця 2.10

Оцінка прояву організаторських і комунікативних здібностей

Показники	Рівень прояву, оцінка				
	низький	нижчий від середнього	середній	вищий від середнього	високий
	1	2	3	4	5
Організаторські здібності	0,20-0,55	0,56-0,65	0,66-0,70	0,71-0,80	0,81-1,00
Комунікативні здібності	0,10-0,45	0,46-0,55	0,56-0,65	0,66-0,75	0,76-1,00

Тестування за вищезгадану методикою з урахуванням оцінних даних таблиці 2.10 дало можливість здійснити диференційований аналіз прояву організаторських і комунікативних здібностей студентів четвертого і п'ятого курсів факультету фізичного виховання за п'ятьма рівнями (табл.2.11).

Таблиця 2.11

Рівень прояву організаторських і комунікативних здібностей студентів факультету фізичного виховання (%)

Показники	Рівень прояву									
	низький		нижчий від середнього		середній		вищий від середнього		високий	
	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V
Курс										
Організаторські здібності	17	29	35	35	24	12	21	24	3	-
Комунікативні здібності	14	18	21	6	21	18	21	47	24	6

Результати опитування свідчать про те, що в студентів низького рівня прояву організаторських і комунікативних здібностей слабо виражена спрямованість на педагогічну діяльність, у студентів, що мають рівень нижче середнього, наявні деякі компоненти даних здібностей, але разом з тим ці студенти зазнають труднощів при спілкуванні з незнайомими людьми і при ухваленні самостійних рішень. Середній рівень прояву свідчить про те, що дана особа може успішно адаптуватися в суспільстві, але в неї недостатньо сформовані організаторські й комунікативні здібності.

Студентам з рівнем вище середнього характерна наявність схильності до педагогічної діяльності, вираженої в прояві ініціативи при спілкуванні з іншими людьми, організації суспільних заходів і здатності ухвалювати самостійні рішення. І, нарешті, високий рівень прояву організаторських і комунікативних здібностей характеризує студентів, здатних виявляти самостійність та ініціативність у прийнятті рішень в різноманітних ситуаціях, комунікативність у процесі спілкування, вони є гарними організаторами спортивно-масових заходів.

Попередній аналіз підсумків тестування за даною методикою показав, що в максимального числа опитаних студентів четвертого курсу (24%) і 47% п'ятикурсників зафіксовано показники рівня прояву комунікативних здібностей вище середнього. Показники організаторських здібностей аналогічного рівня виявлені всього у 21% студентів четвертого курсу і у 24% п'ятикурсників. У 35% респондентів рівень прояву організаторських здібностей нижчий середнього.

Зрозуміло, що такий низький рівень сформованості організаторських і комунікативних здібностей студентів випускних курсів факультету фізичного виховання вказує на недостатність роботи, що проводиться щодо їх розвитку.

Складовою педагогічної майстерності вчителя, як вважає І.А. Зязюн, є мовлення. Це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання: зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення – привабливим, створити щирю атмосферу спілкування у класі, досягти взаємопорозуміння з учнями, вселити в них впевненість у себе під час виконання складних вправ [134, с.67].

Мовленнєві здібності оцінювалися за 12-бальною шкалою на практичних заняттях та під час проходження педагогічної практики (низький рівень – 1-2 бали, нижчий від середнього – 3-5 балів, середній рівень – 6-8 балів, вищий від середнього – 9-10 балів, високий рівень – 11-12 балів). Серед основних враховувалися такі критерії: загальна грамотність, правильність спеціальної термінології, уміння подавати команди, чіткість, переконливість та інтонаційно-звукова виразність, доцільність використання невербальних засобів спілкування. Для максимальної об'єктивності оцінок було вирішено проводити дослідження в два етапи: з використанням самооцінки студентів власних мовленнєвих здібностей (суб'єктивний погляд) та за допомогою спостереження експертів (у ролі експертів – вчителі фізичної культури, викладачі, методисти) за мовленнєвою діяльністю студентів.

Результати диференційованого оцінювання мовленнєвих здібностей студентів випускних курсів факультету фізичного виховання згідно критеріїв оцінки представлені в табл.2.12.

Таблиця 2.12

Рівень прояву мовленнєвих здібностей студентів факультету фізичного виховання (%)

Показники	Рівень прояву									
	низький		нижчий від середнього		середній		вищий від середнього		високий	
	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V
Експертна оцінка	-	-	10	6	17	23	66	57	7	14
Самооцінка	-	-	-	-	28	52	72	48	-	-

З таблиці видно, що вчителі фізичної культури і методисти досить високо оцінили мовленнєві здібності практикантів – 66% студентів четвертого курсу і 57% п'ятикурсників отримали відмінні оцінки. Всього 10% студентів четвертого курсу і 6% п'ятого курсу мають рівень прояву мовленнєвих здібностей – нижчий від середнього, 7% опитаних четвертого курсу і 14% п'ятого – високий рівень. Одночасно простежується динаміка зростання показників у п'ятикурсників, що цілком закономірно.

Водночас табличні дані свідчать про те, що показники самооцінки студентів дещо вищі, ніж експертні оцінки, при цьому з віком простежується тенденція до зниження самооцінки. Якщо на четвертому курсі 72% досліджуваних оцінили рівень своїх мовленнєвих здібностей як високий, то на п'ятому цей показник зменшився до 48%. Цей факт можна пояснити тим, що п'ятикурсники більш реально й об'єктивно оцінюють навколишню дійсність і більш критично ставляться до себе.

Фізичний розвиток і фізична підготовленість студентів. Як стверджують дослідники [32, 63, 146, 200] за основними характеристиками діяльності роботу вчителя фізичної культури можна віднести до групи робіт змішаного типу, тобто поєднання розумового і фізичного компонентів. При цьому фізичний компонент характеризує високий ступінь фізичного розвитку і фізичної підготовленості вчителя, відповідний віковому еталону, індивідуальним особливостям або спортивним досягненням. Специфіка діяльності спеціаліста з фізичного виховання обумовлює не тільки адекватний вимогам професії стан здоров'я, фізичний потенціал особистості і життєвий тонус, але й достатній рівень розвитку рухових здібностей.

Аналіз педагогічної літератури засвідчує, що поняття “фізичний розвиток” трактують як процес морфологічного і функціонального розвитку організму людини [37], як стан – комплекс ознак, що характеризують рівень розвитку фізичних якостей і здібностей, необхідних для життєдіяльності організму [87]. Якісно фізичний розвиток характеризується перш за все суттєвими змінами функціональних можливостей організму в певні періоди вікового розвитку, які виражаються у зміні окремих фізичних якостей і загальному рівні фізичної працездатності [170].

Дослідження, проведені протягом останніх років, показують, що реальна система фізичного виховання, яка сьогодні склалася в Україні, є малоефективною. Науковці стверджують, що в даній ситуації не забезпечується повною мірою психофізична готовність випускників вищих навчальних закладів до життєдіяльності і професійної роботи. Внаслідок цього рівень здоров'я студентської молоді поступово знижується, фізична підготовленість майже половини молодих людей у віці 16-29 років є недостатньою, 90% мають відхилення у стані здоров'я [67, 146].

На підставі одержаних антропометричних даних студентів випускних курсів факультету фізичного виховання і з урахуванням результатів напрацювань авторів [96, 102], які займалися дослідженнями даного контингенту, була розроблена таблиця оцінки фізичного розвитку студентів у діапазоні відхилення $\pm 1,5\delta$ [168, с. 27] (табл.2.13).

Таблиця 2.13

Оцінка фізичного розвитку
студентів факультету фізичного виховання

Показники	Рівень розвитку, оцінка				
	низький	нижчий від середнього	середній	вищий від середнього	високий
	1	2	3	4	5
Довжина тіла	165 <	165 – 171	172 – 177	178 – 185	> 185
Маса тіла	58 <	58 – 66	67 – 75	76 – 85	> 85

Обхват грудної клітки	83 <	83 – 90	91 – 97	98 – 106	> 106
-----------------------	------	---------	---------	----------	-------

З огляду на те, що метою нашого дослідження було визначення рівня фізичного розвитку студентів четвертого і п'ятого курсів факультету фізичного виховання, на першому етапі дослідження за результатами антропометричних показників (довжина й маса тіла, обхват грудної клітки) і з урахуванням оцінних даних таблиці 2.13 випускники були диференційовані за п'ятьма рівнями розвитку (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Характеристика фізичного розвитку студентів факультету фізичного виховання (%)

Показники	Рівень розвитку									
	низький		нижчий від середнього		середній		вищий від середнього		високий	
	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V
Курс										
Довжина тіла	3	-	7	6	21	55	45	29	24	10
Маса тіла	7	10	10	24	48	42	28	19	7	6
Обхват грудної клітки	7	10	30	21	31	43	17	20	14	6

Наступним етапом дослідження було проведення порівняльного аналізу морфофункціональних даних студентів, віком 22-23 роки, який дав можливість зробити висновок, що основна частина досліджуваних має показники довжини і маси тіла, які відносяться до середнього і вище середнього рівнів і відповідають середнім антропометричним результатам даного віку [96] (довжина тіла: четвертий курс – 76%, п'ятий курс – 61%). Дещо нижчі показники обхвату грудної клітки, всього тільки половина досліджуваних студентів (четвертий курс – 48%, п'ятий курс – 53%) має аналогічний рівень.

Водночас дані таблиці 2.14 свідчать про те, що морфофункціональні показники, які характеризують високий рівень розвитку, значно вищі (окрім, маси тіла) у студентів четвертого курсу (довжина тіла: четвертий курс – 24%, п'ятий курс – 10%; обхват грудної клітки: четвертий курс – 14%, п'ятий курс – 6%, відповідно). Тобто, довжина тіла студентів четвертого курсу, яка є одним з найбільш стабільних показників фізичного розвитку явно випереджає аналогічні показники студентів п'ятого курсу. Разом з тим, майже третина випускників має низький рівень фізичного розвитку окрім довжини тіла (маса тіла: четвертий курс – 17%, п'ятий курс – 33%, обхват грудної клітки: четвертий курс – 37%, п'ятий курс – 31%). Цілком зрозуміло – це недостатньо для фахівця з фізичного виховання.

Підсумовуючи все сказане і враховуючи той факт, що зазвичай морфофункціональні показники обумовлюють рівень фізичної підготовленості людини, можливо студентам з недостатнім рівнем фізичного розвитку слід застосовувати вправи корекційного характеру на основі індивідуально- комплексного підходу.

Слід зазначити, що, крім оцінювання морфофункціональних показників студентів, до програми дослідження входило визначення рівня фізичної готовності майбутніх учителів фізичної культури. Унаслідок цього на підставі отриманих результатів тестування фізичних і координаційно-рухових здібностей випускників факультету фізичного виховання і з урахуванням результатів напрацювань авторів [97, 146], які займалися дослідженням даного питання, була розроблена таблиця оцінки фізичної готовності студентів у діапазоні відхилення $\pm 1,5\delta$ [168] (табл.2.15).

Таблиця 2.15

Оцінка фізичної готовності студентів факультету фізичного виховання

Показники	Рівень, оцінка				
	низький	нижчий від середнього	середній	вищий від середнього	високий
	1	2	3	4	5
Біг на 30 м, с	> 6,0	6,0 – 5,06	5,07 – 4,55	4,54 – 4,04	4,04 <
Човниковий біг 15 м x 2, с	> 7,9	7,90 – 7,28	7,27 – 6,63	6,62 – 6,0	6,0 <
Стрибок у довжину з місця, см	195 <	195 – 218	219 – 242	243 – 266	> 266
Динамометрія, кг	37 <	37 – 47	48 – 59	60 – 71	> 71

З метою визначення рівня фізичної підготовленості контрольні випробування (біг на 30 м, човниковий біг 15 м x 2, стрибок у довжину з місця, кистьова динамометрія) пройшли 317 студентів четвертих і п'ятих курсів факультету фізичного виховання. Втім, отримані результати з урахуванням оцінних показників таблиці 2.15 дали можливість здійснити диференціацію фізичної підготовленості студентів випускних курсів за п'ятьма рівнями (табл .2.16).

Таблиця 2.16

Характеристика фізичної підготовленості студентів факультету фізичного виховання (%)

Показники	Рівень										
	низький		нижчий від середнього		середній		вищий від середнього		високий		
	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V	
Курс											
Біг на 30 м, с	-	-	17	53	44	-	36	20	3	27	

Човниковий біг 15 м x 2, с	-	-	-	13	33	53	67	34	-	-
Стрибок у дов- жину з місця, см	3	-	15	17	32	33	50	28	-	22
Динамометрія, кг	7	9	10	14	55	48	21	19	7	10

Дані таблиці свідчать, що краще всього у випробовуваних розвинута спритність або координаційно-рухові здібності (за показниками човникового бігу 15 м x 2). Як показали результати тестування, 93% студентів четвертого курсу і 87% п'ятого мають результати, відповідні середнім показникам і рівню вище від середнього. Однак досить велика частина студентів продемонструвала аналогічний рівень (середній і вищий від середнього) при тестуванні силових (за показниками динамометрії: 76% - четвертий курс, 67% - п'ятий) і швидкісно-силових здібностей (за показниками стрибка у довжину з місця: 72% - четвертий курс, 61% - п'ятий курс).

Необхідно зазначити, що результати бігу на 30 метрів, які характеризують швидкісні здібності і відповідають середньому і вище від середнього рівням, значно вищі у студентів четвертого курсу (76%), ніж у студентів п'ятого (20%). Разом з тим, у студентів, що мають високі результати, простежується явна тенденція у випередженні за результатами тестування силових, швидкісно-силових і швидкісних здібностей п'ятикурсників, що цілком зрозуміло з погляду природної вікової динаміки фізичних можливостей.

Не можна залишити без уваги і той факт, що майже половина студентів п'ятого курсу (53%) має низький і нижчий від середнього рівень розвитку швидкісних здібностей і 23% – силових. Недостатній рівень розвитку швидкісно-силових, швидкісних і силових здібностей також мають 17% студентів четвертого курсу. Дані факти свідчать про необхідність корекції в сторону поліпшення, фізичних і координаційно-рухових здібностей та формування в студентів потреби у фізичному самовдосконаленні.

Доречно звернути увагу на результати дослідницької роботи С.Н. Бубки [23], який займався проблемою формування індивідуальних здібностей студентів у процесі фізичного виховання. Експериментальні дані, отримані дослідником, служать достатньою підставою для висновку, що рухові здібності формуються і реалізуються успішніше у студентів з орієнтацією на позитивний кінцевий результат при об'єктивній оцінці своїх можливостей.

Психофізіологічна підготовленість студентів. Не викликає сумнів і той факт, що високий рівень сучасних технологій, постійне підвищення інтенсивності життя і професійної діяльності вимагає відповідних психофізіологічних характеристик, що відповідають за переробку інформації, разом з психічними когнітивними складовими: сприйняттям, пам'яттю і мисленням [52, 66, 110]. Поряд із цим, особливості педагогічної діяльності вчителя фізичної культури висувають певні вимоги, перш за все, до сили й рухливості нервових процесів, швидкості і точності рухових реакцій, гарної

координації рухів.

На думку В.О. Сластьоніна і В.Я. Віленського [163], високі вимоги до нейродинамічної сфери обумовлені ще й тим, що вчителю необхідно протягом робочого дня мати велику працездатність і бути здатним швидко відновлювати сили; приступати до виконання поставлених завдань “без розкачки”; бути завжди активним, бадьорим, зберігати протягом усього робочого часу високий загальний і емоційний тонус; витримувати дії сильних подразників і вміти концентрувати свою увагу; швидко переключатися з одного виду діяльності на іншій; бути здатним до експромту і надання швидкої допомоги (у випадку необхідності); мати високий рівень розподілу й стійкості уваги. На думку автора, одним із чинників придатності до педагогічної діяльності є певні психофізіологічні дані, перш за все особливості нервової системи.

Враховуючи це, предметом нашого дослідження було визначення рівня психофізіологічної готовності майбутніх учителів фізичної культури. Унаслідок цього на підставі отриманих результатів тестування студентів випускних курсів факультету фізичного виховання, а також з урахуванням результатів напрацювань інших авторів [63, 152], які займалися аналогічними дослідженнями, була розроблена таблиця оцінки психофізіологічних властивостей студентів за п'ятьма рівнями у діапазоні відхилення $\pm 1,5\delta$ [168, с. 27] (табл.2.17).

Таблиця 2.17

Оцінка психофізіологічної готовності студентів факультету фізичного виховання

Показники	Рівень, оцінка				
	низький	нижчий від середнього	середній	вищий від середнього	високий
	1	2	3	4	5
Тепінгметрія (загальна кількість)	170 <	170 – 194	195 – 220	221 – 245	> 245
Координованість (середнє значення)	55 <	55 – 66	67 – 80	81 – 92	> 92
Латентний час простої реакції на світло, мс	> 29,5	29,5 – 25,3	25,2 – 21,0	20,9 – 16,8	16,8 <
Латентний час складної реакції, мс	> 45,7	45,7 – 35,5	35,4 – 25,1	25,0 – 14,8	14,8 <

З метою виявлення рівня психофізіологічної підготовленості, студенти четвертого і п'ятого курсів факультету фізичного виховання, на підставі одержаних результатів тепінгметрії, показників координованості, латентного часу простої і складної рухових реакцій, а також з урахуванням оцінних даних таблиці 2.17 були диференційовані за п'ятьма рівнями прояву психо-фізіологічних властивостей (табл.2.18).

Таблиця 2.18

Характеристика психофізіологічної підготовленості

студентів факультету фізичного виховання (%)

Показники Курс	Рівень									
	низький		нижчий від середнього		середній		вищий від середнього		високий	
	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V	IV	V
Тепінгметрія	10	14	28	48	45	33	14	5	3	-
Координованість	3	10	34	52	34	28	21	10	8	-
ЛЧ простої рухової реакції на світло, мс	-	10	10	6	66	55	17	29	7	-
ЛЧ складної рухової реакції, мс	-	10	66	76	31	14	3	-	-	-

Порівняльний аналіз результатів тепінг-тесту і ступеня координованості показав, що високий рівень рухливості нервових процесів мають всього 7% студентів четвертого курсу. Незначна відмінність, за показниками даних тестів, виявилася в результатах, які належать до середнього і вище від середнього рівнів (відповідно 56% і 59% у студентів четвертого курсу, 38% – за двома тестами у п'ятикурсників). Практично однаковими виявилися результати, адекватні низькому і нижче від середнього рівням – (відповідно: 38% і 37%) – у студентів четвертого курсу, 61% по двох тестах – у п'ятикурсників.

Як бачимо з таблиці 2.18, при визначенні латентного часу простої рухової реакції на світло основна частина досліджуваних (83% студентів четвертого курсу і 84% - п'ятого) показала результати середнього і вище від середнього рівнів. Разом з тим 10% студентів четвертого курсу і 16% п'ятикурсників мають показники нижче від середнього рівня.

Зазначимо, що від часу простої рухової реакції на світло залежить швидкість сприйняття зорової інформації і можливість швидкого реагування в непередбачуваних ситуаціях, які нерідко трапляються в діяльності вчителя фізичної культури.

Показники латентного часу складної рухової реакції на світло у більшості частини досліджуваних (66% - четвертий курс і 76% - п'ятий) фіксуються на рівні нижче від середнього, 10% п'ятикурсників взагалі мають низькі результати. Решта студентів (34% - четвертого і 14% - п'ятого курсів) показала середні і вище від середнього рівня показники. Необхідно відмітити, що за результатами чотирьох психофізіологічних тестів у студентів випускних курсів рівень швидкості переробки інформації (за показниками латентного часу складної рухової реакції) виявляється тільки на середньому і більш низьких рівнях, що явно недостатньо для майбутньої діяльності фахівця з фізичного виховання.

Порівняльний аналіз результатів дослідження (табл. 2.18) свідчить, що кращі показники рухливості нервових процесів і швидкості переробки інформації мають студенти четвертого курсу. Можливо, даний факт можна пояснити психофізіологічними особливостями досліджуваних.

На закінчення зазначимо, що розроблені таблиці (2.7, 2.10, 2.13, 2.15 та 2.17) для студентів факультету фізичного виховання дають можливість оцінити рівень сформованості педагогічних здібностей та особистісних якостей, ступінь фізичного розвитку, а також рівень фізичної і психофізіологічної готовності майбутнього спеціаліста з метою подальшого розвитку та вдосконалення.

Висновки до другого розділу

1. При визначенні структури професійної готовності випускників факультету фізичного виховання було застосовано комплекс методів дослідження, який дав можливість визначити інформаційну значущість змістовних компонентів структури, провести констатуючий зріз рівня сформованості цих компонентів у студентів факультету фізичного виховання, здійснити математично-статистичну обробку і порівняльний аналіз отриманих результатів.

2. Проведений кореляційний і факторний аналіз компонентів структури професійної готовності випускників факультету фізичного виховання дозволив встановити зміст взаємозв'язків і взаємодій, що забезпечують успішність діяльності вчителя фізичної культури.

- теоретична і практична підготовленість - найбільш інформативними є показники теоретичної і практичної підготовленості, педагогічних здібностей: організаторських, комунікативних, емоційно-мовленнєвих; підготовленості до професійної діяльності в загальноосвітній школі, а також показники умінь наочного показу фізичних вправ і функціональної підготовленості (ІГСТ);

- фізичний розвиток й фізична підготовленість - найбільш вагомими є показники стрибка в довжину, динамометрії, довжини і маси тіла, бігу на 30м і човникового бігу 15 м х 2. Отримані дані характеризують, перш за все, швидкісно-силові й силові здібності, спритність, швидкість і морфофункціональні показники;

- функціональна підготовленість - найбільшу інформативність має значення індексу Гарвардського степ-тесту, з яким на високому рівні корелюють показники частоти серцевих скорочень на 1-й, 2-й і 3-й хвилині відновлення;

- психофізіологічна підготовленість - координованість рухів має найбільшу інформативність і найбільшу кількість взаємозв'язків. Даний показник характеризує швидкість переробки інформації, м'язову чутливість і сприйнятливність зорового аналізатора, що забезпечує точність рухів у часі.

3. Аналіз структури професійної готовності випускників факультету фізичного виховання свідчить про наявність чотирьох основних факторів, внесок яких у загальну дисперсію вибірки складає 73,8%, а найбільші вагомні коефіцієнти мають:

- генеральний фактор (32,8%) – показники теоретичної та практичної готовності, організаторські, комунікативні й мовленнєві здібності, комплексний показник професійної готовності до діяльності в загальноосвітній школі, уміння наочного показу фізичних вправ, індекс Гарвардського степ-тесту;

- другий фактор (18,9%) – показники фізичного розвитку і фізичної готовності: довжина і маса тіла, обхват грудної клітки, стрибок у довжину з місця, біг на 30 м, човниковий біг 15 м х 2, динамометрія;

- третій фактор (17%) – показники психофізіологічної готовності – координованість рухів, тепінгметрія, латентний час простої рухової реакції на звук і світло, латентний час складної рухової реакції;

- четвертий фактор (5,1%) – показники психологічної готовності: моральні і вольові якості.

4. Проведені дослідження дали можливість встановити інформаційну значущість змістових компонентів психологічної, теоретичної, практичної, фізичної і психофізіологічної готовності майбутніх фахівців. Показники, які мають найбільшу інформативну вагу, увійшли до структури професійної готовності студентів випускних курсів факультету фізичного виховання.

5. Узагальнення результатів аналізу рівня підготовленості студентів факультету фізичного виховання до професійної діяльності вчителя фізичної культури показало:

- стан психологічної підготовленості визначено за показниками мотиваційного, вольового і емоційного компонентів та моральної спрямованості особистості. Встановлено, що професійно-ціннісна мотивація у студентів сформована недостатньо, майже половина студентів четвертого курсу має низький рівень прояву вольових і емоційних якостей, 60% опитаних мають рівень моральної спрямованості особистості – середній і нижчий від середнього;

- ступінь сформованості базисних компонентів теоретичної підготовленості є середнім і високим у 62% студентів четвертого курсу і 72% п'ятикурсників; високий рівень практичної підготовленості виявлений у 48% випускників п'ятого курсу і 42% студентів четвертого курсу; лише 24% студентів четвертого курсу і 47% п'ятикурсників показали високий рівень прояву комунікативних здібностей; показники організаторських здібностей аналогічного рівня виявлені лише у 21% студентів четвертого курсу і у 24% п'ятикурсників; у 35% респондентів рівень прояву організаторських здібностей нижчий від середнього;

- аналіз стану фізичної підготовленості засвідчив, що майже половина студентів п'ятого курсу (53%) має низький і нижчий від середнього рівень розвитку швидкісних здібностей і 23% – силових; недостатній рівень розвитку швидкісно-силових, швидкісних і силових здібностей також мають 17% студентів четвертого курсу;

- психофізіологічну підготовленість досліджено на підставі оцінки сили й рухливості нервових процесів, швидкості і точності рухових реакцій, координації рухів; за результатами чотирьох психофізіологічних тестів у 84% досліджуваних рівень швидкості переробки інформації (за показниками латентного часу складної рухової реакції) виявляється тільки на середньому і більш низьких рівнях, що явно недостатньо для майбутньої діяльності фахівця з фізичного виховання.

РОЗДІЛ III

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Концептуальні положення диференційованого підходу щодо формування професійної готовності студентів факультету фізичного виховання

Професійна спрямованість навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах вимагає, щоб кожна навчальна дисципліна цілеспрямовано впливала на формування особистісних і професійно значущих якостей майбутніх спеціалістів. Водночас важко визначити, яким способом діяльності слід навчати майбутніх учителів, які компоненти творчої діяльності необхідно розвивати і удосконалювати.

На думку Е.С. Вільчовського, фахова підготовка педагога може бути ефективною, тільки за умови її організації як цілісного взаємопов'язаного процесу, усі елементи якого працюють на кінцеву мету – формування професійно спрямованої особистості [28]. Під час впливу на особистість студента розвиваються не тільки окремі професійно важливі здібності та якості, а формується готовність до майбутньої діяльності.

В основу системи професійної підготовки входять мета, завдання, зміст, принципи, методи й засоби навчання. Мета визначає зміст і методи навчання, методи і зміст

зумовлюють ступінь досягнення мети. Методи й засоби навчання обумовлені завданнями і змістом у конкретній ситуації. Багатьма дослідниками встановлено [48, 140, 188, 199], що зв'язки між метою навчання, змістом освіти і методами навчання носять постійний, закономірний характер. Взаємозв'язок усіх компонентів навчального процесу при відповідних умовах закономірно забезпечує міцні й усвідомлені результати навчання. При порушенні цих зв'язків процес навчання не досягає поставленої мети.

Отже, загальна система професійної підготовки майбутнього вчителя відображає взаємодію навчальної, позанавчальної та самостійної роботи як єдине ціле і обумовлює:

- ◆ діяльнісний підхід і залучення студентів до усіх видів робіт протягом п'яти років навчання;
- ◆ забезпечення єдності всіх видів професійної підготовки у вищому навчальному закладі;
- ◆ урахування індивідуальних особливостей студентів і диференційований підхід до них;
- ◆ проектування всіх дисциплін, які викладаються, на фізичне виховання та на діяльність учителя фізичної культури сучасної школи [13].

Визначена система підготовки вчителя фізичної культури включає усі форми роботи вищого навчального закладу і завдяки спеціально створеним педагогічним умовам забезпечує формування професійної готовності.

У загальному вигляді підготовка спеціаліста, як вважає О. Мороз, обіймає чотири фази: засвоєння навчальної інформації з підготовки спеціаліста; формування професійних умінь і навичок у штучно створених умовах; формування професійних умінь і навичок у реальних умовах; формування власного професійного стилю в умовах самостійної трудової діяльності. Навчання у вищому навчальному закладі, як базове, обіймає три перших етапи, останній етап – післядипломне навчання [116].

У результаті численних досліджень доведено, що провідною в процесі фахової підготовки є мотиваційна сфера особистості. Мотивація виконує спонукальну, організуючу та смислоутворюючу функції, які в своїй єдності забезпечують її керівну роль в діяльності. На думку В.Д. Шадрікова [195] ставлення до професії, мотиви її вибору (потреби, інтереси, ідеали, переконання) виступають визначальними факторами успішності професійного навчання і формування готовності до майбутньої діяльності.

Значущість позитивної мотивації у формуванні професійної готовності підтверджує психолог А.Л. Попов [144]. Ефективність формуючого процесу, як стверджує автор, залежить від двох основних чинників: методики навчання і виховання, а також інтересів особистості. При цьому інтереси особистості, що стійко проявляються до певної діяльності, служать індикатором, який допомагає виявити професійно важливі якості й одночасно сприяє освоєнню нової діяльності. Але, як вважає В.А. Сластьонін [131], крім спрямованості на педагогічну діяльність, інтересу до роботи в школі, наявності необхідних суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних знань, певного рівня практичних умінь і навичок, майбутньому вчителю необхідні психофізіологічні передумови для оволодіння спеціальністю педагога, сформованість професійно значущих особистісних якостей і потреба в самоосвіті у цій галузі.

Основним завданням нашої експериментально-дослідної роботи було покращення навчально-виховного процесу в експериментальних групах студентів факультету фізичного виховання з урахуванням сучасних наукових концепцій і результатів констатуючого експерименту. За основу розробленої програми було взято результати передбаченої діагностики, що виявляє рівень готовності до професійної діяльності, динаміку її трансформації в процесі навчання. При цьому ми керувалися таким принципом – чим частіше в процесі навчання будуть діагностуватись індивідуальні типологічні якості особистості студентів, тим більш оптимально і своєчасно буде здійснюватися корекція процесу формування професійної готовності.

На початковому етапі педагогічного експерименту, метою якого було проведення діагностики готовності випускників до педагогічної діяльності у загальноосвітній школі, окреслилися такі напрями роботи:

- анкетування студентів до початку і після проходження педагогічної практики;
- вивчення рівня сформованості компонентів професійної готовності студентів-практикантів;
- аналіз отриманих даних.

Рівень сформованості компонентів готовності до діяльності вчителя досліджувався нами під час підготовки і після проходження студентами випускних курсів педагогічної практики. Спостереження, бесіди, аналіз результатів опитування в основному підтвердили висновки, зроблені вище. Тобто, виконуючи завдання в обстановці реальної професійної діяльності, лише небагато студентів показало достатньо високий рівень володіння традиційним методичним арсеналом педагога.

Водночас отримані дані, наші спостереження і відгуки керівників педагогічної практики дозволяють констатувати надмірно стандартний підхід більшості студентів до виконання своїх обов'язків. На жаль, відмічається достатній ступінь відтворення знань, умінь і навиків, засвоєних репродуктивним способом, за допомогою дій за зразком. Отже, більшість студентів випускних курсів знаходяться на репродуктивному (мінімальному) і адаптивному (низькому) рівнях педагогічної майстерності, тобто володіють лише окремими елементами професійної діяльності спеціаліста з фізичного виховання.

Результати другого етапу пошукового дослідження (спостереження, аналіз документації, анкетування, опитування, бесіди зі студентами) виявили недостатнє програмно-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у сучасній практиці вищих навчальних закладів.

Одержані результати вказують на недостатній рівень професійної готовності майбутніх фахівців, а також на необхідність розв'язання даної проблеми, що підтверджується іншими авторами. Анкетне опитування проведене О. Яковлівою [208] показало, що під час педагогічної практики у 25% майбутніх учителів фізичної культури виникають проблеми пов'язані з недостатньою методичною підготовкою, 50% респондентів відзначили, що відчувають складності у сфері професійно-педагогічного спілкування, лише 25% опитуваних не вказують на труднощі взагалі.

Аналогічні дослідження А.А. Зданевича, Л.В. Шукевича [61] свідчать, що 18,8% студентів четвертого курсу Брестського державного університету оцінюють професійну підготовленість на факультеті фізичного виховання як дуже гарну, 75,7% – вважають її достатньою, 5,5% студентів оцінюють власну підготовленість до майбутньої професії на незадовільно. Аналіз отриманих результатів виявив, що 47,8% студентів після проходження виробничої педагогічної практики в школі вказують на недостатній рівень практичних навиків, у 43,4% опитуваних виникають труднощі організацій-ного характеру, і тільки 8,8% респондентів не відчували ніяких ускладнень.

Зважаючи на дану ситуацію, ми визнали необхідним дізнатися думку студентів факультету фізичного виховання Переяслав-Хмельницького педагогічного університету про особливості їх підготовки у вищому навчальному закладі в контексті досліджуваної нами проблеми і задали таке питання: “Як Ви вважаєте, наскільки система вищої освіти підготувала Вас до педагогічної діяльності в школі?”. Відповіді респондентів (анкетуванням було охоплено 317 студентів) наведені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Оцінка студентами факультету фізичного виховання
готовності до педагогічної діяльності в школі (%)

Відповіді

Курс	Повністю так	Достатньо	Недостатньо	Повністю ні	Не можу дати відповідь
IV	8,1	24,9	45,4	18,1	7,1
V	13,8	31,4	39,7	8,0	3,5

На запитання анкети “В яких видах педагогічної діяльності в ході практики були складності?” отримано такі дані. Більшість респондентів (54%) зазначило, що найбільші труднощі в ході навчально-виробничої практики на четвертому курсі викликало проведення пульсометрії у школярів і хронометражу уроку фізичної культури, у частини опитаних виникали проблеми при складанні індивідуальних планів (36%), розробці конспектів уроків (21%) і заповненні щоденника (27%). Слід відмітити, що у студентів п’ятого курсу, при проходженні переддипломної практики ці показники значно зменшилися, (39%, 12%, 3%, 12% – відповідно), однак залишилися відносно високими. Вважаємо доцільним навести результати досліджень М. Кричфалушія, який стверджує, що практично усі студенти-практиканти тією чи іншою мірою зазнають труднощів у попередньому плануванні своєї роботи і роботи учнів, тобто мають низький рівень сформованості конструктивних умінь [85].

Незважаючи на те, що переважна більшість студентів переконана, що навчилася вільно встановлювати психологічний контакт з дітьми вже під час різних видів практик на четвертому курсі, особливо після виховної роботи в літніх оздоровчих таборах, частина опитаних (15%) вважають, що комунікативні здібності в них сформовані недостатньо.

Уміння керувати діяльністю учнів, підтримувати дисципліну, подавати команди чітко і голосно викликає труднощі у 31% практикантів на четвертому курсі, між тим цей показник на п’ятому курсі зменшується вдвічі. Наочний показ технічних елементів фізичних вправ і рухових дій є певною проблемою для 25% опитаних, самостійне проведення уроку фізичної культури є складним для 33% студентів-практикантів.

Привертає увагу той факт, що 24% опитаних до проблем і труднощів діяльності під час практики віднесли складання документації з психології і педагогіки, проведення виховних заходів, обґрунтовуючи це браком відповідних психолого-педагогічних знань і вмінь.

Студенти у своїх побажаннях і пропозиціях щодо покращення підготовки та вдосконалення змісту й організації педагогічної практики у загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації вказали: на необхідність включення активних форм і методів навчання, формування діагностичних і корекційних умінь у майбутніх спеціалістів, забезпечення індивідуалізації підготовки з урахуванням якостей, здібностей і можливостей конкретних студентів, удосконалення системи контролю знань.

Зазначимо, що кількісні дані констатуючого етапу експерименту, наведені в таблицях 2.8, 2.9, 2.11, 2.12, 2.14, 2.16 і 2.18 засвідчили недостатній рівень готовності студентів випускних курсів до діяльності вчителя фізичної культури. Аналіз психологічної, теоретичної, практичної, фізичної і психофізіологічної готовності майбутніх учителів до навчально-виховної та оздоровчої роботи дозволив виявити основні чинники, що її визначають. Саме вони й лягли в основу розробленої нами програми формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури.

При розробці основних положень програми ми враховували:

- ◆ дотримання комплексно-системного підходу при вивченні рівня психологічної, теоретичної, практичної, фізичної і психофізіологічної готовності студентів;
- ◆ розподіл студентів на групи для диференційованого навчання на основі індивідуальних особливостей і рівня професійної готовності;
- ◆ використання для диференційованого процесу навчання системи завдань, відповідних інтелектуальним і фізичним можливостям студентів.

Кінцевою метою даної програми передбачалося максимально можливе в реальних умовах навчального процесу і педагогічної практики формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури. Безпосередній розробці передували:

- відбір психолого-педагогічних теорій і концепцій, що виступають як методологічні основи побудови експериментальної технології;
- розробка організаційно-методичних аспектів, що сприяють оптимальній побудові програми підготовки студентів у процесі навчання і педагогічної практики;
- виявлення психолого-педагогічних умов, що дозволяють ефективно, на основі диференційованого підходу, здійснювати дослідно-експериментальну роботу в процесі навчання і педагогічної практики.

При побудові експериментальної програми ми ґрунтувалися на таких методологічних і психолого-педагогічних теоріях і концепціях:

- ◆ концепція особистісно орієнтованого навчання, заснована на гуманістичному типі відносин учасників педагогічного процесу, їх взаємодії (Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.О. Вербицький, Л.П. Сущенко, В.В. Рибалка та ін.);
- ◆ концепція розвивального навчання (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн), згідно з якою педагогічні дії стимулюють, випереджають, спрямовують і прискорюють розвиток спадкових даних особистості, а учень виступає повноцінним суб'єктом діяльності;
- ◆ теорія навчальної діяльності (Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов, А.К. Маркова та ін.), згідно з якою головним компонентом розумового розвитку є зміст навчання і специфіка теоретичного підходу до нього;
- ◆ теорія поетапного формування розумових дій (Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, Н.Ф. Талізін), що дозволяє не спостерігати і не констатувати формування дії, а здійснювати її, створюючи необхідні умови;
- ◆ концепція контекстного навчання (О.О. Вербицький), що задає систему переходів від навчальної діяльності до професійної;
- ◆ концепція проблемного навчання (Е.І. Ільїна, В.Ф. Шаталов, Н.А. Зайцев та ін.), що зумовлює таку організацію навчальних занять, яка припускає штучне створення вчителем проблемних ситуацій і активну самостійну діяльність учнів, спрямовану на їх розв'язання, унаслідок чого й відбувається оволодіння професійними знаннями, навичками, уміннями і розвиток розумових здібностей.

Не виникає сумнівів з приводу того, що підготовка сучасного вчителя базується на основі вищеперелічених концепцій і теорій, які забезпечують функціонування цілісного процесу формування готовності до педагогічної діяльності. Лише в рамках системного підходу всі вказані методи виступають як особливий спосіб організації навчально-виховного процесу, усі ланки якого повинні максимально стимулювати активний стан основних компонентів особистості майбутнього вчителя в їх єдності.

Сучасна педагогічна теорія [12, 35, 86, 92, 131, 153] розглядає процес формування вчителя виходячи з аналізу функцій самої педагогічної діяльності, яка включає структуру професійної діяльності вчителя-предметника. Але, цей взаємозв'язок може виступати в різних ракурсах: як взаємозв'язок фундаментальних та інструментальних знань [12], змістовних та операційних знань [131], методологічних, науково-практичних і конструктивно-практичних знань [86]. Поєднуючим моментом є позиція, згідно з якою двояке значення системи знань учителя розглядається як методологічна основа професійної діяльності і практичної предметної діяльності.

Органічними складовими на всіх етапах підготовки майбутніх учителів фізичної культури, що забезпечували поєднання теорії і практики навчання, суб'єкт- суб'єкту взаємодію викладачів і студентів у навчальному процесі вищого навчального закладу виступили: інтерактивні форми і методи навчання, розв'язання педагогічних задач, програма педагогічної практики із урахуванням специфіки діяльності фахівця з фізичного виховання, практичні заняття на основі диференційованого підходу, самостійна робота

студентів.

У розробці експериментальної програми, яка застосовувалась під час проходження студентами педагогічної практики ми орієнтувалися на доробки О.А. Абдуліної, Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової, О.Г. Мороза та ін., виходячи з потреби забезпечення особистісно орієнтованого, комплексного, неперервного і творчого характеру підготовки кожного студента і спиралися на такі принципи навчання [29, 93, 133]:

науковості – як відповідність змісту матеріалу структурі певного навчального предмету, відображення сучасних технологій і новітніх досягнень науки, розкриття причинно-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій;

систематичності й послідовності – послідовне, з урахуванням логіки конкретної науки та мисленневих можливостей студентів засвоєння знань, формування умінь та навичок;

активності й самостійності – виходить з того, що позитивний результат будь-якої діяльності визначається активністю студента, його самостійною розумовою працею; передбачає широке використання у навчанні проблемних методів, задіяння всіх психічних процесів, які сприяють активізації самостійної пізнавальної діяльності;

свідомості навчання – зумовлюється рівнем сформованості мотивів навчання розумінням практичної цінності й потреби в знаннях для обраної професійної діяльності;

наступності – як зв'язок між різними навчальними дисциплінами в межах навчальної програми факультету, а також включає змістовий взаємозв'язок усіх видів практики, коли засвоєння нового здійснюється на основі досвіду, набутого студентами на попередніх етапах практичної підготовки, поступове нарощування обсягу та ускладнення змісту професійної діяльності;

індивідуалізації та диференціації – врахування рівня розумового і фізичного розвитку, пізнавальної та практичної самостійності, індивідуальних особливостей та інтересів студентів у виборі змісту і рівня складності завдань у межах загальної програми певного виду практики, тематики практичної та науково-дослідної роботи;

зв'язку теорії з практикою – осмислення та використання студентами на практиці теоретичних знань, усвідомлення їх значимості для успішної професійної діяльності, а з іншого боку – закріплення при вивченні теоретичних дисциплін і в дослідній роботі емпіричних знань, одержаних на практиці;

варіативності і гнучкості системи підготовки, яка полягає у змінюванні змісту, форм, методів навчання в залежності від індивідуальних здібностей, можливостей та інтересів студентів;

доступності – відповідність обсягу і складності навчального матеріалу до реальних можливостей студентів, врахування здібностей, інтересів і професійної спрямованості майбутніх учителів фізичної культури;

контрольованості – можливість перевірки відповідності реально одержаних результатів до поставлених цілей професійної освіти, ефективна система контролю професійного розвитку студентів у процесі підготовки.

Навчання в університеті, як вважає М.Б. Євтух, – це тільки перший етап у становленні професійно-педагогічних якостей та умінь, в основі яких закладені спеціальні і психолого-педагогічні знання, необхідні для складних функцій педагога-вихователя. Виняткова роль у формуванні такого вчителя належить педагогічній практиці студентів старших курсів [56]. Суть практики, як відомо, полягає в тому, що студент за відведений період, в реальних умовах педагогічної діяльності, під спостереженням методиста закріплює і вдосконалює отримані вміння, самостійно здійснюючи викладання. Практика, вказує автор, є одним з найефективніших шляхів професійної підготовки майбутнього фахівця насамперед тому, що необхідно застосовувати не тільки знання конкретної дисципліни, а й комплексні педагогічні знання, інтегровані зі всієї сукупності спеціальних і загальних дисциплін, що вивчалися.

В ході педагогічної практики у студента формується уявлення про діяльність учителя на конкретному наочному змісті, що є гарантією апробації засвоєного матеріалу і отримання позитивних результатів. Крім цього, студентам-практикантам надається можливість закріпити на практичних заняттях знання, уміння і навички, основи яких були отримані у вищому навчальному закладі, виявити протиріччя між наявним і необхідним обсягом знань і умінь, що є спонукальним фактором самовдосконалення.

Не викликає сумнівів і той факт, що успішність проходження педагогічної практики є комплексним показником професійної готовності студента до діяльності вчителя, яка визначається трьома рівнями: I – рівень сформованості професійно-педагогічних знань, умінь і навичок; II – рівень осмислення студентами своєї підготовленості до практичної діяльності, визначення чіткої мети, завдань та змісту; III – рівень професійної спрямованості майбутніх учителів, їх свідомої активності, сформованості інтересу до проведення виховних і спортивно-масових заходів, відповідальне ставлення до виконуваної роботи [13].

Тому, в процесі педагогічної практики методисти й самі студенти мають реальну нагоду виявити основні недоліки і недоробки, і на основі диференційованого навчання внести корективи у власну підготовку. З точки зору Т.І. Унта диференційований підхід до навчання передбачає створення оптимальних умов для розвитку особистості, найповніше врахування індивідуальних якостей і властивостей людини на основі певних особливостей для окремого навчання [177].

На основі аналізу наукових підходів до розгляду понять “індивідуалізація” та “диференціація”, який досконально був проведений П.І. Сікорським [162], можна стверджувати, що:

- диференційоване навчання здебільшого розглядається як конкретна організаційна форма, що створює сприятливі умови для реалізації принципу індивідуального підходу, тобто спричинює глибоке вивчення особливостей учнів і на цій основі формування типологічних навчальних груп;
- диференціація навчання передбачає оптимальне поєднання групових, індивідуально-групових та індивідуальних форм навчання;
- поняття диференційованого підходу, індивідуалізації, диференціації часто ототожнюються, вживаються як синоніми;
- індивідуалізація трактується дуже спрощено, як статичне поняття, що передбачає лише врахування індивідуальних особливостей студентів.

Аналіз педагогічної літератури [162, 177, 189] показав, що технології диференційованого навчання розробляються в межах різних форм диференціації: внутрішньої і зовнішньої. Нами використовується внутрішня диференціація у формі диференційованого підходу як засобу врахування індивідуальних особливостей студентів факультету фізичного виховання.

Диференціація та індивідуалізація професійної підготовки спрямована на навчання за індивідуальним планом і програмою, дозволяє добирати для майбутніх фахівців фізичного виховання навчальний матеріал за оптимальною трудністю і складністю, організувати засвоєння визначених знань за значно коротший термін, ніж запланований.

Розробляючи програму експериментального навчання, ми виходили з того, що формування професійної готовності майбутнього фахівця є складним, багатоаспектним поетапним процесом науково-пізнавальної і практичної діяльності студентів: від первинного сприйняття теоретичних знань через їх узагальнення, систематизацію до застосування набутих знань на практиці, усвідомлення їх необхідності й важливості для розв’язання професійних завдань. Кожний етап вимагає відповідних дій педагога і студентів, застосування організаційних форм і методів навчання.

Під організаційними формами навчального процесу в дидактиці вищої школи розуміємо засоби здійснення взаємодії студентів та викладачів, у межах яких реалізується зміст і методи навчання [133]. Найбільш оптимальною і ефективною організаційною

формою навчально-пізнавальної діяльності студентів у нашому випадку були семінарські та практичні заняття, самостійна робота студентів, педагогічна практика.

Методи навчання у дидактиці вищого навчального закладу визначаємо як засоби взаємопов'язаної діяльності викладача і студента, за допомогою яких досягається оволодіння відповідною сумою знань, самостійне їх опанування; формування умінь застосовувати теоретичні знання на практиці в контексті майбутньої професії, розвиток професійно важливих здібностей. Добираючи методи навчання, ми виходили з важливості поєднання їх зовнішньої форми із внутрішнім змістом, який визначається рівнем професійної готовності і пізнавальної діяльності студентів та вирішенням конкретних дидактичних завдань навчальної дисципліни.

Зважаючи на дидактичні принципи поступовості і неперервності, експериментальна програма формування професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури передбачала три етапи: I етап (базовий) – формування позитивного ставлення до фізичного виховання і педагогічної діяльності; II етап (практично-технологічний) – формування основних компонентів професійної готовності; III етап (корекційно-розвивальний) – оцінка рівня сформованості готовності та її корекція з метою розвитку.

3.2. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності

Формування професійної готовності майбутніх учителів є одним з головних напрямів у роботі вищих педагогічних начальних закладів. Для забезпечення ефективності формування готовності майбутніх фахівців, як процесу управління, спочатку визначається предмет дослідження, тобто зміст структури професійної готовності студентів і оцінюється початковий рівень сформованості її компонентів з метою подальшого розвитку.

На основі кореляційного і факторного аналізу була визначена структура професійної готовності, виділені основні і другорядні компоненти, характер і кількість взаємозв'язків між її складовими (табл. 2.5, 2.6, рис. 2.2, 2.3). До змістових компонентів структури професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури було віднесено: психологічну, теоретичну, практичну, фізичну і психофізіологічну готовність. Зроблено припущення, що формування готовності майбутніх педагогів буде відбуватися більш ефективно при реалізації розроблених педагогічних умов, однією з яких є застосування активних методів навчання і диференційованого підходу.

Теоретична та практична підготовка. Як свідчать результати факторного аналізу (табл. 2.6), теоретична та практична готовність до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури є найбільш інформативно значущою складовою досліджуваної структури, другорядними компонентами структури професійної готовності визначено психологічну, фізичну і психофізіологічну готовність. Тому, під час педагогічного експерименту, теоретичній і практичній підготовці студентів приділялася особлива увага.

Аналіз досвіду впровадження експериментальної програми формування професійної готовності показує, що найбільший ефект досягається при її проведенні на третьому курсі навчання у вищому навчальному закладі. До цього періоду студенти вже знайомі з принципами і методами системи фізичного виховання; вивчили теорію і методіку навчання основним видам фізичних вправ і рухових дій у різних видах спорту, що вивчаються; засвоїли основні психолого-педагогічні закономірності організації навчально-виховного процесу і фізкультурно-масових заходів, будову типових спортивних споруд і нормативні вимоги до їх устаткування; володіють способами і методами визначення рівня фізичної підготовки і засобами збору, аналізу, обробки і використання інформації.

Усі знання і вміння, отримані студентами за час навчання, дозволяють їм визначити конкретну мету і завдання фізичного виховання з урахуванням індивідуальних відмінностей тих, хто займається, адекватно поставленим завданням, творчо підбирати і

застосовувати на заняттях сучасні методи навчання, аналізувати й коректувати власну професійну діяльність, а також застосовувати техніку організації і проведення науково-дослідної роботи.

Метою першого етапу процесу формування професійної готовності студентів було: виховання інтересу до фізичного виховання, здорового способу життя, позитивного ставлення до педагогічної діяльності, набуття теоретичних знань, розвиток професійно важливих здібностей, формування початкових умінь і навичок майбутнього фахівця. Ця робота здійснювалась на заняттях з дисциплін гуманітарної, природничо-наукової, професійної та практичної підготовки, в процесі дидактичної практики у дошкільних і загальноосвітніх закладах, під час самостійної роботи.

На основі аналізу наукових праць з'ясовано, що в останні роки підготовку майбутніх учителів до окремих видів діяльності вважається за доцільно здійснювати під час проведення теоретичних та практичних занять із спеціальних міжпредметних курсів. На їх необхідність і користь вказується в роботах багатьох науковців [36, 40, 60, 64, 81, 105]. Тому, з метою поглибленого засвоєння фахових знань, у процес професійно-педагогічної підготовки було включено спецкурс “Професійна діяльність учителя фізичної культури”, спрямований на ознайомлення студентів з науковими основами та специфікою професійної діяльності вчителя фізичної культури.

Лекції даного курсу забезпечували базисне уявлення про особливості педагогічної діяльності, сучасні вимоги до вчителя фізичної культури, як основного організатора процесу фізичного виховання дітей, закладали основу міцних і глибоких професійних знань. На семінарських та практичних заняттях передбачалося активне формування професійно-педагогічних умінь і навичок з врахуванням індивідуальних можливостей студентів, розвиток професійно важливих здібностей і якостей.

Основою проведення семінарських і практичних занять з курсу “Професійна діяльність учителя фізичної культури” ми вважали групові технології. При побудові схеми занять було використано основні елементи технологічного процесу групової роботи, сформульовані О.О. Дубасенюк:

1. Підготовка до виконання групового завдання: постановка пізнавальної задачі (проблемної ситуації); інструктаж щодо змісту і послідовності роботи; рекомендації стосовно дидактичного матеріалу по групах.

2. Групова робота: знайомство з матеріалом, планування роботи в групах; розподіл завдань між членами групи; індивідуальне виконання завдань; обговорення індивідуальних результатів роботи в групах; обговорення загального завдання групи (зауваження, доповнення, уточнення, узагальнення); підведення підсумків групового завдання.

3. Заключна частина: повідомлення про результати роботи в групах; аналіз пізнавальної задачі, рефлексія; загальний висновок про роботу групи та її членів і виконання поставленої задачі [145, 174].

У процесі групової роботи викладач виконує різноманітні функції: контролює хід роботи у групах; консулює, відповідає на запитання, координує діяльність, при необхідності допомагає окремим студентам або групі в цілому. Проілюструємо приклади занять.

Тема: “Комунікативна діяльність учителя”. Мета: Формування знань про структуру комунікативної культури вчителя, визначення ролі комунікативності вчителя фізичної культури в педагогічній діяльності; формування комунікативних умінь, зняття емоційної і м'язової напруги. Ключові поняття: спілкування, педагогічне спілкування, комунікативна культура вчителя, комунікативні уміння.

План заняття

1. Діагностика рівня сформованості комунікативних умінь студентів.
2. Обговорення головних теоретичних положень з теми.

3. Виконання вправ на розвиток комунікативних умінь і навичок групової взаємодії “Привітання”, “Асоціації”, “Побажання” та ін.
4. Виконання вправ на зняття емоційної і м’язової напруги “Вчися розслабитися”, “Зняття м’язової напруги”.
5. Моделювання педагогічної ситуації: встановлення психологічного контакту з незнайомцем, застосовуючи вербальні і невербальні засоби спілкування; перехоплення ініціативи в спілкуванні.

Завдання для самостійної роботи

1. Поясніть сутність понять “спілкування” і “педагогічне спілкування”.
2. Вкажіть основні засоби і технологічні прийоми спілкування.
3. Складіть словник педагогічних понять, пов’язаних із спілкуванням (форми, етапи, основні стилі, бар’єри спілкування).
4. Проаналізуйте особливості спілкування вчителя фізичної культури під час проведення навчально-виховних і спортивних заходів і підготуйте рекомендації щодо удосконалення комунікативної культури фахівця з фізичного виховання.

Після завершення заняття йде обговорення кожної вправи, студентам пропонується відповісти на питання “З якими труднощами Ви стикалися під час виконання вправи?”, “Про що було важко говорити?”, “Про що ще Ви не встигли висловитися?”. Заняття завершується зворотним зв’язком учасників тренінгу, під час якого всі мають змогу поділитися своїми враженнями, настроєм, почуттями, побажаннями тощо.

Тема: “Емоційно-мовленнева діяльність учителя”. Мета: Формування знань про структуру мовленнєвої культури вчителя, визначення ролі мовлення в педагогічній діяльності вчителя фізичної культури; формування мовленнєвих умінь, специфіка термінології фахівця з фізичного виховання, психофізична саморегуляція. Ключові поняття: емоційно-мовленнєве спілкування, професійно-педагогічне мовлення, мовленнєва культура вчителя, мовленнєві уміння.

План заняття

1. Діагностика рівня емоційної стабільності і ступеня сформованості мовленнєвих умінь студентів.
2. Обговорення головних теоретичних положень з теми.
3. Виконання вправ дихальної гімнастики “Шум вітру”, “Берізка”.
4. Виконання вправ на розвиток техніки мовлення і вдосконалення дикції.
5. Виконання вправ на розвиток уміння психофізичної саморегуляції, настроювання на наступну діяльність.
6. Моделювання ситуації за заданою темою, виразно описати її слухачам.

Завдання для самостійної роботи

1. Поясніть сутність понять “мовлення” і “педагогічне мовлення”.
2. Вкажіть основні функції мовленнєвої діяльності.
3. Складіть словник педагогічних понять, пов’язаних із фізичним вихованням і спортом.

4. Проаналізуйте особливості термінології вчителя фізичної культури під час проведення навчально-виховних і спортивних заходів і підготуйте рекомендації щодо удосконалення емоційно-мовленнєвої культури вчителя.

5. Виконання скоромовок у темпі, що швидко прискорюється.

Після кожної розповіді йде групове обговорення, даються відповіді на наступні питання “Як Ви вважаєте, про що йшлося в оповіданні?”, “Яка розповідь Вас найбільше вразила?”, “Які труднощі виникали під час виконання вправи?”. В кінці кожного заняття проводиться зворотний зв’язок за результатами зробленого, відбувається обмін враженнями, настроєм, висловлюються побажання та зауваження щодо групової роботи.

Сучасний погляд на зміст навчання як цілісної структури диктує необхідність комплексної організації навчального процесу, органічної єдності різних форм навчання, поєднання лекційних, семінарських і практичних занять та педагогічної практики. У такому разі складається органічний зв'язок навчальних занять та педагогічної практики, циклова система формування професійної готовності майбутнього спеціаліста. За такої організації навчального процесу теорія випереджає і надалі супроводжує практичну роботу студентів, вивчення кожної проблеми здійснюється комплексно, шляхом використання різних форм навчання.

Наприклад, у лекції “Фізичний компонент у діяльності учителя фізичної культури” детально аналізуються методологічні та теоретичні принципи фізичного виховання і фізичного розвитку особистості, розглядається взаємозв'язок інтелектуального розвитку і фізичного виховання, основні фізичні та координаційні здібності, закономірності та принципи організації процесу фізичного виховання. Дається характеристика основних понять. На семінарському занятті закріплюються теоретичні знання, набуті на лекції, визначаються основні показники фізичного розвитку і фізичної підготовленості особистості, розглядаються конкретні методи і засоби розвитку фізичних та координаційно-рухових здібностей, аналізуються можливості навчальних предметів, різноманітних фізкультурних і спортивно-масових заходів у підвищенні рівня фізичної підготовленості. Розробляється методика діагностики фізичного розвитку і рівня фізичної підготовленості. На практичних заняттях організується діагностика рівня фізичного розвитку і ступеня сформованості фізичних здібностей кожного студента. Під час педагогічної практики у школі студентами визначається рівень фізичного розвитку і фізичної підготовленості конкретного учня.

Така поетапна конкретизація основних компонентів педагогічної діяльності вчителя фізичної культури сприяє, з одного боку, творчому осмисленню педагогічної теорії, оволодінню глибокими педагогічними знаннями, а з іншого – формуванню вміння застосовувати набуті знання на практиці, покращенню рівня готовності студентів до майбутньої діяльності.

Активні методи навчання і диференційований підхід до вибору методів педагогічного впливу. Одним із найперспективніших шляхів удосконалення підготовки майбутніх учителів є впровадження активних форм і методів навчання. До активних методів навчання науковці [27, 29, 57, 125, 133, 174, 205] відносять: інтерактивні, проблемні, методи імітаційно-рольового моделювання, аналізу професійних ситуацій.

Останнім часом у практиці роботи вищих навчальних закладів широко застосовуються інтерактивні методи навчання, які забезпечують поєднання педагогічних дій з ініціативними самостійними пошуками знань студентами. Результати психолого-педагогічних досліджень (О.О. Вербицький, О.О. Дубасенюк, П.М. Щербань) свідчать про ефективність інтерактивного навчання, спрямованого на активізацію пізнавальної діяльності студентів за допомогою організації взаємодії і спілкування між студентами, студентами і викладачем, студентами і вчителем фізичної культури. Інтерактивне навчання визначається як спеціальна форма пізнавальної діяльності, що має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, відповідно до інтересів, потреб, здібностей і можливостей студентів, повну адаптацію навчального матеріалу до їх індивідуальних особливостей. Застосування інтерактивних технологій, що дійсно передбачають суб'єкт-суб'єктну взаємодію допомагає підготувати студентів до творчої роботи, виступає засобами розвитку й корекції будь-яких психологічних властивостей та якостей особистості [45].

В інтерактивному навчанні широкої популярності набули: робота в малих навчальних групах, дискусії, ділові та імітаційні ігри, педагогічні тренінги та ін., що в педагогічній літературі відносять як до методів навчання (способів роботи зі змістом навчального матеріалу), так і до форм організації навчання. Інтерактивні форми і методи навчання виконують дидактичні, виховні, розвивальні, професійні функції. Дидактичні

функції пов'язані з формуванням у студентів теоретичних знань, практичних умінь і навичок, виховні – з формуванням у суб'єктів навчальної діяльності ініціативності, почуття групової єдності, відповідності за власний внесок і розв'язання загальногрупових завдань; розвивальні функції виявляються в пізнавальному розвитку, формуванні логіки педагогічних доказів, особистісних якостей майбутніх фахівців; професійні – у становленні професійної позиції професійно-педагогічного мислення, спілкування, творчості майбутніх педагогів [105]. У процесі моделювання і проведення дидактичних, виховних, розвивальних, імітаційних і ділових ігор, тренувальних завдань враховувалися психолого-педагогічні принципи, що відображають логіку, внутрішні зв'язки, складові частини ігрового процесу.

Як свідчать дослідження, важливим прийомом активізації навчання є педагогічні технології групової і колективної взаємодії, до яких відносяться ділові ігри. Науковці визначають ділову гру як системний спосіб моделювання різних управлінських і виробничих ситуацій, що має за мету навчання особи і групи прийняттю рішення [123], як спосіб відтворення в навчальній діяльності рольових функцій і установок для моделювання процесу прийняття рішень, можливих взаємовідносин, характерних для конкретної професійної діяльності майбутнього фахівця [170].

У сучасній педагогіці застосовуються різні модифікації ділових ігор: імітаційні (імітується конкретна діяльність), операційні (допомагають розв'язанню педагогічних задач), рольові (розробляється модель ситуації, розподіляються ролі). При проведенні ділової гри ми використовували основні принципи її організації, які були сформульовані О.О. Вербицьким [27]. Теоретичний аналіз педагогічної літератури дозволив нам створити алгоритм підготовки і проведення ділової гри.

Етап підготовки. Вибір теми й діагностика вихідної ситуації; постановка мети й обґрунтування завдань; прогнозування очікуваних результатів (ігрових і педагогічних) і визначення структури гри; діагностика можливостей групи та ігрових якостей майбутніх виконавців рольових функцій; визначення об'єктивних обставин, що впливають на хід гри. Системний аналіз вихідної інформації та існуючих способів вирішення поставлених проблем; вибір найбільш оптимальних способів, методики та її творча переробка стосовно цієї гри; розробка сценарію. Ознайомлення студентів із вихідною інформацією, інструктаж викладача, підготовка матеріального забезпечення, спільне визначення ігрових і навчальних завдань, формування груп, розподіл ролей.

Етап проведення. Вхідження в гру (робота з джерелами, педагогічний тренінг, мозковий штурм), виконання учасниками рольових функцій, керування процедурою гри з боку викладача, групова робота над завданнями (виступ груп, захист результатів, дискусії, робота експертів).

Етап аналізу та узагальнення. Міжгрупова дискусія, вихід з гри, аналіз і самооцінка результатів гри студентами, підведення підсумків гри викладачем, висновки та узагальнення, рекомендації.

Аналіз літератури свідчить [29, 121, 145, 205], що у ході гри викладач може займати такі позиції: бути керівником гри (ігротехніком); виступати в одній із ролей (ігрова позиція); спостерігати й оцінювати дії студентів (позиція експерта, рецензента, опонента).

Приклади ділових ігор подано у додатку Д.

Як вважають науковці, проміжною ланкою для “переведення” педагогічної теорії в інструмент практичної діяльності є педагогічний тренінг. Під педагогічним тренінгом розуміють систему вправ для набуття педагогічних умінь, навичок, розвитку педагогічних здібностей [133]. Тому, основу запропонованої нами програми склали вправи, дібрані відповідно до рівня професійної готовності студента, його індивідуальних можливостей, якостей, здібностей та умінь, які в багатьох випадках наближалися за змістом, дією та проведенням до тренінгових методик.

На початку занять, студентам, у яких була виявлена неправильна дикція (нерозбірливість слів та складів), недбала вимова (шепелявість, гаркавість, гнусавість), неправильне мовленнєве дихання (задишка, часте дихання) було рекомендовано систематичне виконання вправ артикуляційної гімнастики, вправ на вдосконалення дикції, з контролю і регуляції діафраг-мального і ритмічного дихання [70, 71]. Ці вправи наведені у додатку Ж.

Упродовж наступних занять викладач звертав увагу на недоліки в техніці мови і гучності голосу студентів, давав поради для подальшої роботи у цьому напрямі. Пропонувалося виконання спеціальних вправ для розвитку звучності і інтенсивності звуку голосу, подача команд у формі наказу, акцентуючи наголоси для формування командного голосу. При цьому з боку викладача надавалася диференційована допомога в залежності від рівня самостійності студентів при виконанні однакових завдань (від постійного контролю педагога – роботи за схемою – до повної самостійності). Безперечно виконання цих вправ сприяло оволодінню студентами вміннями професійно-педагогічного мовлення.

Практичні заняття щодо вдосконалення емоційно-мовленнєвої діяльності проводилися таким чином, щоб навчити студентів:

- ◆ керувати своїм власним психофізичним станом;
- ◆ розвивати виразну і насичену емоційно жестикуляцію;
- ◆ постійно проявляти позитивний емоційний настрій і передавати його оточуючим;
- ◆ оцінювати власні емоції і керувати ними під час спілкування.

Перш ніж розпочинати заняття викладач пропонував студентам опитувальник, за допомогою якого визначався рівень власної емоційної стабільності (Додаток В). У подальшій роботі, враховуючи результати діагностики, для розвитку уміння психофізичної регуляції, самоконтролю, позитивного настрою на діяльність студенти виконували різноманітні вправи [70, 71], аутогенне тренування [134, 142, 174].

При вивченні курсу “Професійна діяльність учителя фізичної культури” ми використовували проблемний підхід у навчанні, який передбачає створення під керівництвом викладача проблемних ситуацій і активну самостійну діяльність студентів по їх розв’язанню, результатом якої є творче оволодіння знаннями, навичками, вміннями та розвиток розумових здібностей. Викладачами застосовувались різні типи проблемних ситуацій, як за змістом так і рівнем складності [29].

Як стверджують науковці (О. Ємець, А. Цьось, 1994; О. Петунін, 1996; Т. Овчаренко, 2002; Р. Карпюк, 2004), застосування методу проблемних професійно-педагогічних ситуацій є важливою ланкою у сучасній системі підготовки спеціалістів з фізичного виховання. Даний метод забезпечує розвиток у студентів професійного мислення, здатності розв’язувати завдання, максимально наближені до професійних. За допомогою аналізу педагогічних ситуацій можна розв’язувати стандартні, типові ситуації з метою пошуку нестандартних шляхів її вирішення, а також непередбачені, конфліктні ситуації. Безумовно, цей метод сприяє застосуванню теоретичних знань на практиці, розвиває діалогічне спілкування, аналітичні вміння і творче мислення майбутнього фахівця.

Встановлено, що аналіз конкретних педагогічних ситуацій, перш за все, розвиває здатність до аналізу і вміння формулювати задачу самостійно. Тому, наступним завданням студентів було ознайомлення з методом аналізу професійних ситуацій вчителя фізичної культури (в розробці О.Ємця) [57].

Аналіз професійних ситуацій проводився за такою схемою: 1) група ділиться на підгрупи по 5-6 студентів, кожна із яких вирішує завдання самостійно, потім думки груп обговорюються; 2) отримавши завдання, студент спочатку визначає чи є проблема і в чому вона власне полягає, обґрунтовує свою позицію індивідуально і викладає у письмовому вигляді. На практичних заняттях використовувались картки з різними професійними ситуаціями (Додаток Г), наприклад:

Ситуація 1. Учителю-початківцю довелося проводити заміну уроків фізичної культури в 7 класі. На уроці вивчається тема “Баскетбол”, і діти повторюють прийом і передачу м'яча. Учитель уважно спостерігає за класом, переводячи погляд з однієї пари гравців на іншу. Помітивши грубу помилку учня М., він підійшов до нього з наміром дати пораду як її виправити. На це учень збуджено відповів: “А нас так учили”.

Ситуація 2. Урок у 9 класі вчитель почав після неприємної бесіди з директором школи. Діти відразу відчули знервованість учителя. У підготовчій частині уроку виконуються бігові вправи з прискоренням. Під час виконання вправи учень Н. навмисне різко зупинився, що призвело до зіткнення кількох учнів, які виконували вправу. Учитель не помітив винуватця і підвищеним тоном назвав прізвище одного з потерпілих, на що той кивнув: “Дивитися треба!”.

Для формування вміння педагогічно коректно й доцільно використовувати дисциплінарні дії при відповідній поведінці учнів під час проведення уроку, рухливих ігор або змагань студентам було необхідно проаналізувати 10 педагогічних ситуацій, визначити як повинен поводитися вчитель у даній ситуації, запропонувати свій варіант її розв'язання (що зробив би він на місці вчителя?). Основною метою було формування у студентів уміння застосовувати набуті знання психолого-педагогічного характеру у вирішенні тієї чи іншої проблемної ситуації. Аналіз і узагальнення відповідей показав, що у переважній більшості студентів уміння аналізувати професійні ситуації і приймати оптимальні рішення сформовані недостатньо. Тому, на практичних заняттях відбувалося обговорення всіх запропонованих варіантів вирішення кожної конкретної професійної ситуації, що неодмінно сприяло не тільки простому закріпленню теоретичних знань, але і розвитку у студентів творчої ініціативи, аналітичних здібностей і вміння обґрунтовувати свої рішення.

Важливою педагогічною умовою, що дозволяє якісно підвищити рівень готовності майбутніх фахівців (психологічної, теоретичної, практичної, фізичної та психофізіологічної) є диференційований підхід до вибору методів педагогічного впливу. За результатами діагностики, на основі розроблених таблиць комплексної оцінки підготовленості випускників до професійної діяльності (табл. 2.7, 2.10, 2.13, 2.15 і 2.17) і прийнятих як критерій диференціації, студентів було поділено на декілька груп, кожна з яких характеризувалася певним рівнем професійної готовності (сильним, середнім, слабким).

Рівні сформованості готовності студентів до професійної діяльності ми визначали, виходячи з таких ознак: якість теоретичної готовності (повнота і системність знань); якість практичної готовності (обсяг і рівень володіння професійно значущими вміннями і навичками); рівень прояву педагогічних здібностей; ступінь фізичного розвитку і фізичної підготовленості; рівень психологічної готовності (сформованість емоційних й вольових якостей, моральної спрямованості особистості); рівень прояву психофізіологічних властивостей. Кожна з ознак характеризувалася певними показниками і відповідними рівнями сформованості. Їх комплексне використання дало можливість достовірно визначити рівень професійної готовності студентів до початку педагогічного експерименту і після нього.

Утім, різномірні за рівнем професійної готовності групи студентів можуть досягти однаково високих результатів за умови оптимальної організації навчально-виховного процесу і застосування таких методів диференційованого навчання, у залежності від типу пізнавальної діяльності:

- репродуктивного методу для студентів слабкої групи – виконання ними стандартних завдань за вказівками та під постійним контролем методиста і вчителя, що сприяє закріпленню знань, формуванню початкових професійних умінь та навичок, розвитку пам'яті, мовлення;
- проблемного і репродуктивного методів для студентів середньої групи – цілеспрямованого впливу за допомогою оптимальних завдань залежно від рівня

професійної готовності, що сприяє формуванню інтересу до навчальної роботи та базисних професійних умінь й навичок, розвитку логічного мислення;

- частково-пошукового і дослідного методів для студентів сильної групи – підвищення вимог до їх навчально-практичної діяльності, що сприяє формуванню інтересу до науково-пошукової діяльності та вмінь самостійно здобувати знання, оволодінню методами наукового пізнання, розвитку логічного мислення і здібності до творчої діяльності.

Зазначимо, що при розробці завдань різного ступеня складності ми ґрунтувалися на розумінні того, що неоднаковий початковий рівень знань і вмінь студентів створює різні передумови для формування їх професійної готовності. Тому вибір навчальних й практичних завдань зумовлювався дидактичними завданнями і ступенем сформованості професійно значущих якостей, умінь та навичок. Починаючи з першого заняття ми прагнули до того, що виконання завдань диференційованого характеру буде сприяти формуванню професійної готовності, перед усім, у студентів низького і середнього рівнів. З цією метою дотримувалися таких педагогічних умов: забезпечення різнорівневого змісту навчальних і практичних завдань, відповідно до набутих знань та умінь студентів; проведення професійної діагностики та відповідного коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах.

Диференційований підхід передбачав застосування різнорівневих тренувальних завдань (репродуктивних, продуктивних), творчих завдань (евристичних та проблемно-ситуаційних); педагогічних і професійно-практичних тренінгів; таких активних методів навчання, як ділові та імітаційні ігри, що моделюють професійні ситуації. Добір практичних занять і тренувальних вправ був безпосередньо спрямований на діяльність вчителя фізичної культури. Кожне індивідуальне заняття передбачало розвиток професійно важливих здібностей та якостей, набуття практичних умінь і навичок, що в цілому сприяло формуванню готовності студентів до майбутньої діяльності.

Таким чином, результати дослідження показали, що важливою педагогічною умовою, яка дозволила якісно підвищити процес фахової підготовки майбутніх учителів є застосування активних методів навчання і диференційованого підходу до вибору методів педагогічного впливу відповідно рівню професійної готовності студентів.

Удосконалення фізичної і психофізіологічної готовності. Як свідчить аналіз літератури, рівень професійної готовності вчителя фізичної культури, насамперед, визначається достатнім рівнем розвитку фізичних і рухових здібностей, психофізіологічної підготовленості і володіння технікою показу фізичних вправ. Результати факторного аналізу (табл. 2.6) показують, що фізичний компонент займає важливе місце в структурі професійної готовності і обумовлює рівень володіння технікою наочного показу фізичних вправ, прийомами рухових і спортивних ігор, загальний рівень здоров'я, працездатності й рухової підготовленості вчителя фізичної культури, адекватний вимогам професії.

За експериментальними даними (табл. 2.2), найбільш значущими показниками фізичної підготовленості студентів виявилися такі: стрибок у довжину з місця, динамометрія, човниковий біг 15 м x 2, біг на 30 метрів, які потребують достатнього ступеня розвитку швидкісних, силових, швидкісно-силових і координаційно-рухових здібностей. На підставі нормативних оцінок таблиці 2.15, студентам з недостатнім рівнем розвитку зазначених здібностей було рекомендовано в якості домашнього завдання систематично виконувати комплекс фізичних вправ корекційного характеру, спрямованих на зміцнення здоров'я і покращення фізичної підготовленості (Додаток 3).

Загальновідомо, що рівень володіння технікою рухових і спортивних ігор залежить насамперед від координаційно-рухових здібностей та їх компонентів (відчуття часу, простору і м'язового зусилля), що обумовлюють особливості формування рухових навичок, швидкість розумових процесів та орієнтування, темп і координацію рухів, швидкість і точність сенсомоторних реакцій. Враховуючи це, ми ставили перед студентами завдання

щодо вдосконалення вміння керувати своїми рухами.

Формування цього вміння перш за все пов'язано з розвитком відповідних видів різної чутливості тих або інших параметрів руху і виявляється в особливостях самоконтролю, в умінні довільно змінювати темп рухів, швидкість бігу або ходьби, дальність стрибка у довжину з місця із заплученими або розплученими очима. Тому з метою коригування нейродинамічної сфери студентам пропонувалися вправи, спрямовані на розвиток швидкості і точності рухів, поліпшення швидкості простих і складних рухових реакцій (Додаток І).

Систематичне проведення діагностики дозволяло оперативно оцінювати результати тренувальних занять і своєчасно коригувати процес формування компонентів фізичної і психофізіологічної підготовленості за умовою активізації самостійної роботи студентів при використанні комплексно-диференційованих програм, постійного прагнення до саморозвитку, самоудосконалення.

Професійна діяльність вчителя фізичної культури має багатоаспектний характер і тому цілком закономірно, що процес формування професійної готовності передбачає інтегрування різнопредметних знань. З метою покращення практичної готовності, розроблена програма застосовувалась на заняттях з професійно-орієнтованих дисциплін (теорія і методика фізичного виховання, гімнастика, легка атлетика, спортивні ігри). Педагоги отримали детальне пояснення змісту експерименту та методичні рекомендації щодо формування професійних умінь та навичок. Студентам були запропоновані теоретичні, методичні, організаційно-педагогічні завдання, що сприяли оволодінню технікою і методикою навчання окремих фізичних вправ, способами організації студентів групи, методичними прийомами.

Наприклад, на практичних заняттях з теорії та методики фізичного виховання студенти виконували завдання методичного напрямку:

- провести з групою комплекс загальнорозвиваючих фізичних вправ (на місці, у русі);
- провести комплекс вправ певної спрямованості для розвитку фізичних і координаційно-рухових здібностей;
- провести комплекс вправ для ранкової гімнастики (з предметом, без предметів), фізкультхвилинки;
- вишикувати або перешикувати групу для виконання заданої вправи.

Педагогічні завдання:

1. Чому у заключній частині фізкультурних занять урочного типу для поступового зниження фізичного навантаження застосовується ходьба, завдання на увагу, дихальні вправи? Обґрунтуйте свою відповідь.

2. Іноді під час навчання учнів різним руховим діям вчитель фізичної культури не має можливості особисто продемонструвати виконання цих дій або окремі його елементи. Наведіть приклади загально-педагогічних прийомів методу слова, які дозволяють вирішити проблемну ситуацію найбільш ефективно.

Під час проведення занять з гімнастики, легкої атлетики, волейболу, баскетболу, футболу студенти отримували такі завдання:

- проаналізувати техніку виконання і доцільність окремих вправ і рухових дій, пов'язати з результатом;
- показати і пояснити техніку виконання заданої вправи;
- організувати взаємонавчання, коли одна половина групи виконує фізичну вправу, а друга активно спостерігає за діями своїх товаришів;
- виявити під час показу помилки одногрупників та причини їх виникнення, вказати на шляхи їх виправлення.

Педагогічні завдання:

1. При освоєнні складних рухових дій використовують метод навчання вправ по частинах, тобто рухову дію спочатку розділяють на частини, вивчають окремі рухи, а потім об'єднують їх. Який з наведених прикладів (штовхання ядра, стрибок у довжину з розбігу, штрафний удар у футболі) є найбільш вдалим при застосуванні цього методу?

2. В основу класифікації загальнорозвиваючих фізичних вправ покладені різні ознаки. Перерахуйте їх та наведіть приклади вправ, які будуть найефективнішими для навчання гри у футбол, баскетбол, волейбол.

На заняттях з рухливих ігор студентам пропонувалося таке завдання: підібрати декілька варіантів рухливих ігор відповідно до віку (для дітей, підлітків, студентів), організувати та провести її за схемою:

1. Перекажіть зміст гри та оцініть умови її проведення.
2. Підготуйте інвентар та обладнання.
3. Вишикуйте гравців у вихідне положення.
4. Розкажіть зміст гри: її назва і мета, кількість учасників і місце їх розміщення, хід гри, правила, засоби виявлення та заохочення переможців.
5. Дайте відповідь на запитання, що виникли у учасників гри.
6. Подайте сигнал початку гри.
7. Постійно контролюйте хід гри, супроводжуючи словесною оцінкою (стимулюйте ігрові дії голосом, підтримуйте ініціативу учнів, заохочуйте за правильно виконану дію, вказуйте на неправильні дії та порушення правил).
8. Подайте сигнал на закінчення гри.
9. Підведіть підсумки гри (виділіть кращих гравців, назвіть помилки і вкажіть шляхи їх виправлення).

Педагогічні завдання:

1. Одним з найбільш оптимальних способів активізації діяльності учнів на уроці фізичної культури є використання ігрового методу. Підберіть десять ігрових вправ, за допомогою яких можна навчити школярів техніці метання малого м'яча.

2. Для управління учнями під час ігрової діяльності та забезпечення дисципліни вчитель користується командами та розпорядженнями. Чи однакова їх кількість застосовується в молодших, середніх та старших класах? Обґрунтуйте свою відповідь.

Програма експерименту передбачала реалізацію принципів активного ставлення студентів до навчання, демонстрації і закріплення різних прийомів вправляння, комплексного застосування знань і умінь на практиці. В основу розробленої системи професійних взаємодій між викладачем і студентом було покладено: пріоритет особистості студента, системність і послідовність у підготовці майбутніх учителів, різноманітність форм організації навчальної діяльності, методів проблемного та інтерактивного навчання, тісний зв'язок теорії і практики, міждисциплінарну інтеграцію.

Розроблені нами комплекси диференційованих завдань сприяли розвитку пізнавальної самостійності студентів і вдосконаленню практичних умінь і навичок. Разом з тим необхідною умовою формування готовності учителів фізичної культури до майбутньої діяльності ми вважали не тільки набуття нових знань, умінь і навичок, але й виховання у студентів інтересу до фізичної культури і спорту, потреби у фізичному самоудосконаленні, схильності до навчання дітей і мотивованого прагнення покращити рівень професійної підготовки.

Формування загальнопедагогічних умінь в процесі педагогічної практики. Кваліфікована фахова підготовка неможлива без відпрацювання вмінь та навичок в умовах практичної діяльності. Тому, велике значення в формуванні професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури належало педагогічній практиці.

У ході практики відбувалося поступове оволодіння майбутніми спеціалістами різними видами педагогічної діяльності, формування практичних умінь і навичок, розвиток педагогічних здібностей. Базою проходження практики були загальноосвітні

школи, дошкільні заклади, ВНЗ I-II рівня акредитації. Підготовка до різних видів практики здійснювалась на семінарських і практичних заняттях, на яких студенти вчилися спостерігати за педагогічними явищами, розв'язувати проблемні задачі й аналізувати педагогічні факти, вивчати документи, використовувати педагогічні технології, знайомитися з методикою педагогічного дослідження, опановувати навичками самостійної роботи з науково-методичною літературою.

У процесі педагогічної практики майбутніх учителів фізичної культури упродовж усіх років навчання реалізовувались інтегративні зв'язки педагогічної діяльності. Завданнями педагогічної практики виступили:

- узагальнення, закріплення і поглиблення теоретичних знань у процесі їх використання при розв'язанні конкретних педагогічних завдань;
- формування професійних умінь і навичок, розвиток педагогічних здібностей і професійно значущих якостей спеціаліста;
- ознайомлення з особливостями і специфікою педагогічної діяльності вчителя фізичної культури;
- виховання творчого підходу до виконання професійних обов'язків.

Експериментальна програма дозволила при проходженні кожного із видів практики, поетапно оволодівати необхідними професійно важливими вміннями і функціями педагогічної діяльності фахівця з фізичного виховання. При організації практики ми виходили із потреби забезпечення особистісно-орієнтованого, комплексного неперервного і творчого характеру підготовки кожного студента.

Для студентів факультету фізичного виховання Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету передбачено три види професійних практик у різних структурах.

На III курсі – психолого-педагогічна практика (дидактична). Готуючись до неї, студенти вивчають дисципліни циклу гуманітарної, природничо-наукової, професійної та практичної підготовки; дисципліни, які вивчають особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури, менеджмент. Дидактична практика передбачає ознайомлення з сучасними навчально-виховними закладами різних типів: дошкільними закладами, загально-освітніми школами, гімназіями; спостереження за педагогічною діяльністю.

На IV курсі – навчально-виробнича практика у загальноосвітній школі. Готуючись до неї, студенти вивчають гуманітарні, соціально-економічні, фундаментальні та професійно-орієнтовані дисципліни; дисципліни, які вивчають теорію та методику фізичного виховання; дисципліни, які спрямовані на фізичне удосконалення організму людини та зміцнення здоров'я. Навчально-виробнича практика є важливою складовою практично-технологічного етапу формування професійної готовності і полягає в ознайомленні з майбутньою спеціальністю в якості помічника вчителя, оволодінні професійними вміннями і навичками. Студенти виконують певні психолого-педагогічні завдання, беруть участь в організації виховної та фізкультурно-масової роботи в шкільному та позашкільному середовищі.

На V курсі - переддипломна педагогічна практика у школах і ВНЗ I-II рівня акредитації. Готуючись до неї, студенти вивчають такі основні дисципліни: світоглядні; соціальну педагогіку і психологію; дисципліни, які вивчають педагогічні та наукові дослідження з фізичної культури; дисципліни, які вивчають теорію і методику викладання фізичної культури; дисципліни, які спрямовані на фізичне удосконалення організму людини. У процесі проходження практики поглиблюються, закріплюються та усвідомлюються теоретичні знання з усіх дисциплін навчального плану, збирається матеріал для виконання науково-дослідницької роботи.

Переддипломна практика являє собою педагогічну діяльність з виконанням усіх функціональних обов'язків майбутнім фахівцем, спрямовану на узагальнення досвіду, нагромадженого в процесі проведення всіх видів практики. Цей етап удосконалення професійних умінь і навичок у реальній практичній дійсності є заключним і

найважливішим у процесі формування професійної готовності. Протягом корекційно-розвивального етапу відбувається оцінка і самооцінка рівня сформованості компонентів готовності, аналіз його відповідності до бажаного з метою коригування, формування цілісної структури професійної готовності майбутнього вчителя.

Як засвідчив аналіз літературних джерел [106, 116], формування готовності особистості до конкретного виду праці здійснюються у відповідності з такими етапами: виникнення позитивних мотивів; засвоєння теоретичних знань; оволодіння професійними вміннями і навичками; удосконалення професійних умінь і навичок у практичній діяльності.

За наслідками дослідження до професійно важливих складових готовності майбутнього учителя фізичної культури було віднесено: організаторські, комунікативні, мовленнєві вміння, вміння наочного показу техніки фізичних вправ, а також емоційні, вольові і моральні якості.

Організаторські вміння під час педагогічної практики виявляються в багатогранній діяльності студентів:

- при передачі навчальної інформації під час уроку;
- при організації власної діяльності;
- при управлінні діяльністю учнів під час уроку;
- при реалізації педагогічних завдань;
- при організації позакласної і позашкільної роботи з фізичного виховання;
- при проведенні виховних заходів у закріпленому класі.

При цьому ефективність процесу формування організаторських умінь обумовлюється включенням студентів у всі види практичної діяльності: вміння організувати власну діяльність, вміння керувати діяльністю учнів під час уроку, вміння організувати всі види позакласної та позашкільної роботи.

Наприклад, при розвитку вміння оптимально організувати власну діяльність, студенти-практиканти повинні були самостійно скласти індивідуальний план роботи на період практики і ретельно перевіряти його виконання, спочатку під контролем методиста щодня, потім самостійно 2-3 рази на тиждень. Під час підготовки до самостійного проведення уроку, студентам було рекомендовано заздалегідь підготувати спортивний інвентар і продумати загальну схему уроку: послідовність виконання фізичних вправ, спланувати навантаження, порядок пересування дітей у спортивному залі, варіанти переходу від “станції” до “станції”.

У якості домашнього завдання студентам було запропоновано навчитися перед дзеркалом змінювати міміку і робити певні жести, які можуть замінити слово (наприклад, виразити за допомогою міміки і жестів – упевненість, схвалення, засудження, зацікавленість, незадоволення). Навчитися виконувати комбінації дисциплінарних дій: слово-жест-погляд-похвала (для студентів слабкої групи), жест-погляд-пауза-погляд-вираз обличчя (для студентів середньої групи), жест-погляд-оплеск у долоні-вираз обличчя-погляд без перерви розповіді (для студентів сильної групи). Крім цього, студентам необхідно було засвоїти жести судді (спочатку перед дзеркалом) і вивчити правила суддівства з футболу, волейболу, баскетболу та інших спортивних ігор.

При розвитку вміння керувати діяльністю учнів під час уроку одним із завдань була організація студентами-практикантами руху молодших школярів від класу до спортивного залу, а після уроку – зі спортзалу в клас. У ситуації, коли школярі перезбуджені і неухважні, студентам пропонувалося використовувати нестандартні команди при розрахунку учнів на початку уроку. Наприклад: “Клас! Не на перший-другий, а на один-два розрахуйся!” або “На А-Б розрахуйся!”, або подати такі команди: “Увага! Клас! На раз – праву руку вперед! Два – ліву руку вперед! Три – праву руку вниз! Чотири – ліву руку вниз! Раз! Два! Три! Чотири!”.

При формуванні вміння організувати позакласну і позашкільну роботу, студентам були дані такі завдання: організувати фізкультхвилинки на уроці для дітей і

рухливий відпочинок на перерві за заданою темою; забезпечити чергування дітей у закріпленому класі; розробити комплекси фізичних вправ для ранкової гімнастики або розвитку певної рухової якості; підібрати рухливі ігри для організації відпочинку дітей під час прогулянок у парку або зоні відпочинку.

Значне місце в діяльності вчителя фізичної культури відводиться підготовці і проведенню шкільних спортивно-масових та виховних заходів. При організації і проведенні цих колективних заходів студентам було рекомендовано проектувати організаторську діяльність за такою схемою:

- чітко визначити мету, завдання кожного колективного заходу;
- визначити етапи діяльності щодо певного колективного заходу;
- вибрати найбільш раціональну послідовність дій конкретного заходу;
- визначити конкретні уміння, дії, яких потрібно навчити дітей під час проведення заходів;
- вибрати адекватні засоби, необхідні для реалізації запланованих навчаючих дій;
- продумати засоби контролю за виконанням окремих дій, критеріїв і показників ефективності власної діяльності, яку проводить студент;
- визначити час на проведення кожного етапу колективного заходу;
- продумати засоби активізації дітей.

Крім цього, для розвитку організаторських умінь студентам-практикантам необхідно було розробити сценарій і провести спортивні змагання спочатку між учнями одного класу, потім між паралельними класами і, нарешті, загальношкільні.

Неодмінно в обов'язки студентів входила підготовка сценарію та обов'язкове проведення в закріпленому класі виховних заходів (бесід, лекцій, тематичних вечорів). При цьому формування організаторських умінь у студентів ми здійснювали на основі принципу поступового ускладнення завдань за схемою “учасник – помічник – організатор”. Студенти слабкої і середньої груп відповідали за підбір матеріалу і розробку окремих розділів сценарію, студенти сильної групи – за визначення загальних етапів діяльності і знаходження адекватних засобів для проведення заходу й реалізації активності дітей. Слід зазначити, що до початку педагогічної практики організаторські уміння, як правило, були недостатньо сформовані у більшості досліджуваних студентів, що підтверджують експериментальні дані інших дослідників [24, 48, 79].

Комунікативна діяльність студентів під час педагогічної практики виявлялася в умінні легко і швидко встановлювати міжособистісні стосунки в процесі спілкування і включала декілька етапів:

- ◆ прогностичний етап – моделювання майбутнього спілкування з класом у процесі підготовки до уроку і навчально-виховного заходу;
- ◆ комунікативний етап – організація спілкування з класом, уміння встановлювати психологічний контакт, відчувати настрій класу і підтримувати зворотний зв'язок з дітьми ;
- ◆ управлінський етап – володіння всіма способами професійного спілкування в процесі уроку (вербальні, невербальні, рухові і сигнальні форми) і вмінням переймати ініціативу під час спілкування;
- ◆ заключний етап – аналіз ходу спілкування і його результатів, внесення відповідних коректив у модель майбутнього спілкування.

Як показують дослідження [26, 69, 142], для розвитку комунікативних умінь необхідні такі якості: загальна ерудиція і культура педагога; оперативне мислення; багатий професійно-лексичний запас; уміння діяти в запропонованих обставинах; доброзичливе ставлення до учнів. Проте, формуванню комунікативних умінь сприяють вправи, спрямовані на практичне засвоєння процедури і технології педагогічної комунікації на основі відпрацювання її найважливіших елементів та вправи з оволодіння всією системою спілкування в заданій педагогічній ситуації.

Для формування елементарних навиків спілкування студентам після засвоєння комунікативних вправ [70, 130, 131, 206] (Додаток Е) було запропоновано виконати такі завдання: підготувати декілька варіантів привітання (до школярів різного віку, до вчителя, студента, методиста). При цьому привітання необхідно було виконувати різними способами, не повторюючись, використовуючи вербальні і невербальні засоби спілкування (міміку, жести, усмішку).

Наступним завданням практикантів було встановлення психологічного контакту з незнайомим школярем або дорослою людиною, при чому слід було реалізувати всі стадії спілкування: як мовленнєві, так і невербальні – міміку, жести, пантоміміку. Працюючи в парах, студенти моделювали педагогічні ситуації взаємодії на початку індивідуальної бесіди. Після чого обговорювали недоліки і відпрацьовували їх. Потім завдання було ускладнено, студенту, що перебуває у ролі пасивного слухача, у процесі бесіди необхідно було перехопити ініціативу в спілкуванні. Завдання вважалося виконаним у тому випадку, якщо практиканту вдавалося змінити тему розмови. Студентам сильної групи, які мають високі показники комунікативності, завдання ускладнювалося, їм пропонувалося включитися в розмову двох співбесідників і змінити тему розмови.

Велика увага приділялася формуванню стилю спілкування майбутнього вчителя з дітьми, задля чого на заняттях у мікрогрупах студентам рекомендувалося змодельювати основні комунікативні дії, характерні для вказаних стилів спілкування: спілкування-дистанція, спілкування-загравання, спілкування-заякування. Після чого, аналізувалися основні недоліки, характерні для кожного зі стилів спілкування іншої групи.

Слід відмітити, що одним із значущих у процесі формування навиків спілкування є уміння аналізувати комунікативну діяльність вчителя і визначати способи подальшого її вдосконалення. Враховуючи це, студентам-практикантам пропонувалося шляхом спостереження ознайомитися з методикою проведення уроків фізичної культури декількох учителів, а також специфікою їх комунікативної діяльності під час проведення навчально-виховних і спортивно-масових заходів (класних або загальношкільних). Надалі студенти слабкої і середньої груп повинні були проаналізувати вживані засоби спілкування, основні технологічні прийоми і здатність вчителя до організації комунікацій з дітьми. Студентам сильної групи пропонувалося підготувати на основі аналізу рекомендації для вдосконалення комунікативних умінь учителя.

Одним з важливих елементів, що зумовлюють формування комунікативних умінь, є відчуття м'язової свободи та емоційного благополуччя. Для зняття м'язової напруги ми рекомендували студентам перед уроком зайти в спортивний зал, стати в центрі і за наявності скутості м'язів і стану закріпаченості виконати кілька разів вправи на розслаблення [71, с.130-131]. Для повної ліквідації залишкової напруги студенту необхідно було пройти по периметру спортивного залу і в русі виконати декілька фізичних вправ. Отримані результати експериментального дослідження показали, що комунікативні уміння мають високу динаміку розвитку лише за умови активної участі студентів у всіх видах практики.

Значне місце в структурі професійної готовності вчителя фізичної культури займає емоційно-мовленнєва діяльність, яка характеризує уміння чітко і ясно передавати свої думки й відчуття за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування.

Для оптимізації емоційно-мовленнєвого спілкування під час практики студентам було рекомендовано:

- заходити в клас або спортивний зал упевнено, енергійно;
- виражати наявність комунікативного настрою і постійної готовності до спілкування з дітьми, вчителями, іншими студентами;
- активно проявляти емоційний настрій на діяльність, енергійно прагнути передати цей настрій дітям;
- здійснювати органічне керівництво над власним самопочуттям під час проведення уроку і спілкування з дітьми (врівноважений емоційний настрій, самоволодіння,

самоконтроль);

- враховувати специфіку мовленнєвої діяльності вчителя і вміло використовувати на практиці володіння спеціальною термінологією;
- уміти приховувати особисті відчуття, думки, які можуть заважати засвоєнню навчального матеріалу учнями;
- при необхідності використовувати виразну і емоційно насичену жестикуляцію, проте стримувати жести відволікаючого характеру.

Зазначимо, що найбільш важливим елементом мовлення вчителя фізичної культури вважається командний голос. Використовуючи темброві можливості голосу і вольовий, наказовий тон, учитель забезпечує дотримання дисципліни, синхронність виконуваних рухів і концентрацію уваги учнів.

Для удосконалення командного голосу студенти вчилися подавати команди “Рівняйся!”, “Струнко!”, “Вільно!” чітко, голосно, переконливо, у формі наказу, акцентуючи наголос. Також, зверталася увага на особливості подачі команд з підготовчою і виконавчою частинами, наприклад, “Два кроки вперед, кроком (підготовча частина команди) – руш! (виконавча частина)”. Підготовчу частину команди необхідно подавати протяжно, виразно, виконавчу частину – голосно й уривчасто.

Зважаючи на те, що вчителю доводиться багато говорити, йому потрібно мати фізіологічно розвинутий мовленнєвий апарат. Для розвитку мовленнєвого апарату і вдосконалення техніки мовлення студенти застосовували тренувальні вправи на діафрагмальне дихання, розширення діапазону голосу, артикуляційної гімнастики для губ і язика, що додають м’язам гнучкості, пружності і рухливості. На заняттях відпрацьовувались уміння і навички мовленнєвого дихання, виконувались тренувальні вправи для поліпшення дикції на основі запам’ятовування і вимови тексту скоромовок у темпі, що поступово прискорюється, оскільки саме швидкий темп виробляє легкість і чіткість звуків [70, 71] (Додаток Ж).

Дослідники відзначають [40, 136], що останнім часом рівень мовленнєвої культури студентів факультету фізичного виховання постійно знижується. Основними недоліками мовленнєвої підготовки студентів є: малий словниковий запас, некоректне вживання граматичних форм, незнання спеціальної термінології, недостатня виразність мовлення і невміння використовувати художні форми мовленнєвого спілкування.

З огляду на це, для розвитку виразності професійно-педагогічного мовлення студентам пропонувалося змодельовати ситуацію зі шкільного життя за заданою темою, найбільш виразно і яскраво описати її, використовуючи спортивну термінологію, наприклад, проведення змагань зі спортивних ігор, рухливої естафети молодших школярів, туристичного походу. При цьому оцінювалося вміння за допомогою виразного мовлення створити в слухачів зорові образи, викликати відповідні відчуття, посилити художнє враження від почутого. Після кожного виступу обговорювали недоліки студентів, відпрацьовували їх. У підсумку заняття визначалися основні проблеми мовленнєвої підготовки, шляхи формування культури мовлення, як професійно значущої якості, напрями самостійної роботи студентів для удосконалення мовленнєвої діяльності.

З метою формування у практикантів уміння аналізувати діяльність учителя було рекомендовано, шляхом спостереження, ознайомитися з емоційно-мовленнєвою діяльністю декількох учителів під час проведення уроків, спортивно-масових й виховних заходів і проаналізувати рівень її розвитку. Студентам сильної групи пропонувалося на основі аналізу підготувати рекомендації щодо вдосконалення емоційно-мовленнєвої культури вчителя.

Одним з важливих елементів вдосконалення емоційно-мовленнєвих здібностей є вміння психофізичної саморегуляції, настрою на майбутню діяльність. Для формування даного вміння студентам пропонувалося виконати вправи з контролю і регуляції діафрагмального і ритмічного дихання, тону м’язів, а також розслаблення м’язів рук [109]. Виконання рекомендованих вправ та аутогенне тренування допомагає

практикантам внутрішньо заспокоїтися, зосередити увагу на проведенні уроку, подолати зайве хвилювання і страх (Додаток Ж).

Отже, забезпечення різнорівневого змісту навчальних і практичних завдань, стосовно набутих знань та умінь студентів в процесі формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури суттєво підвищувало ефективність виконуваних дій

Формування спеціальних умінь та розвиток професійно значущих якостей в процесі педагогічної практики. Якісною ознакою готовності студента до професійної діяльності фахівця з фізичного виховання є уміння наочного показу технічних елементів фізичних вправ і рухових дій. При оцінюванні даного вміння ми використовували такі критерії:

високий рівень – студент досконало знає техніку і методи показу фізичної вправи, що вивчається, бездоганно її виконує;

достатній рівень – студент знає техніку виконання вправи і володіє методами показу на елементарному рівні, доцільно використовує способи виконання фізичних вправ, але при цьому допускає незначні помилки;

недостатній рівень – студент при показі допускає найгрубіші методичні помилки, не знає техніки виконання фізичної вправи і не вміє її показати.

Для оптимізації використання практикантами методу демонстрації поз і рухів ми рекомендували враховувати загальні правила і вимоги показу фізичних вправ, розроблені Б.М. Шияном [200, с.161].

Загальні правила і вимоги при демонстрації фізичних вправ:

- показувати вправу тільки тоді, коли учень за поясненням не може уявити рухову дію і правильно її виконати;
- із самого початку учень повинен створити уявлення не тільки про послідовність рухів, але й про їх інтенсивність, ритм, амплітуду;
- при показі фізичної вправи задавати напрям, інтенсивність, темп і ритм рухів за допомогою жестів;
- використовувати повільний показ, який дає можливість краще сприйняти структуру вправи, що виконується;
- при показі можна зупинитися на певних елементах техніки, підкреслювати розмах, швидкість та інші параметри рухової дії; це дозволить виділяти ті місця, які визначають успішне виконання вправи;
- показувати одну рухову дію варто не більше двох-трьох разів, при цьому увага учня повинна бути прикута до не більше як двох-трьох взаємопов'язаних характеристик рухової дії;
- доцільно максимально скоротити паузу між демонстрацією і виконанням вправи, вона не повинна перевищувати однієї хвилини;
- показувати можна цілу вправу або її частини; у будь-якому випадку показ повинен служити точним взірцем того, що повинен відтворити учень;
- демонструючи вправи в початкових класах, необхідно спиратися на відомі дітям образи тварин, птахів (зайчик, ведмедик, жабка); позитивні емоції, які при цьому виникають, спонукають дітей до багаторазового виконання дій, що сприяє їх закріпленню і вихованню фізичних якостей;
- не варто показувати фізичну вправу загалом, при кожному показі необхідно акцентувати увагу учнів на певних елементах цілісної рухової дії.

Поліпшенню техніки показу фізичних вправ студентів-практикантів може сприяти комплекс розроблених диференційованих завдань. При відборі та застосуванні завдань, спрямованих на удосконалення умінь наочного показу фізичних вправ і рухових дій ми керувалися загальнодидактичними принципами доступності, індивідуалізації та диференціації.

Комплекс диференційованих завдань
для формування умінь техніки показу фізичних вправ

Завдання для студентів слабкої групи:

- ◆ знати досконало техніку вправи, запланованої до показу;
- ◆ спробувати виконати фізичну вправу перед дзеркалом спочатку в повільному темпі, роблячи паузи;
- ◆ оцінити перед уроком фізичної культури умови майбутньої діяльності, своєчасно підготувати необхідний спортивний інвентар і обладнання;
- ◆ забезпечити при показі зручні умови для спостереження (оптимальна відстань між практикантом і учнями);
- ◆ виконувати показ фізичної вправи в різних темпах;
- ◆ повторювати кілька разів показ окремих, найважливіших елементів техніки вправи для кращого сприйняття учнями;
- ◆ супроводжувати метод показу техніки фізичної вправи підрахунком для визначення необхідного темпу і ритму дії.

Завдання для студентів середньої групи:

- ◆ правильно поєднувати демонстрацію техніки фізичної вправи з одночасним словесним коментарем;
- ◆ зосереджувати особливу увагу учнів на окремих деталях техніки при показі складно-координованої дії;
- ◆ використовувати дзеркальний показ при демонстрації загально-розвивальних вправ у підготовчій частині уроку;
- ◆ прагнути виділити головний технічний елемент фізичної вправи і продемонструвати його для підвищення якості сприйняття учнями;
- ◆ показувати фізичну вправу з оптимальною швидкістю і в різних ракурсах, наочно відображаючи структуру дії.

Завдання для студентів сильної групи:

- ◆ оптимально поєднувати словесне пояснення з методом показу при вивченні техніки вправи;
- ◆ з метою поглиблення сприйняття виконувати з різною інтонацією супровідне пояснення техніки фізичної вправи;
- ◆ прагнути навчити школярів створювати образне представлення вправи та аналізувати побачене при знайомстві з технікою виконання;
- ◆ показувати знайому вправу по-іншому, змінивши напрям виконання дій на протилежний для вдосконалення координаційних здібностей;
- ◆ продемонструвати типові помилки при виконанні фізичної вправи, акцентуючи увагу учнів не на помилках, а на правильності виконання дій;
- ◆ не зловживати підрахунком при показі фізичних вправ, періодично давати учням можливість для роботи в природному для них індивідуальному темпі;
- ◆ постійно контролювати хід виконання завдань учнями і дотримання вимог при виконанні фізичної вправи.

У ході обговорення позитивних та негативних моментів виконання цих завдань, методисти намагалися надати як можна коректнішу оцінку кожному практиканту, накреслити оптимальні шляхи формування даних умінь. Безперечно, більша частина цих завдань повинна була виконуватися під час самостійної роботи студентів, що передбачало свідому саморегуляцію та власні вольові зусилля у прагненні до самоудосконалення.

Характер діяльності фахівця з фізичного виховання визначає ще один важливий компонент в структурі професійної готовності – моральні і вольові якості, без яких неможливе ефективне здійснення педагогічної діяльності і формування позитивних рис особистості учня.

Зокрема, такі особистісні якості, як відповідальність, обов'язковість, чесність, вимогливість до себе й інших, принциповість, справедливість характеризують особистість учителя, визначають його фізкультурно-спортивну етику і культуру поведінки в суспільстві, моральну спрямованість особистості.

Наявність вольових якостей розкривається у здатності вчителя швидко підвищувати свою активність, енергійність, зберігати витримку під час виникнення непередбачених ситуацій та наростаючої втоми. Без вольового зусилля неможливо тривалий час зберігати розподілення уваги, працювати у тривалому напруженні, що особливо характерно для педагогічної діяльності вчителя фізичної культури. Крім цього, такі якості як ініціативність, рішучість, витривалість, наполегливість необхідні в роботі педагога, як важливий засіб переконання, виховання і впливу на учня.

З метою розвитку вольових якостей студентам було рекомендовано:

- ◆ підпорядкування особистого для досягнення власної мети;
- ◆ раціональне використання кожної хвилини власного часу;
- ◆ обов'язкове планування і дотримання режиму дня;
- ◆ виконання спеціальних завдань для розвитку волі [55, с.123-124];
- ◆ наявність внутрішньої готовності до подолання всіх труднощів і негативного впливу інших людей та навколишнього середовища;
- ◆ здійснення постійного самоконтролю за своїми діями, відчуттями і своєчасним виконанням ухвалених рішень.

Дослідники відзначають [151, 212], що в структурі особистісних якостей майбутнього спеціаліста важливе місце займає ініціативність. Розвиток творчої ініціативи – це складне завдання, яке потребує насамперед свободи вибору дій, форм й способів організації і проведення студентом різноманітних видів діяльності під час практики. Крім цього, необхідними умовами формування ініціативності є створення в групі доброзичливої, дружньої атмосфери, висловлювання позитивного ставлення до практикантів, схвалення їх діяльності в умовах реального шкільного життя, що сприяє впевненості у власних силах, розвитку активного і творчого відношення щодо виконуваної діяльності.

Як свідчать результати опитування, найскладнішим для студентів-практикантів є самостійне проведення уроку фізичної культури. Враховуючи цей факт, ми рекомендували студентам ускладнювати завдання поступово, за такою схемою: проведення уроку в ролі помічника вчителя – проведення самостійно підготовчої частини уроку – проведення уроку разом з іншим практикантом – проведення уроку фізичної культури самостійно. Виконання завдання в рекомендованій послідовності сприяє розвитку сміливості, рішучості і поступовому подоланню невпевненості практикантів у ролі вчителя.

Слід відмітити, що враховування диференційованого підходу доцільне і при проведенні уроків з різними віковими групами. На думку вчителів і практикантів, найлегше проводити уроки зі школярами початкових класів, далі за рівнем складності слідує уроки в старших класах, як правило, вони проходять окремо для хлопців і дівчат. Найважчими вважаються заняття з учнями п'ятих-дев'ятих класів, так званого перехідного віку.

Необхідно звернути увагу на думку дослідників [63, 147, 195], які вважають, що вольові якості можуть формуватися в процесі навчальної і практичної діяльності тільки в тієї частини майбутніх вчителів, чий вибір професії співпадає з властивостями особистості та індивідуальними особливостями нервової системи.

Одним із засобів формування моральних якостей, було підвищення рівня відповідальності студентів (під контролем методиста) шляхом своєчасного та обов'язкового оформлення куточка практиканта або виконання окремих ділянок підготовчого процесу різних колективних виховних і спортивно-масових заходів, що допомагало вихованню в студентів обов'язковості, підвищенню вимогливості до себе та інших. Після виконання доручених завдань неодмінно проводився колективний аналіз діяльності студента, при цьому формуванню моральних рис сприяла об'єктивність сприймання критики з боку вчителя, методиста і своїх товаришів.

Іноді в роботі вчителя фізичної культури трапляються різноманітні педагогічні ситуації і при їх розв'язанні яскраво виявляються такі особистісні якості педагога, як об'єктивність, принциповість, чесність, справедливість, вимогливість. За результатами спостережень, під час практики неодноразово виникали нетипові педагогічні ситуації, які вимагали від студента швидкого реагування, вміння знайти оптимальний варіант розв'язання конфліктних ситуацій.

Враховуючи методичні рекомендації Л.П. Вовк [30], студентам пропонувалося завдання проаналізувати механізм вирішення конфлікту, орієнтуючись на теоретичні знання та практичний досвід:

1. Коротко опишіть педагогічний конфлікт, що виник під час педагогічної практики (можливо конфлікт, що безпосередньо Вас не стосувався).

2. Назвіть причину (джерело) конфлікту (відмінності в цінностях, в цілях або способах досягнення мети, низький рівень комунікацій між сторонами, відмінності у психологічних особливостях).

3. Визначте суб'єктів, інцидент, що спровокував конфлікт.

4. Назвіть вид конфлікту (внутрішньоособистісний, міжособистісний, особистісногруповий, міжгруповий).

5. Яким був конфлікт за наслідками: конструктивний (яким чином було досягнуто згоди між конфліктуючими сторонами); деструктивний (якщо конфлікт не біло вирішено, то яким чином, на Вашу думку, потрібно було діяти суб'єктам конфлікту, щоб досягти його вирішення).

6. Охарактеризуйте стилі поведінки у конфлікті.

7. Вкажіть шляхи розв'язання педагогічного конфлікту.

Такий детальний аналіз вирішення конфліктних ситуацій допомагав студентам перевіряти власний рівень засвоєння знань теоретично-практичного характеру і вміння застосувати їх у реальних умовах шкільного життя, коректно використовувати дисциплінарні дії стосовно порушників під час проведення уроку фізичної культури, суддівства спортивних або рухливих ігор, фізкультурно-масових заходів.

Розроблена нами програма формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності здійснювалась цілеспрямовано, поетапно і комплексно протягом усього періоду навчання студентів в університеті і під час проходження педагогічної практики. Її основу складає комплекс диференційованих завдань, спрямованих на удосконалення професійно-практичних умінь (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Комплекс диференційованих завдань, спрямованих
на формування професійних умінь студентів
у процесі педагогічної практики

Завдання	Слабка група	Середня група	Сильна група
1	2	3	4
I. Формування вміння організувати власну діяльність			
Самостійно перевіряти виконання індивідуального плану роботи студента на період практики (під контролем методиста) Скласти комплекси фізичних вправ, спрямованих на розвиток рухових здібностей учнів Навчитися перед дзеркалом змінювати міміку і робити певні жести, які можуть замінити слово за такою схемою:	щодня за допомогою методиста слово – жест –погляд	2-3 рази на тиждень з мінімальною участю методиста жест – слово – погляд	щотижня самостійно жест – пауза –

			погляд
II. Формування вміння керувати діяльністю учнів під час уроку			
Організувати і провести з учнями початкових класів за заданою темою такі заходи При проведенні спортивних ігор виконувати функції та обов'язки	ігрові завдання помічника судді	ігри-естафети від функцій помічника – до функцій судді	рухливі ігри судді
III. Формування умінь організовувати позакласну і позашкільну роботу			
Розробити план сценарію і провести спортивні змагання При підготовці сценарію і проведенні виховних заходів (бесіда, лекція, тематичний вечір) відповідати за такі види роботи:	між учнями класу підбір матеріалу	між класами окремі розділи сценарію	на рівні школи загальне керівництво
Продовження табл. 3.2			
1	2	3	4
IV. Формування вміння проектувати майбутнє спілкування			
Розробити декілька варіантів привітання до дітей різного віку Підготувати різні варіанти звернення до дорослих людей	початкових класів до студента	середніх класів до вчителя	старших класів до методиста
V. Формування вміння встановлювати психологічний контакт			
Встановити психологічний контакт з незнайомою людиною, використовуючи всі засоби спілкування При спілкуванні перехопити ініціативу і змінити тему розмови, знаходячись в ролі пасивного слухача	з учнем з учнем	із студентом з одним студентом	з дорослою людиною з двома студентами
VI. Формування вміння аналізувати технологічні прийоми спілкування вчителя з дітьми			
Ознайомитися шляхом спостереження з методикою проведення уроків, спортивних і виховних заходів декількох учителів і проаналізувати	основні засоби спілкування	основні технологічні прийоми	рівень комунікативних здібностей
VII. Формування стилю спілкування з дітьми			

Змоделювати основні комунікативні дії, характерні для вказаних стилів спілкування Проаналізувати основні недоліки, характерні для кожного зі стилів спілкування іншої групи	спілкуван-ня – дистанція спілкуван-ня – заля- кування	спілкування – залякування спілкування – загравання	спілкування – заграван-ня спілкування – дистанція
VIII. Формування вміння тактовного поведіння з дітьми			
Підібрати найбільш відповідні слова для оцінки подальших дій учня	старанно виконав завдання	постійно порушував дисципліну	ображав одноклас- ника
Продовження табл. 3.2			
1	2	3	4
IX. Формування вміння аналізувати емоційно-мовленнєву діяльність вчителя			
Ознайомтеся шляхом спостережен-ня, з емоційно-мовленнєвою діяль-ністю декількох учителів під час проведення уроків, спортивно-масових і виховних заходів і проаналізуйте рівень її розвитку	під час уроку	під час спортивних змагань	під час виховних заходів
X. Формування вміння виразності мовлення і використання художніх форм мовленнєвого спілкування			
Змоделювати ситуацію за заданою темою, яскраво і виразно описати її слухачам	рухлива естафета	спортивні змагання	туристич-ний похід
XI. Формування ініціативності			
Самостійно, за власною ініціа-тивною, провести уроки фізичної культури з дітьми Проявити власну ініціативу при підготовці сценарію і провести самостійно	початкових класів фізкульт- хвилинка, ігри на перерві	старших класів заняття в спортивних секціях	середніх класів спортивні змагання
XII. Формування коректного використання дисциплінарних дій стосовно школярів			
Педагогічно коректно й доцільно використовувати дисциплінарні дії стосовно дітей під час проведення	уроку	суддівства спортивної гри	спортив-ного змагання
XIII. Формування відчуття відповідальності			

і вимогливості до себе			
Підвищити вимогливість до себе при своєчасному виконанні окремих ділянок роботи в колективному завданні	під контролем методиста	при мінімальному втручанні методиста	при самоконтролі

Для визначення доцільності застосування комплексу диференційованих завдань ми, поставивши за мету з'ясувати думку студентів, використовували такі методи педагогічного дослідження як анкетування, усне опитування, індивідуальні та групові бесіди з ними.

Про ефективність запропонованої програми свідчать бесіди зі студентами четвертого курсу, які були задіяні у формуючому етапі експерименту і в період проходження педагогічної практики виконували комплекс рекомендованих тренувальних вправ і педагогічних завдань. Бесіди та опитування проходили після закінчення виробничої педагогічної практики у загальноосвітній школі №7 міста Переяслава-Хмельницького.

Олена Д. зазначила, що “стала більш уважною, передбачливою, тому що під час уроків намагалась ретельно спостерігати за кожним учнем, за його поведінкою, психічним станом, фізичними можливостями”.*

Сергій Б.: “На початку практики виникали деякі труднощі під час проведення уроків у початкових класах. Виконуючи рекомендовані завдання з поступовим ускладненням, розв’язуючи педагогічні завдання та проблемні ситуації я навчився управляти дисципліною учнів на уроці, раціонально розподіляти час на кожен частину уроку, організувати свою діяльність”.*

Олександр Л. відмітив, що “спільна робота в мікрогрупах та виконання доручених завдань підготовчого процесу різноманітних колективних виховних і спортивно-масових заходів вплинуло на підвищення вимогливості до себе, відповідальності і обов’язковості не тільки перед студентами-практикантами, але і перед друзями та родичами”.*

Катерина С.: “Для майбутньої професійної діяльності дуже важливо вміти знаходити спільну мову з різними за характером, поглядами, духовними цінностями людьми. Виконання комунікативних вправ та участь у педагогічних тренінгах і ділових іграх дала можливість оволодіти елементарними навичками спілкування з учнями, їх батьками, вчителями фізичної культури”.*

* цитується за даними експерименту

Андрій П.: “Найскладнішим для мене під час практики було самостійне проведення уроків фізичної культури. Виконання вправ психофізичної саморегуляції у рекомендованій послідовності сприяло розвитку сміливості, впевненості у власних силах, подолання нерішучості”.*

Валентина К. вказала, що “завдяки щоденним вправам артикуляційної гімнастики змогла поліпшити дикцію, вдосконалити техніку мовлення”.*

Володимир Д.: “Виконуючи вправи аутогенного тренування і психофізичної регуляції, я навчився тримати себе в руках, керувати власними емоціями, став більш доброзичливим, тактовним, терплячим при спілкуванні з друзями, батьками”.*

Прагнучи опитати студентів щодо доцільності застосування експериментальної програми, отримати повні й достовірні відповіді, ми застосували анкетне опитування. Під час підготовки до анкетування були продумані кількість і формулювання запитань анкети, запропонованої студентам експериментальних груп після проходження педагогічної практики. До студентів було прохання дати поширені відповіді на запитання анкети, висловити власну думку й ставлення до використання запропонованої програми протягом практики.

Внаслідок анкетування були виявлені думки студентів про доцільність застосування методу диференційованих завдань у процесі проходження педагогічної практики. З’ясовано, що 89% опитаних студентів висловилися на користь проведення

експериментальної методики. Решта студентів – прихильники традиційного методу навчання.

Більшість практикантів (80%) відмітила покращення вміння організовувати власну діяльність, встановлювати міжособистісні стосунки в процесі спілкування, концентрувати увагу. 72% студентів навчилися “тримати себе в руках” і керувати емоціями, 65% респондентів стали більш ініціативними, відповідальними, вимогливими до себе, 33% студентів продовжують працювати над вдосконаленням техніки мовлення.

* цитується за даними експерименту

Для 75% студентів важливим виявилось посилення інтересу до професії вчителя фізичної культури, осмислення важливості процесу фізичного виховання та впевненості у правильному виборі спеціальності.

Унаслідок проведеного анкетування з’ясовано, що всі студенти висловилися за використання експериментальної програми у процесі педагогічної практики. Вони зазначають, що її застосування сприяло поліпшенню психологічного клімату у групі і доброзичливому суперництву, стимулювало підвищення у кожного студента впевненості у своїх силах, процес педагогічної практики став більш цікавим і захоплюючим.

Основними побажаннями і пропозиціями студентів-практикантів щодо поліпшення процесу фахової підготовки були такі: включення активних форм і методів навчання до змісту педагогічної практики; систематичне проведення професійної діагностики; забезпечення індивідуалізації підготовки спеціалістів з урахуванням здібностей і можливостей кожного студента; удосконалення системи контролю знань.

Усі 100% опитаних зазначили, що використання експериментальної програми активізувало пізнавальну діяльність студентів, сприяло не тільки отриманню міцних знань, оволодінню практичними вміннями і навичками, розвитку творчої, конструктивної ініціативи та особистісних якостей, а й формуванню професійної готовності на високому рівні. Отже, педагогічна практика виступила як заключний етап процесу професійно-педагогічної підготовки, на якому виявлялися протиріччя між наявним і необхідним обсягом знань і умінь, що, перед усім, виступило спонукальним фактором самоудосконалення студентів-практикантів.

Слід зазначити, що на основі раціонального поєднання методів інтерактивного і проблемного навчання, інтеграції і актуалізації різнопредметних знань, застосування тренувальних вправ і завдань диференційованого характеру розроблено цілісну систему безперервного цілеспрямованого педагогічного впливу, що являє собою комплекс взаємодій викладача і студента, методиста і студента, студента і учителя фізичної культури.

Запропонована програма передбачала активізацію пізнавальної діяльності студентів, творче оволодіння професійними знаннями та вміннями, підвищенню у кожного студента впевненості у своїх силах, бажання працювати з дітьми і зацікавленості у майбутній професії, потреби у систематичних заняттях фізичними вправами для зміцнення здоров’я, покращення фізичної підготовленості. Таким чином, в процесі дослідно-експериментальної роботи було досягнуто основної мети нашої роботи – підвищення рівня професійної готовності майбутніх фахівців.

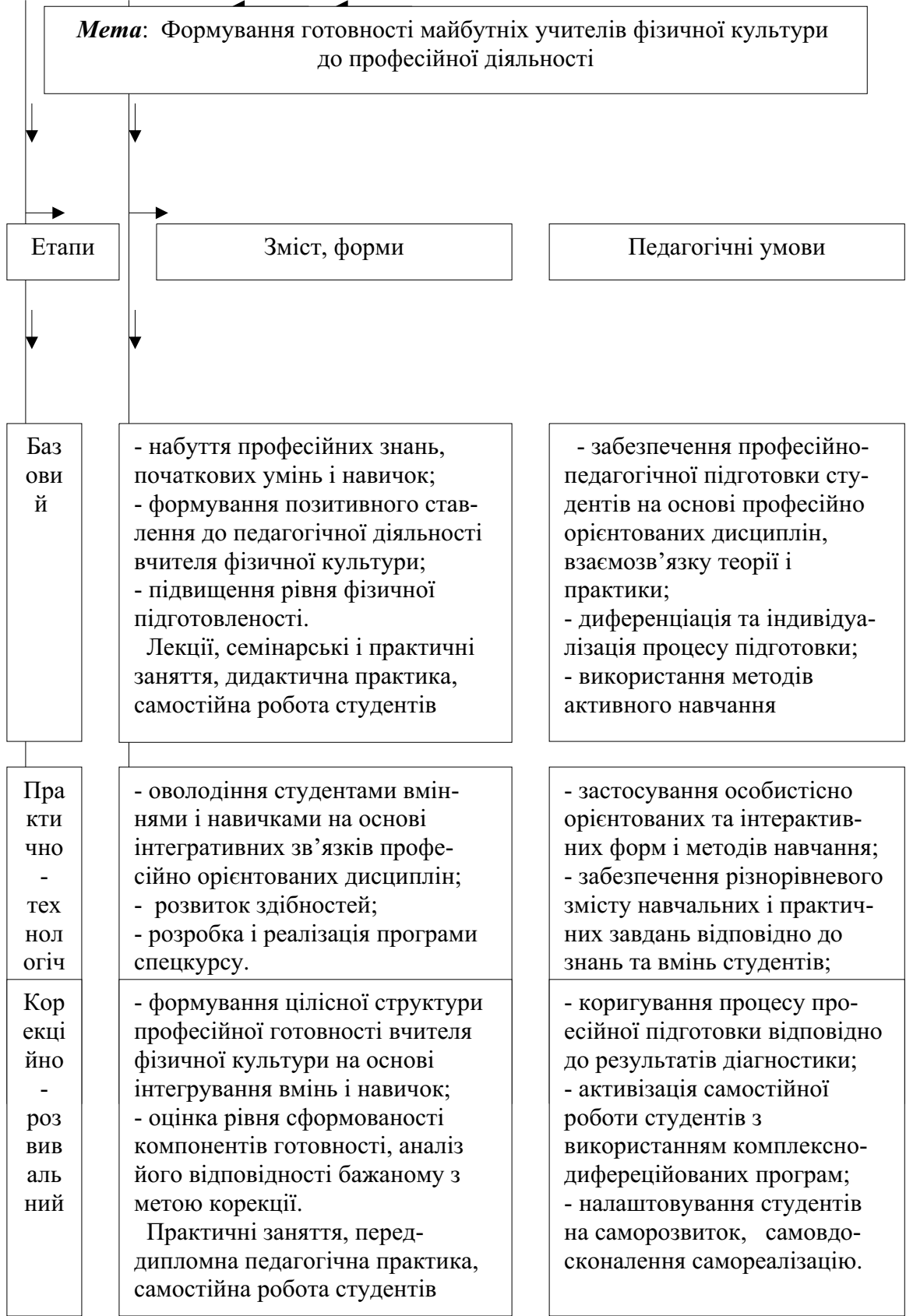
На протязі всього експерименту були забезпечені оптимальні педагогічні умови для розвитку професійно значущих якостей, формування умінь і практичних навичок. Зазначені педагогічні умови забезпечили наскрізну підготовку та були орієнтовані на особистість майбутнього вчителя. Їх ефективність визначалася сукупною дією, а не перевагою однієї чи кількох у процесі професійно-педагогічної підготовки. Об’єднання педагогічних умов суттєво покращило зміст виконуваних дій, сприяло якісним змінам усіх компонентів професійної готовності.

На основі структурно-процесуальної моделі підготовки майбутніх учителів, запропонованої С.А. Литвиненко [105] і адаптованої до нашого дослідження, було розроблено схему формування професійної готовності майбутнього вчителя фізичної

культури (рис.3.1).

У зміст схеми входить:

- мета – формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності;
- етапи – базовий, практично-технологічний, корекційно-розвивальний;
- зміст кожного етапу процесу формування професійної готовності;
- організаційні форми – лекції, семінарські та практичні заняття, усі види педагогічних практик, самостійна робота студентів;
- педагогічні умови формування професійної готовності;
- результат – готовність майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.

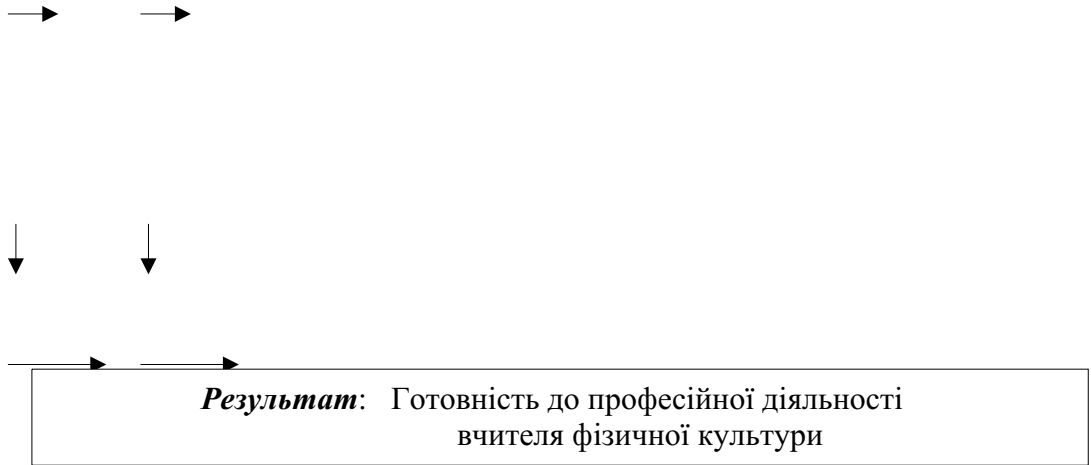

Рис. 3.1. Схема формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності
 3.3. Визначення ефективності педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури в процесі педагогічної практики

Ефективність розробленої експериментальної програми формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності перевірялася у педагогічному експерименті зі студентами випускних курсів факультету фізичного виховання Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди протягом 2003-2005 навчальних років. Педагогічним експериментом було охоплено 148 студентів, які поділялися на контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ) групи чисельністю по 74 особи.

Усі дослідження здійснювалися за однаковою схемою. Вихідний рівень професійних знань, умінь та навичок за даними констатуючого експерименту в групах вірогідно не відрізнявся ($p < 0,05$).

Результати попереднього зрізу сформованості компонентів психологічної, практичної, фізичної і психофізіологічної готовності студентів випускних курсів факультету фізичного виховання наведені в таблиці 3.3.

Для підтвердження відсутності статистично значимих відмінностей між початковими результатами в експериментальних і контрольних групах нами був використаний непараметричний критерій χ^2 .

Визначення достовірності різниці методом χ^2 проводилося за наступною формулою:

$$\chi^2 = \sum \frac{(P_e - P_k)^2}{P_k} \quad (3.1)$$

де \sum – знак суми чисел, P_e – відносна частота оцінок певного рівня сформованості компонентів професійної готовності в експериментальних групах, P_k – відносна частота оцінок певного рівня сформованості компонентів в контрольних групах, m – кількість рівнів [122, с.573].

Таблиця 3.3

Рівень сформованості готовності до професійної діяльності

**студентів експериментальних і контрольних груп
на початку експерименту (%)**

Показники готовності	Рівень									
	низький		нижчий від середнього		середній		вищий від середнього		високий	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
<i>Психологічна:</i>										
Емоційна стабільність	18	17	27	27	38	38	12	14	5	4
Вольові якості	17	16	27	27	48	50	8	7	-	-
Моральна спрямованість особистості	13	14	21	19	57	58	9	9	-	-
<i>Практична:</i>										
Комунікативні вміння	22	20	37	40	41	40	-	-	-	-
Організаторські вміння	22	22	35	37	43	41	-	-	-	-
Мовленнєві вміння	15	13	31	32	54	55	-	-	-	-
Уміння наочного показу фізичних вправ	19	18	26	27	55	55	-	-	-	-
<i>Фізична:</i>										
Біг на 30 м	18	17	24	24	43	44	9	10	6	5
Човниковий біг, 15м x 2	16	16	17	18	43	45	20	18	4	3
Стрибок у довжину	24	13	24	34	42	41	8	9	2	3
Динамометрія	14	14	34	35	41	41	8	7	3	3
<i>Психофізіологічна:</i>										
Теплінгметрія	22	23	16	16	45	46	17	15	-	-
Координованість	8	9	30	29	44	45	18	17	-	-
ЛЧПРР на світло	10	10	20	18	47	48	23	24	-	-
ЛЧСРР	35	34	30	30	35	36	-	-	-	-

* ЕГ – експериментальні групи, КГ – контрольні групи, ЛЧПРР на світло – латентний час простої рухової реакції на світло, ЛЧСРР – латентний час складної рухової реакції

Підставивши у формулу (3.1) значення P_e і P_k з таблиці 3.3, проведемо обчислення:

$$\chi^2$$

Щоб довести відсутність статистично значимих розбіжностей між результатами констатуючого зрізу сформованості одного з компонентів психологічної готовності, наприклад, вольових якостей в експериментальних і контрольних групах, ми порівняли значення обчисленого нами критерію χ^2 з його табличним (критичним) значенням (вірогідність допустимої помилки 0,05). Відповідно до даних (табл. 33 [122, с.573]) значення χ^2 для числа ступенів вільності $m-1=2$ становить 5,99 (m – число ступенів вільності, у нашому випадку $m=3$), воно більше знайденого нами χ^2 . Аналогічно, були знайдені значення χ^2 для компонентів психологічної готовності: емоційної стабільності і моральної спрямованості особистості (відповідно 0,07 і 0,05); практичної готовності (0,04; 0,04; 0,04; 0,04); фізичної готовності (0,04; 0,55; 0,37; 0,04); психофізіологічної готовності (0,32; 0,11; 0,2; 0,05). Усі знайдені нами значення χ^2 менші від табличних, що свідчить про відносно однаковий рівень сформованості компонентів професійної готовності студентів контрольних та експериментальних груп на початку формувального експерименту.

Програма експерименту передбачала максимальну активізацію пізнавальної діяльності студентів і формування в них стійкого інтересу до діяльності фахівця з фізичного виховання, комплексного застосування знань і умінь на практиці, мотивованого бажання підвищити власний рівень професійної готовності. Разом з тим для студентів експериментальних груп були створені належні педагогічні умови, які сприяли активізації внутрішніх рушійних сил розвитку особистості студента, диференційованого підходу до відбору змісту навчальних і практичних занять, широкому використанню інтерактивних методів навчання.

Слід відмітити, що програма формування готовності студентів до майбутньої діяльності здійснювалася в процесі вивчення курсу “Професійна діяльність вчителя фізичної культури” та інших професійно орієнтованих дисциплін згідно навчального плану, а також під час проходження педагогічної практики, тобто в реальних умовах професійної діяльності. Учителі фізичної культури загальноосвітніх шкіл, викладачі та методисти отримали детальне пояснення змісту експерименту та методичні рекомендації щодо формування професійної готовності. У контрольних групах студентів педагогічна практика проходила за звичайною програмою.

Експериментальна програма включала різноманітні форми і методи активного навчання (дискусії, тренінги, розв’язання педагогічних задач і аналіз психолого-педагогічних ситуацій, проведення навчально-педагогічних ігор) з метою активізації пізнавальних інтересів студентів і навиків самостійного навчання, а також передбачала цілу низку тренувальних завдань, що сприяло формуванню професійної готовності.

Формувальна стадія експерименту припускала цілеспрямовану дію вправ і завдань з урахуванням особистісних та індивідуальних особливостей, інтелектуальних і фізичних можливостей студентів. У процесі педагогічної практики використовувалися проблемні методи навчання, групові технології, методистами здійснювалась суб’єкт-суб’єктна взаємодія в процесі виконання завдань студентами, давалися необхідні консультації.

Провідний принцип побудови творчих завдань, тренувальних вправ, ділових і рольових ігор, педагогічних задач і професійних ситуацій, які моделюють реальну педагогічну діяльність вчителя, полягав у поступовому ускладненні завдань, що забезпечувало послідовну підготовку студентів до виконання складніших завдань та їх серій. Крім цього, рівень трудності завдань обумовлювався метою і дидактичними завданнями певного етапу, здібностями та реальними можливостями кожного студента.

Запропонована програма передбачала цілу низку варіативних завдань, що були спрямовані на поглиблене вивчення професійних знань, оволодіння практичними уміньми і навичками, підвищення рівня фізичної підготовленості. При опорі на фактичний рівень вираженості досліджуваних складових професійної готовності з’являлася можливість більш ефективно і раціонально використовувати форми і методи для їх формування в студентів, своєчасно коригувати процес фахової підготовки.

Враховуючи достатньо широкий спектр педагогічної дії, особливістю даної програми можна вважати комплексний підхід до всебічного і цілеспрямованого формування особистості майбутнього вчителя фізичної культури. Тому що, проведена системно-диференційована робота сприяла не тільки формуванню необхідних професійних умінь і практичних навичок, але і підвищенню фізичної підготовленості; поєднання тренувальних вправ із засобами психофізіологічної регуляції організму забезпечило розвиток особистісних якостей і покращення здоров’я студентів. Максимальне наближення навчальної діяльності студентів за змістом і характером до практичної діяльності вчителя в умовах школи суттєво поліпшило рівень професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури.

Виходячи із розуміння того, що готовність – це інтегральне багаторівневе динамічне утворення, структура якого включає знання, уміння, професійно значущі здібності і якості, психофізіологічні властивості, ми аналізували рівень психологічної, практичної, фізичної і психофізіологічної готовності студентів експериментальних і

контрольних груп за результатами застосування експериментальної програми. Для оцінювання ефективності педагогічних дій в якості критеріїв використано результати математичної обробки психологічних тестів, оцінок успішності студентів, експертних оцінок, антропометричних вимірювань і контрольних випробувань.

Узагальнені показники результатів підсумкового зрізу формування професійної готовності студентів експериментальних і контрольних груп протягом педагогічного експерименту представлені у таблиці 3.4.

Як показують результати, подані в таблиці, після експерименту і в контрольних, і в експериментальних групах значно зменшилася кількість студентів із низьким і нижчим від середнього рівнем сформованості компонентів професійної готовності. Слід відзначити, що в експериментальних групах виявлена позитивна динаміка за всіма аналізованими нами компонентами психологічної, практичної, фізичної і психофізіологічної готовності. Очевидно, зміни, які відбувалися в абсолютної більшості студентів, були викликані сукупністю формуючих заходів, які ми здійснювали. Тобто йдеться про певну ефективність запропонованих нами методів і педагогічних умов формування готовності майбутніх фахівців з фізичного виховання до професійної діяльності.

Таблиця 3.4

Рівень сформованості готовності до професійної діяльності
студентів експериментальних і контрольних груп після експерименту (%)

Показники готовності	Рівень																			
	низький				нижчий від середнього				середній				вищий від середнього				високий			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	*	**	*	**	*	**	*	**	*	**	*	**	*	**	*	**	*	**	*	**
Психологічна:																				
Емоційна стабільність	18	8	17	11	27	20	27	19	38	46	38	45	12	19	14	19	5	7	4	6
Вольові якості	17	3	16	16	27	7	27	15	48	65	50	59	8	16	7	8	-	9	-	2
Моральна спрямованість особистості	13	-	14	13	21	12	19	15	57	70	58	62	9	10	9	7	-	8	-	3
Практична:																				
Комунікативні вміння	22	-	20	11	37	19	40	39	41	51	40	42	-	20	-	8	-	10	-	-
Організаторські вміння	22	-	22	20	35	16	37	31	43	63	41	37	-	12	-	10	-	9	-	2
Мовленнєві вміння	15	-	13	15	31	19	32	20	54	62	55	59	-	11	-	6	-	8	-	-
Уміння наочного показу вправ	19	-	18	10	26	12	27	19	55	63	55	60	-	14	-	7	-	11	-	4
Фізична:																				
Біг на 30 м	18	9	17	8	24	20	24	19	43	58	44	57	9	6	10	10	6	7	5	6
Човниковий біг, 15 м x 2	16	10	16	12	17	15	18	16	43	46	45	45	20	23	18	23	4	6	3	4
Стрибок у довжину з місця	24	-	13	11	24	19	34	28	42	58	41	46	8	14	9	10	2	9	3	5
Динамометрія	14	-	14	5	34	27	35	32	41	55	41	49	8	10	7	8	3	8	3	6
Психофізіологічна:																				
Теплінгметрія	22	16	23	18	16	11	16	10	45	54	46	54	17	19	15	18	-	-	-	-
Координованість	8	-	9	8	30	9	29	12	44	64	45	58	18	20	17	22	-	7	-	-
ЛЧ простої реакції на світло	10	6	10	9	20	10	18	9	47	57	48	55	23	27	24	27	-	-	-	-
ЛЧ складної рухової реакції	35	26	34	30	30	30	30	28	35	41	36	40	-	3	-	2	-	-	-	-

ЕГ – експериментальні групи, КГ – контрольні групи, * – на початку експерименту, ** – після експерименту

Для об'єктивного доведення ефективності розробленої програми, ми скористалися методом кількісного аналізу результатів експерименту. Метою цієї перевірки було визначення того, чи є відмінності між результатами професійної готовності в експериментальних і контрольних групах істотними. Для цього була перевірена достовірність припущення про те, що розподіл отриманих результатів не випадковий.

Якщо виявиться, що χ^2 одержане нами в результаті математичної обробки даних менше

студентів КГ, що мають певний рівень професійної готовності у кінці експерименту; χ^2 – знак суми чисел; m – кількість рівнів [137, с.66].

За формулою 3.2 на підставі даних таблиці 3.4 обчислимо χ^2 для вольових якостей:

.3

Аналогічно знайдемо значення χ^2 для компонентів психологічної готовності: емоційна стабільність (0,89), моральна спрямованість особистості (16,77); практичної готовності: комунікативні вміння (24,47), організаторські вміння (38,81), мовленнєві вміння (24,74), уміння наочного показу фізичних вправ (17,33); фізичної готовності (відповідно 1,36; 0,95; 21,17; 12,43) і психофізіологічної готовності (відповідно 0,36; 15,99; 0,83; 0,59).

Одержані результати порівняємо з табличним значенням $\chi^2 = 11,1$ (Додаток 9 [137, с.103]) для числа ступенів вільності $m-1=5$ (m – число ступенів вільності, у нашому випадку $m=6$) при 5-% рівні значущості. Остаточні дані на рівні довірчої імовірності в 95%, на підставі зіставлення яких можна зробити висновок про доцільність та ефективність формуючих впливів у контрольних і експериментальних групах, представлені в табл.3.5.

Таблиця 3.5

Рівень готовності до професійної діяльності студентів контрольних та експериментальних груп (%)

Показники готовності	Рівень										Досто- вір- ність різниці ρ
	Низький		Нищий від середнього		Середній		Вищий від середнього		Високий		
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	
<i>Практична:</i>											
Комунікативні вміння	-	11	19	39	51	42	20	8	10	-	$\rho < 0,05$
Організаторські вміння	-	20	16	31	63	37	12	10	9	2	$\rho < 0,05$
Мовленнєві вміння	-	15	19	20	62	59	11	6	8	-	$\rho < 0,05$
Уміння наочного показу фізичних вправ	-	10	12	19	63	60	14	7	11	4	$\rho < 0,05$
<i>Психологічна:</i>											
Емоційна стабільність	8	11	20	19	46	45	19	19	7	6	$\rho > 0,05$
Вольові якості	3	16	7	15	65	59	16	8	9	2	$\rho < 0,05$
Моральна спрямованість особистості	-	13	12	15	70	62	10	7	8	3	$\rho < 0,05$
<i>Фізична:</i>											
Біг на 30 м	9	8	20	19	58	57	6	10	7	6	$\rho > 0,05$

Човниковий біг, 15м x 2	10	12	15	16	46	45	23	23	6	4	$\rho > 0,05$
Стрибок у довжину	-	11	19	28	58	46	14	10	9	5	$\rho < 0,05$
Динамометрія	-	5	27	32	55	49	10	8	8	6	$\rho < 0,05$
<i>Психофізіологічна:</i>											
Теплінгметрія	16	18	11	10	54	54	19	18	-	-	$\rho > 0,05$
Координованість	-	8	9	12	64	58	20	22	7	-	$\rho < 0,05$
ЛЧПРР на світло	6	9	10	9	57	55	27	27	-	-	$\rho > 0,05$
ЛЧСРР	26	30	30	28	41	40	3	2	-	-	$\rho > 0,05$

* ЕГ – експериментальні групи, КГ – контрольні групи, ЛЧПРР на світло – латентний час простої рухової реакції на світло, ЛЧСРР – латентний час складної рухової реакції

Результати, наведені в таблиці свідчать, що оцінки психологічної готовності майбутніх учителів фізичної культури в обох групах достовірно відрізнялися за двома показниками. Вірогідна різниця виявилася в оцінках вольових якостей і моральної спрямованості особистості ($\rho < 0,05$). Отримані дані свідчать про результативність запропонованих педагогічних дій. Застосування інтерактивних методів, групових технологій, розв'язання педагогічних задач і аналіз психолого-педагогічних ситуацій, суб'єкт-суб'єктна взаємодія між викладачами і учасниками експерименту сприяли розвитку ініціативності, наполегливості, рішучості, відповідальності, обов'язковості студентів, об'єктивному відношенню до себе.

Майже не різнилися в обох групах показники емоційної стабільності ($\rho > 0,05$). Це, на нашу думку, зумовлено тим, що емоційні якості людини обумовлюються, насамперед, психофізіологічними особливостями.

Результати, подані в таблиці, показують, що за всіма компонентами практичної готовності студенти експериментальної групи мали показники вищі, ніж контрольної. Найбільша вірогідна різниця спостерігалася в оцінках комунікативних, організаторських і мовленнєвих умінь та умінь наочного показу фізичних вправ ($\rho < 0,05$). Отже, позитивні зміни, які зареєстровані в оцінках практичних умінь студентів експериментальної групи підтверджують ефективність впливу тренувальних вправ, методичних і організаційно-педагогічних завдань, що сприяли удосконаленню техніки і методики навчання окремих фізичних вправ. Робота в мікрогрупах, участь у навчально-педагогічних іграх, що потребує використання систематизованих знань, педагогічних здібностей і професійно важливих якостей сприяло активному оволодінню студентами цілою системою практичних умінь і навичок.

Аналіз результатів фізичної готовності свідчить про те, що після впровадження запропонованої програми в обох групах покращилися показники стрибка у довжину з місця і динамометрії ($\rho < 0,05$). Це доводить, що розвитку силових і швидко-силових якостей студентів сприяло систематичне виконання фізичних вправ певної спрямованості.

Вірогідно не відрізнялися в експериментальних і контрольних групах показники бігу на 30 метрів і човникового бігу 15 м x 2 ($\rho > 0,05$). Можливо, вплив запропонованих засобів був недостатнім для покращення швидкісних і координаційно-рухових характеристик, які, перед усім, обумовлюються особливостями нервової системи і досить стабільні.

За даними таблиці 3.5, достовірно вищі у студентів експериментальної групи лише оцінки координованості рухових дій ($p < 0,05$). Це вказує на те, що систематичне виконання рекомендованих вправ сприяло покращенню швидкісної точності рухів у студентів експериментальної групи. Порівняння інших показників психофізіологічної готовності у студентів двох груп показало, що вони майже не різняться ($p > 0,05$). Ймовірно, комплекс запропонованих вправ не мав значного впливу на психофізіологічні характеристики організму.

Таким чином, кількісний і якісний аналізи зареєстрованих даних, що характеризують рівень готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в експериментальних і контрольних групах після педагогічного експерименту, свідчить на користь розробленої нами програми і дає підстави рекомендувати її для впровадження в практику роботи вищих педагогічних навчальних закладів.

Висновки до третього розділу

1. Підготовка майбутніх спеціалістів як складний, багатоаспектний поетапний процес науково-пізнавальної і практичної діяльності стає більш ефективною за умови реалізації системи педагогічних дій, які представлені у програмі формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. Основою розробленої програми є раціональне поєднання методів інтерактивного і проблемного навчання, інтеграція і актуалізація різнопредметних знань, системність у підготовці майбутніх фахівців, пріоритет особистості студента.

2. Методика формування готовності до професійної діяльності передбачала використання групових технологій, активних форм і методів навчання, виконання тренувальних вправ диференційованого характеру, розв'язання педагогічних задач і аналіз навчально-педагогічних ситуацій, проведення ділових і рольових ігор, самостійну роботу студентів.

3. Програма формування професійної готовності майбутніх фахівців, що являє собою систему безперервного цілеспрямованого впливу, реалізувалася в три етапи: формування позитивного ставлення до педагогічної діяльності фахівця з фізичного виховання; оволодіння студентами основними професійними вміннями і навичками; формування цілісної структури професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури.

4. Педагогічний експеримент підтвердив позитивний вплив педагогічних дій і запропонованої програми формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. Студенти експериментальної групи мають вірогідно вищий рівень за усіма показниками практичної готовності порівняно зі студентами контрольної групи ($p < 0,05$). Достовірно відрізнялися окремі результати психологічної, фізичної і психофізіологічної готовності.

5. Експериментально з'ясовано, що ефективність процесу формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури залежить від таких педагогічних умов:

- поетапне здійснення підготовки студентів на основі взаємозв'язку теорії і практики, інтеграції професійно орієнтованих дисциплін;
- диференційований підхід до вибору методів педагогічного впливу відповідно рівню професійної готовності студентів;
- застосування особистісно орієнтованих та інтерактивних методів і форм навчання студентів;
- забезпечення різнорівневого змісту навчальних і практичних завдань, відповідно до набутих знань та умінь студентів;
- проведення професійної діагностики та відповідного коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах;
- активізація самостійної роботи студентів з використанням комплексно-диференційованих програм;
- постійне налаштування студентів на саморозвиток, творчу самореалізацію, самовдосконалення.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз та експериментальне дослідження процесу формування готовності студентів до діяльності вчителя фізичної культури в системі професійної освіти вищої школи дають підстави зробити такі висновки:

1. Проведене теоретичне дослідження сучасного стану проблеми формування готовності студентів до професійної діяльності вчителя фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах показало, що в процесі підготовки майбутніх фахівців пріоритетними є різні напрями. До основних належать такі: використання сучасних технологій і інтерактивних методів навчання, диференціація та індивідуалізація процесу професійно-педагогічної підготовки студентів.

Аналіз наукових робіт указує на те, що проблема формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури вивчена недостатньо. Існуюча система підготовки фахівців з фізичного виховання у вищих навчальних закладах не передбачає комплексної оцінки, контролю та корекції розвитку компонентів професійної готовності.

2. На підставі узагальнення результатів теоретичного аналізу визначено, що готовність учителя фізичної культури до професійної діяльності являє собою інтегральне багаторівневе особистісне утворення, яке включає теоретичні знання, практичні вміння й навички, мотиваційно-ціннісні орієнтації, професійно значущі здібності й особистісні якості, фізичну і психофізіологічну підготовленість, активність у галузі фізичної культури.

Аналіз наукових джерел дав можливість виокремити складові професійної готовності, які визначають успішність діяльності вчителя фізичної культури: психологічну, теоретичну, практичну, фізичну і психофізіологічну.

3. У результаті факторного аналізу отримано чотирикомпонентну структуру професійної готовності студентів, яка включає теоретичну і

практичну готовність (32,8%), фізичний розвиток і фізичну готовність (18,9%), психофізіологічну готовність (17%), психологічну готовність (5,1%). Означені компоненти, як показало наше дослідження, виступили як взаємопов'язані і взаємозумовлені складові готовності вчителя фізичної культури до майбутньої діяльності.

4. У ході дослідно-експериментальної роботи визначено критерії професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури, до яких були дібрані адекватні діагностичні методики і тести, охарактеризовано їх показники; розроблено таблиці індивідуальної оцінки психологічної, практичної, фізичної та психофізіологічної готовності, на основі яких виділено п'ять рівнів професійної готовності студентів факультету фізичного виховання (низький, нижчий від середнього, середній, вищий від середнього, високий). Аналіз результатів констатувального зрізу засвідчив, що переважна більшість студентів має середній і низький рівень сформованості компонентів готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.

5. Формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури як процес безперервного цілеспрямованого впливу здійснювалося протягом трьох взаємопов'язаних між собою етапів: базового, практично-технологічного, корекційно-розвивального.

Розроблена комплексна програма підготовки майбутніх учителів фізичної культури передбачала застосування як традиційних, так і різноманітних форм і методів активного навчання (дискусії, практичні тренінги, розв'язання педагогічних задач і аналіз психолого-педагогічних ситуацій, проведення навчально-педагогічних ігор) з метою активізації пізнавальних інтересів студентів і навичок самостійного навчання, систематичне виконання цілої низки тренувальних завдань, що сприяло якісним змінам змістових характеристик усіх компонентів професійної готовності.

6. З'ясовано, що процес формування професійної готовності суттєво поліпшується при реалізації таких *педагогічних умов*: поетапне здійснення підготовки студентів на основі взаємозв'язку теорії і практики, інтеграції професійно орієнтованих дисциплін, диференційованого підходу до вибору методів педагогічного впливу відповідно до рівня професійної готовності студентів; застосування особистісно орієнтованих та інтерактивних методів і форм навчання студентів; забезпечення різнорівневого змісту навчальних і практичних завдань, відповідно до набутих знань та умінь студентів; проведення професійної діагностики та відповідного коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах; активізація самостійної роботи студентів з використанням комплексно-диференційованих програм; налаштування студентів на саморозвиток, самовдосконалення, творчу самореалізацію.

7. Проведений багатоетапний педагогічний експеримент свідчить про високу ефективність запропонованої програми формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності на основі реалізації розроблених педагогічних умов. Студенти експериментальних груп

порівняно зі студентами контрольних груп мають вищий рівень професійної готовності. Найбільша вірогідна різниця спостерігалася за всіма показниками практичної готовності. Достовірно відрізнялись окремі результати психологічної, фізичної та психофізіологічної готовності ($p < 0,05$).

Отримані результати дослідження дали можливість сформулювати методичні рекомендації, які можуть бути впроваджені в процес професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

Виконане дослідження не вирішує всіх проблем підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. Перспективними можуть бути дослідження, спрямовані на вдосконалення структури та змісту навчального процесу і розробку особистісно орієнтованих програм формування професійної готовності студентів, починаючи з першого курсу.

Список використаних джерел

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М.: Просвещение, 1990. – 142 с.
2. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка. – К.: Лібра, 1996. – 224 с.
3. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. – М., 1980. – 335 с.
4. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. – К., 1998. – 558 с.
5. Аминов Н.А. Психофизиологические и педагогические предпосылки педагогических способностей // Вопросы психологии.- 1998.- № 5. - С. 75-77.
6. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2-х томах / Под ред. А.А. Бодалева и др. – М.: Просвещение, 1980. - Т. 1. – 230 с.
7. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть // Вища освіта України. – 2001. - № 1.
8. Ареф'єв В.Г., Куриш В.І., Молнар М.В. Педагогічна практика в школі: Навч.-метод. посібник для студ. фак-ту фіз.вих. – К.: НПУ, 2004. – 104 с.
9. Арчибасова Е.И. Обучение студентов факультета физической культуры на основе интеграции профессионально значимых знаний, умений и навыков: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – М., 1998. – 190 с.
10. Ашанин В.С., Кравченко Л.В. Использование компьютерных технологий при подготовке специалистов в ВУЗах физической культуры // Спортивна наука на рубежі століть: Матеріали II-ої Міжн. наук. конф. студентів. - К., 2000. – С. 49-52.
11. Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. – М.: Физкультура и спорт, 1978. – 224 с.
12. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: Методические основы. – М., 1982. – 192 с.
13. Балахнічова Г.В., Заремба Л.В. Формування професійної майстерності майбутнього фахівця фізичної культури: Навч.-метод. матеріали для студ. випуск. курсів ін-тів фіз. культури. – Луцьк: РВВ Вежа, 2004. – 82 с.
14. Балбенко С.Ю. Личность учителя физической культуры и условия ее формирования в высшей школе: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Одесса,

1973. – 19 с.

15. Балл Г.О. Професійна діяльність і підготовка до неї у контексті розвитку особистості та становлення її духовності // Матеріали Міжн. наук. конф. “Творча особистість у системі неперервної професійної освіти” / За ред . С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. – Харків: ХДПУ, 2000. – С. 34-39.

16. Богданова І.М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів на основі інноваційних технологій: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. – К., 1998. – 40 с.

17. Бельский Я., Вільчковський Е. Праксеологічна модель вчителя фізичного виховання // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк. – 1999. – С. 120-122.

18. Бех І.Д. Особистісне зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.

19. Богінч О. Особливості підготовки майбутніх педагогів до фізкультурно-оздоровчої роботи з дошкільниками // Наукові записки Тернопільського ДПУ. Серія: Педагогіка. – 2004. – № 4. – С. 108-111.

20. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К., 1996. – 129 с.

21. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов. – СПб: Питер, 2000. – 432 с.

22. Борисов В.В. Формування готовності вчителя до дослідницько-педагогічної діяльності в умовах поетапної підготовки студентів педагогічного вузу: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Слов'янський держ. пед. ін-т. – 1996. – 19 с.

23. Бубка С.Н. Структура педагогічних здібностей студентів та їх використання у русі “Спорт для всіх” // Актуальні проблеми розвитку руху “Спорт для всіх” у контексті європейської інтеграції України: Матеріали Міжн. наук.-практ. конф. – Тернопіль, 2004. – С. 295-298.

24. Бурлакова Н.Ю. Структура спеціальних способностей учителя фізической культуры. // Вестник ПГПУ. Серія 1: Психология. – 2000. – №1. – С. 93-99.

25. Бююль А., Цефель П, SPSS: искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановления скрытых закономерностей. Пер. с нем. – СПб.: ООО ДиаСофтЮП, 2002. – 608 с.

26. Васьков Ю.В. Комунікативна компетентність учителя // Теорія та методика фізичного виховання. – 2006. - № 1. – С. 44-46.

27. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: Контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 208 с.

28. Вільчковський Е.С. Професійна спрямованість підготовки фахівців з фізичного виховання // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002: Зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. – Харків: ОВС, 2002. – С. 301-308.

29. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Метод. посіб. для студ. магістратури. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.

30. Вовк Л.П., Панченко Г.Д., Падалка О.С., Михайліченко М.В., Вишківська В.Б., Піскун О.В. Завдання та науково-методичні рекомендації для проведення педагогічної практики / За ред. Л.П. Вовк. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. – 58 с.
31. Волков Л.В. Проблеми професійної підготовки спеціалістів у галузі фізичної культури та спорту // Матеріали I-ої респ. конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Луцьк: Надстир’я, 1994. – С.168-169.
32. Волков Л.В. Современные требования к профессиональной деятельности тренера детского и юношеского спорта // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. С.С. Єрмакова. – Харків. – Донецьк: ХДАДМ – ДДВФВС, 2005. - № 12. – С. 33-35.
33. Волкова Н.П. Педагогіка. – К.: ВД Академія, 2001. – 576 с.
34. Волобуєва Т. Оновлення змісту професійної компетентності педагогічних кадрів // Рідна школа. – 2006. - № 3. – С. 21-23.
35. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Основи педагогіки і психології вищої школи в Україні. – К., 1995. – 168 с.
36. Генсерук Г.Р. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський нац. пед. ун-т. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
37. Герцик М.С., Вацеба О.М. Вступ до спеціальностей галузі “Фізичне виховання і спорт”: Навч. посіб. - Львів: Українські технології, 2002. – 232 с.
38. Герцик М. Особливості підготовки фахівців з фізичної реабілітації у Львівському державному інституті фізичної культури // Фізична культура, спорт та здоров’я нації: Зб. наук. пр. - Ч.ІІ.- Київ-Вінниця, 1998. – С. 236-239.
39. Гнітецька Т.В., Овчаренко Т.Г. Основи формування професійної майстерності вчителя фізичної культури // Матеріали I-ої респ. конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Луцьк: Надстир’я, 1994. – С. 119.
40. Головата Л.М. Формування професійного мовлення у студентів факультету фізичного виховання: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Тернопільський держ. пед. ун-т. – Тернопіль, 1997. – 18 с.
41. Голубева Э.А. Способности и индивидуальность. – М., 1993. - 97 с.
42. Гоноблин Ф.Н. Психологический анализ педагогических способностей // Проблема способностей. – М., 1962. – 293 с.
43. Грибан Г. Підвищення якості фізичного виховання у вузах шляхом втілення у навчальний процес модульно-рейтингової системи // Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2002. – С. 63-65.
44. Григоренко В.Г. Системний підхід в організації професійної підготовки вчителя фізичної культури // Матеріали I-ої респ. конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Луцьк: Надстир’я, 1994. – С. 149-151.

45. Гура О.І. Вступ до спеціальності “Педагогіка вищої школи”: Навч.-метод. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 188 с.
46. Гуревич К.М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы. – М.: Наука, 1970. – 183 с.
47. Даль В.К. Толковый словарь русского языка. – М., 2001. – 736 с.
48. Данилко М.Т. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури: – Луцьк: Видавництво “Волинська обласна друкарня”, 2003. – 234 с.
49. Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України / За заг. ред. М.Д. Зубалія. – К., 1997. – 36 с.
50. Деркач А.А., Исаев А.А. Педагогическое мастерство тренера. – М.: Физкультура и спорт, 1981. – 375 с.
51. Димова А., Чернышова Р. Специализированная теоретическая подготовка студентов СГА по дисциплине “Физическая культура” // Фізична культура, спорт та здоров’я нації. Зб. наук. пр. – Вінниця, 2004.- С. 276-280.
52. Дружинин В.Н. Психологическая диагностика способностей: теоретические основы. – Саратов: СГУ, 1990. – 117 с.
53. Дубогай О.Д. Управління формуванням професійного інтересу до занять фізичними вправами у студентів педагогічного вузу // Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк, 1999. – С. 15-17.
54. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – М., 1983. – 32 с.
55. Евсеев Ю. Физическая культура.- Ростов-н/Д: Феникс, 2003.- 384 с.
56. Євтух М.Б. Пріоритети професійної підготовки вчителя в системі університетської освіти/ Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002: Зб.наук.пр. до 10-річчя АПН України.-Харків:ОВС, 2002.-С.66-76.
57. Ємець О. Збірник професійних ситуацій вчителя фізичної культури: Методичні розробки. – Луцьк, 1992. – 22 с.
58. Єфіменко П.Б. Педагогічні умови забезпечення різнорівневої професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський держ. пед. ун-т.- Харків, 2003. - 19 с.
59. Железняк Ю.Д., Петров П.К. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте. – М.: Академия, 2002. – 264 с.
60. Забора А.В. Особливості технології професійної підготовки учителя фізичної культури // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. С.С. Єрмакова. – Харків, 2003. – № 11. – С. 53-58.
61. Зданович А.А., Шукевич Л.В. Особенности подготовленности студентов факультета физического воспитания к профессиональной деятельности // Матеріали ІХ Міжн. наукового конгресу “Олімпійський спорт і спорт для всіх”. – Київ, 2005. – С. 898.
62. Зубанова Н.Ю. Засоби формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутніх вчителів фізичної культури /

Методичні рекомендації. – Луцьк. – 1996. – 22 с.

63. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. – Спб.: Питер, 2001. – 464 с.

64. Іваха Т.С. Дослідження проблеми формування у студентів готовності до позакласної роботи з хімії / Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова, – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2000. – С. 111-114.

65. Камаєв О.І., Андрієнко Г.М. Сучасні вимоги і шляхи удосконалення процесу підготовки фахівців із фізичного виховання та спорту // Теорія та методика фізичного виховання. – 2003. – № 1. – С. 2-4.

66. Кандыбович Л.А., Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности человека к деятельности. – Минск: Изд. БГУ, 1976. – 176 с.

67. Канішевський С.М. Науково-методичні та організаційні основи фізичного самоудосконалення студентства. – К.: ІЗМН, 1997. – 270 с.

68. Кан-Калик В.А. К разработке теории общего и профессионального развития личности специалиста в ВУЗе // Формирование личности специалиста в ВУЗе: Сб. науч. тр. – Грозный, 1980. – С. 5-13.

69. Каплінський В.В. Комунікативний аспект професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури // Фізична культура, спорт та здоров'я нації: Зб. наук. пр. – Ч.П. – Київ-Вінниця, 1998. – С. 262-265.

70. Капська А., Годлевська А. Формування комунікативних умінь у студентів в системі професійної підготовки // Професійна підготовка студентів педагогічного інституту: Зб. наук. ст. – К.: Вища школа, 1981.- С.162-173.

71. Капська А.Й. Деякі особливості формування готовності студентів до професійної творчості // Моделювання виховної діяльності в системі професійної підготовки студентів: Теорія, практика, програми. – К., 1998. – С. 5-12.

72. Карпюк Р.П. Підготовка вчителя фізичної культури до розв'язання професійних ситуацій: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський ДПУ. – Тернопіль, 2004. – 20 с.

73. Карченкова М.В. Фізична підготовленість як один з основних компонентів професійних здібностей студентів факультету фізичного виховання // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. С.С. Єрмакова. – Харків - Донецьк: ХДАДМ (ХХП), 2005. – № 22. – С. 50-54.

74. Карченкова М.В. Формування основних компонентів професійної готовності студентів до педагогічної діяльності вчителя фізичної культури // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2003. – № 2. – С.51-53.

75. Климов Е.А. Путь в профессию. – Л., 1974. – 198 с.

76. Ковалев А.Г. Психология личности. – М.: Просв., 1969. – 284 с.

77. Козій М.К. Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів: Методичний посібник. – К., 2001. – 85 с.

78. Козлакова Г.О., Волинський В.П. Методичні основи організації педагогічного дослідження // Проблеми освіти.- К.: ІЗМН, 1999. - №19.- С.35-45.

79. Козлова К.П. Атестація професійної підготовки студентів перед виходом на педагогічну практику // Зб. доп. Всеукр. конф. “Безперервна

педагогічна практика студентів як первинна форма їх професійної практичної підготовки”. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 1999. – С. 31-34.

80. Кондратьева С.В. Понимание учителем личности ученика // Вопросы психологии. – 1980. – № 4. – С. 143-148.

81. Кондрацька Г.Д. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до викладання основ безпеки життєдіяльності в загальноосвітній школі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський нац. пед. ун-т. – Тернопіль, 2005. – 20 с.

82. Королев Ф.Ф. Системный подход и возможности его применения в педагогических исследованиях // Сов. педагогика. – 1970.- № 9. – С. 103-116.

83. Коссов Б.Б. Личность и педагогическая одаренность: новый метод. – М., 1998. – 128 с.

84. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.

85. Кричфалуший М.В. Конструктивні уміння – важливий фактор формування особистості вчителя фізичної культури // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2002. – С.114-116.

86. Крутецкий В.А. Психологические проблемы формирования педагогической направленности и педагогических способностей: Сб. научн. тр. – М., 1982. – 206 с.

87. Круцевич Т.Ю. Научные исследования в массовой физической культуре. – К.: Здоров'я, 1985. – 116 с.

88. Кузнецова Е.Д. Формирование готовности будущего учителя физической культуры к инновационной деятельности в школе: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Барнаул, 2002. – 162 с.

89. Кузьмин А.М. Теоретические основы профессионального воспитания будущих специалистов физической культуры: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / Челябинский гос. пед. ун-т. – Челябинск, 1999. – 48 с.

90. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. – Л., 1985. – 95 с.

91. Кузьмина Н.В., Кухарев Н.В. Психологическая структура деятельности учителя. – Гомель: ГПИ, 1976. – 120 с.

92. Кузьмина Н.В., Реан А.А. Профессионализм педагогической деятельности. – Спб., 1993. – 54 с.

93. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 486 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

94. Кукушин В.С. Введение в педагогическую деятельность: Учебное пособие. – Ростов н/Д : Март, 2002. – 224 с.

95. Кулюткин Ю.Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя // Вопросы психологии. – 1986. – № 2. – С. 21-30.

96. Куц А.С. Модельные показатели физического развития и двигательной подготовленности населения центральной Украины. – К.: Искра, 1993. – 256 с.

97. Куц О., Лапичак І. Нові технології та критерії оцінки власне педагогічних здібностей вчителя фізичної культури загальноосвітньої школи // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2002. – С. 157-159.
98. Куц О.С., Леонова В.А., Галайдюк М.А. Модель спеціаліста по спеціальності 7010201 і професійно-педагогічна діяльність // Матеріали II-ї Всеукр. конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Київ - Луцьк: Вежа, 1996. – С. 68-72.
99. Левитан К.М. Личность педагога: становление и развитие. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1990. – 139 с.
100. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека.- М., 1964.- 344 с.
101. Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст. - М., 1960. - 215 с.
102. Леонова В., Довгань В., Войтенко С. Характеристика стану здоров'я та фізичного розвитку студенток вищих навчальних закладів України аграрного профілю // Фізична культура, спорт та здоров'я нації: Зб. наук. пр. – Вип. 5. – Вінниця: ДОВ “Вінниця”, 2004. – С. 81-86.
103. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.- М., 1977.- 304 с.
104. Леонтьева Н.А. Планирование теоретических и практических компонентов в профессиональном обучении студентов факультетов физической культуры: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Москва, 2001. – 180 с.
105. Литвиненко С.А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / НПУ імені М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 43 с.
106. Линенко А.Ф. Теорія і практика формування готовності студентів педагогічних вузів до професійної діяльності: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01, 13.00.04 / Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1996. – 44 с.
107. Ложкін Г.В. Психологічні резерви професійної підготовки вчителя фізичної культури // Матеріали I-ої респ. конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Луцьк: Надстир'я, 1994. – С. 29-31.
108. Мазяр В. Роль лекційних занять у формуванні пошукового мислення студентів факультету фізичного виховання // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2004. – № 4. – С. 81-84.
109. Малімон Л.Я. До проблеми діагностики емоційності як властивості особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 7. – С. 59-62.
110. Маркова А.К. Психология труда учителя. – М., 1993. – 146 с.
111. Мацкевич Н.М. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з фізичного виховання // Молода спортивна наука України: Зб. наук. ст. – Лівів: ЛДІФК, 2001. – С. 119-123.
112. Митина Л. Учитель как личность и профессионал.- М., 1994.- 215 с.
113. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навч. посібник. – Київ, 2001. – 608 с.
114. Моляко В.О. Дослідження психологічної готовності учнів до праці. / Психологія: Респ. наук.-метод. зб.- К.: Рад. шк., 1985. – Вип. 24. – С. 34-42.

115. Мороз А.Г. Формирование готовности к педагогической деятельности у будущих учителей // Психолого-педагогические основы совершенствования подготовки специалистов в университете: Сб. научн. тр. – Днепропетровск, 1980. – С. 68-75.
116. Навчальний процес у вищій педагогічній школі. / За заг. ред. Мороза О.Г. – К., 2001. – 337 с.
117. Наумчук В.І. Рекомендації щодо вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор. – Тернопіль, 2000. – 76 с.
118. Наумчук В. Критерії оцінки професійної готовності студентів факультетів фізичного виховання в процесі самостійної роботи зі спортивно-педагогічних дисциплін // Наукові записки Тернопільського держ. педаг. ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2003. – № 2. – С. 14-16.
119. Начинская С.В. Математическая статистика в спорте. – К.: Здоров'я, 1978. – 75 с.
120. Небылицин В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. – М.: Наука, 1976. – 183 с.
121. Неверкович С.Д. Дидактические и учебно-ролевые игры в подготовке специалистов по физической культуре и спорту: Методические рекомендации. – М.: Изд-во ГЦОЛИФК, 1990. – 40 с.
122. Немов Р.С. Психология образования. - М.: ВЛАДОС, 2001. - 608 с.
123. Никитина Н.Н., Железнякова О.М., Петухов М.А. Основы профессионально-педагогической деятельности. – М.: Мастерство, 2002. – 282 с.
124. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект // Матеріали Міжн. наук. конф. “Творча особистість у системі неперервної професійної освіти” / За ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. – Харків: ХДПУ, 2000. – С. 54-80.
125. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології. – К.: Вид. центр “Просвіта”, 2000. – 365 с.
126. Овчаренко Т.Г. Самостійна робота як складова частина професійно-педагогічної підготовки вчителя // Матеріали II-ої Всеукр. науково-практ. конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Київ – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 37-39.
127. Огнистий А. Актуальні проблеми підготовки вчителя-предметника до роботи з фізичного виховання // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2002. – С.92-94.
128. Окунь Я. Факторный анализ. – М.: Статистика, 1974. – 200 с.
129. Основы математической статистики: Учебное пособие для ин-тов физ. культ. / Под ред. В.С. Иванова. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 176 с.
130. Основы педагогіки вищої школи. Навчально-методичний комплекс для аспірантів і магістрів. / Укладачі: Л.Вовк, О.Падалка, Р.Семерникова. – К., 2005. – 59 с.
131. Педагогика: Учебное пособие для студ. пед. ин-тов / Ю.К. Бабанский, В.А. Слостенин и др. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.

132. Педагогическое физкультурно-спортивное совершенствование: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. Ю.Д.Железняка. – М.: Академия, 2002. – 384 с.
133. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
134. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
135. Педагогічна практика студентів факультету фізичного виховання: Навч.-метод. посібник для студентів педагогічних інститутів / Н.Є.Пангелова та ін. – К.: Оріяни, 2003. – 128 с.
136. Первушина А. Риторичні уміння майбутніх соціальних педагогів // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2001. – № 6. – С. 42-46.
137. Петров П.К. Физическая культура: Курсовые и выпускные квалификационные работы. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – 112 с.
138. Петровский А.В. Основы педагогики и психологии высшей школы. – М.: Просвещение, 1986. – 241 с.
139. Петунин О.В. Формирование профессионального мастерства учителя физической культуры. – М.: Просвещение, 1980. – 112 с.
140. Петунин О.В. Теоретические основы подготовки студентов к профессиональной деятельности учителя физической культуры: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / ГЦОЛИФК. – М., 1993. – 36 с.
141. Платонов К. Проблемы способностей.- М.: Медицина, 1982.- 312 с.
142. Побірченко Н.С. Формування комунікативних умінь у майбутніх учителів як передумова ефективності їх педагогічної діяльності // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Київ – Житомир: Волинь, 2003. – Кн.2. – С. 306-311.
143. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: В 2-х кн. – М., 1999. – Кн .1. – 282 с.
144. Попов А.Л. Психология: Учебное пособие для физкультурных вузов. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 336 с.
145. Практикум з педагогіки: Навчальний посібник: Видання 3-тє, перероблене і доповнене / За заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 464 с.
146. Присяжнюк С. Критерії оцінювання успішності студентів з предмета “Фізичне виховання”//Фізичне виховання в школі.- 2003.- №2.- С. 35-38.
147. Профессионально-квалификационные характеристики специалистов по физическому воспитанию, физической культуре и спорту / Состав. Н.В. Жмерев. – К., 1989. – 54 с.
148. Професійна освіта: Словник: Навчальний посібник / За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
149. Ратанова Т.А., Шляхта Н.В. Психодиагностические методы изучения личности. – М.: Флинта, 2000. – 264 с.
150. Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. – СПб.: Питер, 2000. – 432 с.

151. Решетников П.Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей: Рождение мастера. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
152. Римик Р. Психічні та психомоторні властивості фахівців, що працюють за профілем радіотехніка // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. – Львів, 2005. – Т.3. – С. 124-129.
153. Рогинский В.М. Азбука педагогического труда. – М.: Высшая школа, 1990. – 137 с.
154. Рогов В.И. Основные направления профессионализации личности учителя на этапе вузовской подготовки // Формирование личности: психолого-педагогические аспекты. – М., 1989. – С. 4-11.
155. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - М., 1989. – 705 с.
156. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. – М.: Наука, 1974. – 149 с.
157. Сафин Р.С., Виленский М.Я. Профессиональная направленность физического воспитания студентов педагогических специальностей: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1989. – 159 с.
158. Семерникова Р.А. Самостійна робота в системі підготовки майбутнього учителя // Проблеми змісту педагогічної підготовки вчителя у контексті аксіологічної освіти (історичний, теоретико-практичний аспекти): Матеріали Міжн. наук. конф. присвяченої 170-річному ювілею університету / За заг. ред. Л.Вовк, О.Падалка.- К.:НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005.- С.36-40.
159. Сергієнко В., Ялович В. Технологія вдосконалення професійної майстерності вчителів фізичного виховання // Наукові записки Тернопільського держ. педаг. ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2003. – № 2. – С.16-18.
160. Сергієнко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів. – К.: Олімпійська література, 2001. – 440 с.
161. Симонов В.П. Педагогическая практика в школе. – М.: Московский псих.-соц. институт, 2000. – 180 с.
162. Сікорський П.І. Теорія і методика диференційованого навчання. – Львів: Сполом, 2000. – 421 с.
163. Слостенин В.А., Виленский В.Я. Реформа школы и готовность учителя к профессиональной деятельности: вопросы методологии и теории // Теория и практика физической культуры. – 1985. – № 6. – С. 43-45.
164. Сметанський М.І. Педагогічна практика в системі професійної підготовки майбутніх вчителів // Зб. доп. Всеукр. конференції “Безперервна педагогічна практика студентів як первинна форма їх професійної практичної підготовки”. – Вінниця, 1999. – С. 11-15.
165. Собко С. Сучасний стан особистісної активності майбутніх учителів фізичного виховання у позанавчальній діяльності // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка.- 2004.- № 4.- С.118-121.
166. Солтик О.О. Структурні особливості концептуальної моделі діяльності викладача фізичного виховання // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. – Львів: НВФ Українські технології, 2003. – Вип. 7. – Т.1. – С. 98-101.

167. Социальная педагогика: Курс лекций / Под общ. ред. М.А. Галагузовой. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
168. Спортивная метрология / Под ред. В.М. Зациорского. – М.: Физкультура и спорт, 1982. – 256 с.
169. Стоянов В.А. Моральні якості майбутнього вчителя фізичної культури в системі професійних якостей // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. С.С. Єрмакова. - Харків- Донецьк: ХДАДМ-ДДІЗФВС, 2005.- № 10.- С. 63-65.
170. Сущенко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект): Монографія. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2003. – 442 с.
171. Сущенко Л., Маліков М. Про педагогічні технології, спрямовані на особистісно орієнтований підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту // Наукові записки Тернопільського держ. педаг. ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2004. – № 4. – С. 121-124.
172. Теория и методика физического воспитания. Том 2. / Под ред. Т.Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 390 с.
173. Теплов Б.М. Психология и психофизиология индивидуальных различий. - М.: Ин-т практ. психологии, Воронеж: НПО МОДЭК, 1988.- 544 с.
174. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навч. посіб. / За заг. ред. О.О. Дубасенюк. - Житомир: ЖДПУ. - 2001. – 267 с.
175. Тимощук И.Г. Диагностический инструментарий исследования некоторых аспектов ответственности у студентов-психологов // Практична психологія та соціальна робота. – № 8. – 2004. – С. 37-40.
176. Уманский Л.И. Организаторские способности и труд // Личность и труд. – М.: Мысль, 1965. – 160 с.
177. Унт Т.И. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.: Педагогика, 1990. – 192 с.
178. Федик О. Вплив змістовно-динамічних характеристик мотиваційної сфери студента факультету фізичного виховання на його професійне становлення // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. – Львів: НВФ Українські технології, 2003. – Вип. 7. – Т.1. – С. 112-117.
179. Федик О.П. Психологічні особливості професійної підготовки студентів до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності: Автореф. дис. ...канд. псих. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 1999. – 16 с.
180. Федоров А.И. Современные информационные технологии в системе высшего физкультурного образования // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 12. – С. 56-59.
181. Федоров А., Беленков А. Информационные технологии как фактор активизации познавательной деятельности студентов вузов физической культуры // Фізична культура, спорт та здоров'я нації: Зб. наук. пр. – Вип. 5. – Вінниця: ДОВ "Вінниця", 2004. – С. 330-335.

182. Ференчук Б. Рівень готовності студентів факультету фізичного виховання до використання комп'юторних технологій навчання в процесі професійної підготовки // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. – Львів: НВФ Українські технології, 2005. – Вип. 9. – Т. 3. – С. 68-71.
183. Фидельский В.В. Теория и практика подготовки будущих учителей к физическому воспитанию учащихся: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 – М., 1993. – 50 с.
184. Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії: Навч. посіб. для студентів ВНЗ. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 136 с.
185. Формирование профессионально-педагогических умений у студентов в процессе обучения в институте физической культуры: Методические указания. – М.: ГЦОЛИФК, 1981. – 36 с.
186. Фотинюк В. Теоретична підготовка як ефективна складова процесу фізичного виховання студентів національного авіаційного університету // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. С.С. Єрмакова. – Харків – Донецьк: ХДАДМ (ХХП), 2004. – № 18. – С. 331-336.
187. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта. – М.: Академия, 2000. – 480 с.
188. Цьось А.В. Диференційований підхід у процесі професійної підготовки вчителя фізичної культури: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Український держ. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К., 1994. – 16 с.
189. Цьось А.В., Жигун К.Ф., Потапюк П.М. Особливості диференційованого підходу у процесі професійної підготовки вчителя фізичної культури в Україні. // Матеріали II-ої Всеукраїнської конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні. – Київ-Луцьк: Вежа, 1996. - С. 102-108.
190. Цьось А., Волянюк Н. Акмеологічна специфіка підготовки майбутнього спеціаліста з фізичної культури та спорту // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2002. – С. 131-133.
191. Чернищенко Т.М., Мельник В.В. Проблеми професійної підготовки майбутніх учителів зі спеціальності “Фізична культура” // Матеріали I-ої респ. конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Луцьк: Надстир'я, 1994. – С. 206-208.
192. Чеханюк Л.О., Карабанова Н.С., Цюпак Т.Є. Творча інноваційна діяльність вчителів фізичної культури в удосконаленні процесу фізичного виховання учнів. // Матеріали 3-ї міжн. конф. “Фізична культура, спорт та здоров'я нації”. – Вінниця, 1998. – С. 321-323.
193. Чеханюк Л.О., Карабанова Н.С., Цюпак Т.Є. Шляхи поєднання теоретичних знань з практичною професійною діяльністю // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк, 1999. – С. 232-235.
194. Шадриков В.Д. Деятельность и способности. – М., 1994. – 320 с.
195. Шадриков В.Д. Проблемы системогинеза профессиональной деятельности. – М., 1982. – 185 с.

196. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – К.: Знання, 2004. – 307 с.
197. Шинкарюк А.І., Левицький Є.Л., Кульчинський В.А. Психологічні знання, уміння та навички в системі професійної підготовки вчителів фізичної культури // Матеріали І-ої респ. конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Луцьк: Надстир’я, 1994. – С. 230-231.
198. Шиян Б.М., Кругляк О.Я. Система підготовки майбутніх учителів до реалізації міжпредметних зв’язків у процесі фізичного виховання молодших школярів // Теорія та методика фізичного виховання.- 2006.- № 6.- С.2-5.
199. Шиян Б.М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах: Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології АПН України. – К., 1997 . – 50 с.
200. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 248 с.
201. Шиян Б.М., Папуша В.Г., Леськів А.Д. Шляхи підвищення рівня професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи в національній школі // Матеріали І-ої респ. конференції “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Луцьк: Надстир’я, 1994. – С. 240-241.
202. Шматкова А. Упровадження інноваційних технологій фізичної культури молоді на основі форм навчання у вищій школі // Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2002. – С. 133-136.
203. Щербаков А.И. О подготовке студентов – будущих учителей и исследования педагогических явлений // Психология труда и личности учителя. – Л., 1977. – С. 24-31.
204. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навчально-метод. посібник. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с.
205. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2004. – 207 с.: іл.
206. Юдіна М.Н. Програма тренінгу сенситивності студентів-медиків. // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 2. – С. 18-26.
207. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник – К.: Либідь, 2002.- 560 с.
208. Яковліва О. Формування комунікативних умінь майбутніх вчителів фізичної культури в процесі літньої позашкільної педагогічної практики. // Молода спортивна наука України: Зб. наук. пр. – Львів, 2003. – С. 150-152.
209. Ялович В.Т. З питань підготовки майбутніх учителів фізичної культури // Матеріали ІІ-ої Всеукр. наук.-практ. конф. “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні”. – Київ - Луцьк: Вежа, 1996. – С. 108-112.
210. Ялович В.Т. Психологічні умови формування педагогічних здібностей у вчителів фізичної культури. – Луцьк: Вежа, 1998. – 146 с.
211. Янсон Ю.А. Физическая культура в школе. Научно-педагогический аспект. Книга для педагога. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 624 с.

212. Яремчук С.В. Шляхи формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя // Психологія: Зб. наук. пр. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. – Вип. 1. – С. 28-32.
213. Cattell R.V. Abilities: their structure, grows and action. Boston: Houghton Mifflin company, 1985.
214. Eysenck H.J., Eysenck M.W. Personality and individual differences. A natural science approach. N.Y. – London: Plenum Pr., 1985. – P. 117-121.
215. Jager E. Gulde to Excellence for physical Education in Colleges // Gopher. – 1971. – № 2. – P. 51-53.
216. Lovell C. Study of the Factor Structure of Thirteen Personality Variables // Educational and Psychological Measurement. – 1985. – P. 207-215.
217. Maslow A. The further reaches of human nature. Harmondsworth, 1976.
218. Tones E., Morris S. Teaching practice: Problems and Perspectives. – London: Methuen, 1972. – 300 p.
219. Vernon P.E. (1974). The structure of human abilities. N.Y.: Wiley, 1950 . – P. 61-67.
220. Wechsler D. The measurement and appraisal of adult intelligence. Baltimore: Williams and Wilkins, 1958. – P. 241-249.

ДОДАТКИ

Додаток А

ОПИТУВАЛЬНИК КОЗ

(виявлення комунікативних і організаторських здібностей)

Для виявлення рівня комунікативних та організаторських здібностей Вам необхідно відповісти на систему запропонованих питань. Варіанти відповіді: так – “+”; ні - “-”.

1. Чи багато у Вас друзів з якими Ви постійно спілкуєтеся?
2. Чи часто Вам вдається переконати друзів у правоті Вашої думки?
3. Чи довго Вас непокоїть образа, скоєна кимось із Ваших друзів?
4. Чи завжди Вам важко зорієнтуватися в складній ситуації?
5. Чи прагнете Ви до нових знайомств?
6. Чи подобається Вам займатися суспільною працею?

7. Вам більше подобається проводити час над книгами або за яким-небудь заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникають перешкоди при здійсненні яких-небудь намірів, чи легко Ви відступаєте від них?
9. Чи легко Ви знаходите контакт з людьми, які значно доросліші від Вас?
10. Чи любите Ви вигадувати та організовувати ігри і розваги з друзями?
11. Чи важко Ви входите в нові компанії?
12. Чи часто Ви відкладаєте свої справи на інший день, якщо їх треба було б виконати сьогодні?
13. Чи легко Вам вдається встановити контакт з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете Ви досягти того, щоб друзі діяли згідно з Вашою думкою?
15. Чи важко Ви пристосовуєтеся до нового колективу?
16. Чи правда, що у Вас не буває конфліктів з друзями через невиконання своїх обіцянок і обов'язків?
17. Чи прагнете Ви познайомитися і поспілкуватися з новими людьми?
18. Чи часто у вирішенні важливих справ Ви берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують Вас оточуючі люди та чи хочеться Вам побути наодинці?

Додаток А (продовження)

20. Чи правда, що зазвичай Ви погано орієнтуєтеся в незнайомій для Вас обстановці?
21. Чи подобається Вам постійно перебувати серед людей?
22. Чи дратує Вас те, що не вдається закінчити почату роботу?
23. Чи виникає у Вас почуття труднощі, незручності або сором'язливості, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що Ви втомлюєтеся від частого спілкування з друзями?
25. Чи любите Ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, які зачіпають інтереси Ваших друзів?
27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед малознайомих людей?
28. Чи правда, що інколи прагнете довести свою правоту?
29. Чи здається Вам, що Ви можете легко оживити малознайому компанію?
30. Чи прагнете Ви зменшити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
31. Чи берете участь у суспільній праці в університеті?
32. Чи правда, що Ви не прагнете відстоювати свою думку, якщо вона не була зразу прийнята друзями?
33. Чи відчуваєте Ви себе невимушено, потрапивши в нову компанію?
34. Чи з задоволенням Ви організовуєте заходи для своїх друзів?
35. Чи правда, що Ви відчуваєте себе досить спокійно і впевнено, коли доводиться виступати перед великою аудиторією?
36. Чи часто Ви запізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. Чи правда, що у Вас багато друзів?
38. Чи бентежитесь Ви, коли спілкуєтеся з малознайомими людьми?
39. Чи часто Ви знаходитеся в центрі уваги Ваших друзів?

40. Чи правда, що Ви не досить упевнено почуваете себе в оточенні великої кількості друзів?

Додаток Б ОПИТУВАЛЬНИК

(виявлення рівня вольових якостей)

Для виявлення рівня вольових якостей Вам необхідно відповісти на систему запитань. На кожне із запитань передбачено кілька альтернативних варіантів відповіді. Виберіть найбільш вірну, на ваш погляд, відповідь.

1. Чи часто ви замислюєтеся над тим, який вплив ваші вчинки роблять на навколишніх?
 - а) дуже рідко; б) рідко; в) досить часто; г) дуже часто.
2. Чи траплялося вам говорити друзям що-небудь таке, у що ви самі не вірите, але стверджуєте з упертості, всупереч іншим?
 - а) так; б) ні.
3. Які з перерахованих нижче якостей ви найбільше цінуєте в людях?
 - а) наполегливість; б) широту мислення; в) уміння показати себе.
4. Чи маєте ви схильність до педантизму (точності й акуратності)?
 - а) так; б) ні.
5. Чи швидко ви забуваєте про неприємності, що трапляються з вами?
 - а) так; б) ні.
6. Чи любите ви аналізувати свої вчинки?
 - а) так; б) ні.
7. Знаходячись серед людей, добре вам знайомих, ви:
 - а) намагаєтеся дотримуватися правил поведінки, прийнятих у цьому колі; б) прагнете залишатися самим собою.
8. Приступаючи до виконання важкого завдання, чи прагнете ви не думати про проблеми, що очікують вас?
 - а) так; б) ні.
9. Яка з перерахованих характеристик вам підходить більше всього?
 - а) мрійник; б) "рубаха парень"; в) старанний у роботі; г) пунктуальний і акуратний; д) любить філософствувати; е) метушливий.

Додаток Б (продовження)

10. Під час обговорення того чи іншого питання ви:
 - а) завжди висловлюєте свою точку зору, навіть якщо вона відрізняється від думки більшості; б) вважаєте, що в даній ситуації найкраще промовчати і не висловлювати свою точку зору; в) зовні підтримуєте більшість, внутрішньо залишаючись при своїй думці; г) приймаєте точку зору інших, відмовляючись від права мати власну думку.
11. Яке почуття у вас викликає несподіваний виклик до декана, ректора?
 - а) роздратування; б) тривогу; в) заклопотаність; г) ніякого почуття не викликає.

12. Якщо під час суперечки ваш співрозмовник емоційно зривається й ображає вас, то ви:
 а) відповідаєте йому тим же; б) не звертаєте на це уваги; в) демонстративно ображаєтеся; г) перериваєте з ним розмову, щоб заспокоїтися.
13. Якщо вашу роботу забракували, то ви:
 а) відчуваєте образу; б) відчуваєте сором; в) гніваєтеся.
14. Якщо ви раптом потрапите в незручну ситуацію, то кого ви звинуватите в цьому в першу чергу?
 а) самого себе; б) долю, невдачу; в) об'єктивні обставини.
15. Чи не здається вам, що люди недооцінюють ваші здібності і знання?
 а) так; б) ні.
16. Якщо друзі починають над вами жартувати, то ви:
 а) сердитесь на них; б) намагаєтесь піти від них і триматися подалі; в) самі включаєтесь в гру і починаєте підігравати їм, жартуючи над собою; г) робите байдушкий вигляд, але в душі ображаєтесь.
17. Якщо ви дуже поспішаєте і раптом не знаходите свою річ на звичному місці, то ви:
 а) будете мовчки продовжувати її пошук; б) підете, залишивши потрібну річ у будинку.

Додаток Б (продовження)

18. Що швидше за все виведе вас з рівноваги?
 а) довга черга в приймальній якого-небудь керівника, до якого вам необхідно терміново потрапити; б) суперечка в громадському транспорті; в) необхідність приходити в те саме місце кілька разів підряд з того самого питання.
19. Закінчивши з кимось суперечку, чи продовжуєте ви її вести уявно, приводячи все нові аргументи на захист своєї точки зору?
 а) так; б) ні.
20. Якщо для виконання термінової роботи у вас з'явиться можливість вибрати собі помічника, то кого з можливих кандидатів ви оберете?
 а) старанну, але безініціативну людину; б) людину, що знає справу, але любить сперечатися; в) талановиту людину, але трішки ліниву.

Додаток В

ОПИТУВАЛЬНИК

(виявлення рівня емоційної стабільності)

Для виявлення рівня емоційної стабільності Вам необхідно відповісти на систему запитань, за кожну позитивну відповідь ставиться 1 бал.

1. Чи часто ви відчуваєте потребу мати друзів, які вас розуміють, можуть підбадьорити чи втішити?
2. Чи не вважаєте ви, що вам важко відповідати “ні”?
3. Чи часто у вас бувають спади та піднесення настрою?
4. Чи часто ви відчуваєте себе нещасним(ою) без достатніх на те причин?
5. Чи виникає у вас почуття ніяковості й хвилювання, коли ви хочете розпочати розмову із симпатичною(им) незнайомкою(цем)?
6. Чи часто ви тривожитесь з приводу того, що зробили або сказали щось таке, чого не слід було робити або говорити?
7. Чи легко вас образити?
8. Чи правильно, що ви іноді сповнені енергії так, що все горить у руках, а іноді зовсім мляві?
9. Чи часто ви мрієте?
10. Чи часто вас непокоїть почуття провини?
11. Чи вважаєте ви себе людиною збудливою й чутливою?
12. Чи часто, виконавши якусь важливу справу, ви відчуваєте, що могли б виконати її краще?
13. Чи буває, що вам не спиться через те, що різні думки лізуть у голову?
14. Чи буває у вас серцебиття?
15. Чи бувають у вас напади тремтіння?
16. Чи хвилюєтесь ви з приводу неприємних подій, які могли б відбутися?
17. Чи часто вам сняться жахи?
18. Чи турбує вас який-небудь біль?
19. Чи можете ви назвати себе нервовою людиною?

Додаток В (продовження)

20. Чи легко ви ображаєтесь, коли люди вказують на ваші помилки в роботі або на ваші особисті недоліки?
21. Чи непокоїть вас почуття, що ви чимось гірші від інших?
22. Чи дбаєте ви про своє здоров'я?
23. Чи страждаєте ви через безсоння?

Додаток Г

Аналіз психолого-педагогічних ситуацій

Ситуація 1. Учитель починає урок у 7 класі. Один з учнів прийшов у повсякденному одязі і сказав, що погано себе почуває. Учитель не став з'ясовувати подробиць, показав рукою на гімнастичну лаву. Під час уроку, коли вчитель демонстрував вправу, учень непомітно для вчителя вийшов із залу. Учні це бачили, але ніхто не сказав. Учитель помітив відсутність учня лише в кінці уроку.

Як ви вчините на місці вчителя?

а) Звернетесь до класу із питанням: “Хто бачив, коли вийшов учень?”; б) не звернете уваги на поведінку учня; в) одразу після закінчення уроку

розшукаєте учня, після розмови з ним приймете рішення; г) почекаєте до наступного уроку фізкультури і примусите учня в присутності класу пояснити свої дії; д) попросите учнів класу передати ваше запрошення учневі на розмову з ним у зазначений час у спортивному залі; е) застосуєте інші способи (вказати конкретно, які саме).

Ситуація 2. Учень М. навчається у 8 класі. На уроках фізкультури не проявляє інтересу та активності під час вивчення програмового матеріалу з легкої атлетики, гімнастики та ін., але фанатично захоплюється грою у футбол. На одному з уроків фізичної культури вчитель попередив учня, що в разі безвідповідального ставлення до запланованих завдань уроку учень буде позбавлений можливості грати у футбол. Але поведінка учня на уроці не поліпшилася. У той же час, коли клас розділявся на команди для гри в футбол, учень рішуче зайняв місце в одній з команд і на вимогу вчителя залишити гру відмовився її виконати.

Як ви вчините на місці вчителя?

а) не будете гаяти часу, не будете звертати уваги на учня, розпочнете заплановану гру у футбол; б) особисто візьмете м'яч у руки і поясните учням, що гру не почнете доти, доки учень не залишить поле; в) дозволите учню

Додаток Г (продовження)

брати участь у грі, попередивши його, щоб він залишився після уроку для бесіди; г) попросите учня підійти до Вас і категорично накажете покинути гру; д) дасте можливість учням протягом 1-2 хвилин “навести порядок” на футбольному полі; е) застосуєте інші способи, вказати, які конкретно.

Ситуація 3. На початку уроку фізичної культури у 7 класі вчитель попереджає про те, що в кінці уроку планується гра в баскетбол за умови, як що діти будуть старанно працювати і не буде порушень дисципліни. Під час вивчення перекидів учень М. навмисне виконує їх так, щоб викликати сміх у присутніх. Це негативно впливає на організованість дітей. Учитель звертається до нього і нагадує класу, що за таких обставин на гру не вистачить часу. Учні запротестували, але ніхто з них не обурився діями порушника і не звертає на це уваги. Відчувши таку реакцію класу навіть після зауваження та нагадування вчителя, хлопець не змінив свого ставлення до завдань уроку.

Як ви вчините на місці вчителя?

а) не зважатимете на поведінку учня і дозволите грати в баскетбол усім; б) позбавите всіх дітей можливості грати в баскетбол як таких, що не дотримувалися вимог стосовно дисципліни; в) дозволите дітям грати в баскетбол, категорично заборонивши брати участь учню-порушнику; г) звернетесь до класу і врахуєте точку зору учнів; д) забороните учню брати участь у грі і примусите його виконувати роботу (наприклад, прибирати, замітати, копати); е) застосуєте інші способи, вказати, які конкретно.

Ситуація 4. Урок фізичної культури в 9 класі. Хлопці грають у футбол на шкільному стадіоні. Учитель з дівчатами займається на баскетбольному майданчику поруч. Під час гри у футбол м'яч потрапляє у вікно сусіднього будинку. На подвір'ї з'являється розгніваний господар, він

обурюється і погрожує директором школи. Попереджаючи неприємності, учитель подає свисток, зупиняє гру і звертається до учнів з проханням вказати на винного. Клас мовчить.

Додаток Г (продовження)

Як ви вчините на місці вчителя?

а) візьмете м'яч у руки і не дозволите грати доти, доки не виявиться винуватець; б) дозволите учням грати у футбол до закінчення уроку, а господарю пообіцяєте відремонтувати вікно за годину, взявши відповідальність на себе; в) звернетесь до учнів, спонукаючи їх самостійно вирішити справу з ремонтом і при позитивній відповіді дозволите грати у футбол; г) зупините гру, підізвете всіх хлопців до себе і почнете з'ясовувати, хто винен; д) зупините гру, візьмете м'яч у руки і примусите хлопців виконувати фізичне навантаження (наприклад, бігти крос); е) застосуєте інші способи, вказати, які конкретно.

Ситуація 5. З метою закріплення техніко-тактичних дій з баскетболу в 9 класі проводиться навчальна гра. До кінця уроку залишилися лічені хвилини. Команда, у складі якої грає добре підготовлений учень Н., програє, але намагається уникнути поразки. Учень заволодів м'ячем вдало виконує кидок у кошик і виводить свою команду вперед. Але вчитель подає свисток, зупиняє гру і не зараховує попадання, фіксуючи порушення правил. Учень і учасники його команди почали висловлювати невдоволення рішенням вчителя і відмовляються продовжувати гру.

Як ви вчините на місці вчителя?

а) почнете пояснювати учням, де і як були порушені правила гри і доводити правильність прийняття суддівського рішення; б) принципово дасте зрозуміти дітям, що рішення судді не підлягає сумніву і їх невдоволення безпідставні; в) закінчите гру, не будете оголошувати результат гри; г) зафіксуєте і оголосите перемогу команди - суперниці; д) пообіцяєте дітям зіграти в баскетбол на наступному уроці фізкультури в тому самому складі; е) застосуєте інші способи, вказати, які конкретно.

Додаток Д

Приклади ділових ігор

1. Гра “Професійно важливі якості вчителя фізичної культури”.

Мета гри: закріпити знання про професійні якості вчителя фізичної культури.

Порядок проведення гри. Для створення ігрової ситуації гравці розбиваються на три групи, учасники яких по черзі повинні назвати як можна більше професійних якостей якими, повинен володіти вчитель фізичної культури та обґрунтувати свою думку. Викладач веде гру, керує дискусією, підбиває підсумки, оцінює рівень знань і визначає гравця, який, на його думку, найкраще знає професійні якості вчителя фізичної культури.

2. Гра “Розв’язання психолого-педагогічних ситуацій”.

Мета гри: формування умінь розв'язання проблемних психолого-педагогічних ситуацій.

Порядок проведення гри. До початку гри студентів слід ознайомити з психолого-педагогічними ситуаціями. Учасників поділяють на 3-4 мікрогрупи. Викладач висуває проблемну ситуацію або дискусійне питання і пропонує обговорити його в кожній групі протягом 1-2 хвилин. Після того, як час вичерпався, кожна група по черзі висуває лише одну з обговорюваних думок. Після обговорення з усіх запропонованих думок визначається найдоцільніша. Група, яка її висунула, стає переможцем.

3. Гра “Види стилів педагогічного спілкування”.

Мета гри: закріпити знання студентів про види педагогічного спілкування.

Порядок проведення гри. Учасників поділяють на чотири групи. Перед кожною групою стоїть завдання характеризувати різні стилі педагогічного спілкування (спілкування – дистанція, спілкування – загравання, спілкування – залякування, спілкування на основі дружнього ставлення) і по можливості продемонструвати їх. Гра проходить у формі дискусії. Після обговорення обирається найоптимальніший, на думку гравців, вид спілкування.

Додаток Д (продовження)

4. Гра “Педагогічна майстерність учителя фізичної культури”.

Мета гри: оволодіння майбутніми вчителями фізичної культури основами педагогічної майстерності.

Порядок проведення гри. Між учасниками розподіляються такі ролі: педагог-ерудит, опоненти, рецензенти, експерти. Педагог-ерудит виступає з повідомленням про основні складові педагогічної майстерності і демонструє підготовлені ним схеми. Після його відповідей на запитання, слово надається опонентам, рецензентам і всім бажаючим. У процесі обговорення учасники колективно складають схему, аргументуючи доцільність і важливість кожної складової. Експерти оцінюють дії всіх учасників.

5. Гра “Функції фізичної культури”.

Мета гри: закріпити знання про основні функції фізичної культури, як важливої частини загальної культури особистості сучасного фахівця.

Порядок проведення гри. Гравці діляться на дві групи: “експерти” і “студенти”. Кожний студент із команди “студенти” називає одну із функцій фізичної культури і характеризує її. Представники команди “експерти” уважно вислуховують “студентів” й обговорюють кожний виступ. В ході підсумкового обговорення обирається “кращий студент-знавець”, який під час гри найбільше зацікавив “експертів”.

6. Гра “Типи ставлення особистості до здорового способу життя”.

Мета гри: ознайомити студентів з типами ставлення особистості до здорового способу життя.

Порядок проведення гри. Гравці розбиваються на чотири групи: “байдужі”, “пасивні”, “спонтанні” й “активні”. Кожна з груп повинна висунути найбільш вагомий аргументи, які свідчать на користь їх позиції. Якщо є можливість то продемонструвати їх. Гра проходить у формі дискусії.

Після того, як представники всіх груп висловили свої аргументи, вони повинні вибрати найдоцільніший, на їх думку, тип ставлення до здорового способу життя.

Додаток Е ВПРАВИ

для формування комунікативних умінь

Вправа 1.1. *“Вчися розслаблятися”*. Максимально напружити усі м’язи, затриматися певний час у цьому положенні, при цьому про себе рахувати до десяти. Після цього глибоко вдихнути та видихаючи, повільно розслабитися. Тіло при цьому має бути обм’яклим. Потім слід спокійно посидіти, ні про що не думати в цей момент; поступово стає добре та спокійно. Вправу повторити кілька разів.

Вправа 1.2. *“Зняття м’язової напруги”*. Зайти у спортивний зал перед уроком, стати в центрі залу (перевірити скутість м’язів і наявність зайвого напруження); виконати кілька разів вправи на розслаблення м’язів; пройти по периметру спортивного залу, виконати декілька рухів або фізичних вправ (перевірити скутість м’язів і позбутися залишків напруги).

Вправа 1.3. Підготувати декілька варіантів привітання (до дітей в залежності від віку; до вчителя; до студентів-практикантів; до методиста). Вітатися різними способами, використовуючи вербальні і невербальні засоби (міміку, жести, посмішку); бажано не повторюватися.

Вправа 1.4. *“Встановлення контакту”*. Організувати взаємодію з присутньою в аудиторії незнайомою людиною, реалізуючи всі стадії спілкування і використовуючи всі засоби спілкування (як вербальні, так і невербальні – міміку, жести, пантоміміку).

Вправа 1.5. *Розвиток уміння проявляти тактовність при оцінці діяльності школярів.*

Обговорювати невдачі, негативну діяльність учнів, їх провину на одинці, поза колективом. При цьому проявляти терплячість, витримку, об’єктивно вивчити всі обставини зробленої дії, особливо негативної, не поспішаючи з висновками. Оцінювати й аналізувати здобутки і гарні вчинки учня в присутності всього класу.

Додаток Е (продовження)

Вправа 1.6. *Розвиток уміння аналізувати зразки діяльності вчителя, визначати засоби вдосконалення професійно-комунікативної діяльності.*

Ознайомтеся (шляхом спостереження) з методикою проведення уроків фізичної культури кількох учителів, їх діяльністю під час проведення навчально-виховних та спортивно-масових заходів (класних або загальношкільних). Проаналізуйте застосовані засоби спілкування, основні технологічні прийоми і здатність до організації комунікації з дітьми. Підготуйте рекомендації щодо вдосконалення професійно-комунікативної діяльності вчителя.

Вправа 1.7. *Розвиток навичок спілкування та співробітництва у парі, вміння висловлюватися та активно слухати.*

Учасники поділяються на пари, обираючи при цьому партнера по спілкуванню. Кожен студент із пари одержує 5-6 карток з різними завданнями. З кожним наступним завданням партнери будуть змінюватися.

Завдання 1. Треба сісти на стільці спина до спини та спробувати поспілкуватися на будь-яку тему один з одним. Після завершення слід повернутися обличчям один до одного та поділитися своїми враженнями.

Завдання 2. Один з партнерів сидить, а другий – стоїть. Спробуйте поспілкуватися у такому положенні. Через певний час помінятися ролями, щоб кожен зміг дивитися один на одного зверху вниз та навпаки. Після завершення розмови поділитися своїми враженнями від спілкування.

Завдання 3. Дивлячись партнеру в очі, спробуйте поспілкуватися самим лише поглядом. Через певний час обмінятися своїми враженнями.

Завдання 4. Одному з співрозмовників пропонується говорити голосно, а іншому – тихо, можна задавати різноманітні питання. Той, хто запитує, може робити це голосно, а той, хто відповідає, навпаки, – дуже тихо. Через певний час помінятися ролями. Після завершення вправи йде обговорення.

Завдання 5. Одному із учасників пропонується закрити очі і спробувати поспілкуватися зі своїм партнером. Після зміни ролей йде обговорення.

Додаток Ж

ВПРАВИ

для вдосконалення емоційно-мовленнєвої діяльності

I. Самоконтроль і розвиток техніки мовлення

Вправа 1.1. Щоденно використовувати вправи артикуляційної гімнастики [12, 13] для губ і язика, які надають м'язам рота гнучкості, пружності, рухливості, а для усунення наявних недоліків — кілька разів на день, стежачи за тим, щоб м'язи шиї, лоба, очей, брів під час гімнастики були вільні, не напружувалися.

Вправа 1.2. Постійно працювати над вдосконаленням дикції:

- чітко вимовляти голосні в такій послідовності: І, Е, А, О, У, Й та приголосні звуки;
- підібрати для кожного приголосного текст скоромовки, при цьому засвоєння скоромовок починати з їх повільного вимовляння, можливо, по складах;
- засвоїти вимовляння тексту скоромовки в повільному темпі і поступово прискорювати темп; саме швидкий темп виробляє легкість, чіткість звуків; швидкий темп вимовляння текстів особливо корисний тим, у кого квола артикуляція, неохайна вимова.

Вправа 1.3. Виконати довгий видих зі звуками: вдихнути носом, затримати дихання, підтягнувши злегка низ живота, і видихати, імітуючи шум вітру, поєднувати видих з фонемою “ш-ш-ш”. Видихнувши, набрати повітря, затримати дихання і видихати з фонемою “ф-ф-ф”.

Вправа 1.4. Виконати видих з вимовою звуків і обертанням тулуба. Уявляючи берізку, нахилити тулуб вперед, назад, управо, вліво, робити оберти і півоберти. Видихаючи, вимовити слово ш-ш-ше-е-л-ле-е-с-с-ти-и-

ить. М'язи ший, рук звільнені, рух вільний.

II. Самоконтроль і розвиток умінь виразного мовлення

Вправа 2.1. Визначити для себе мету і завдання уроку, готуючись до його проведення, значення помірної звучності командного голосу (чіткого

Додаток Ж (продовження)

вольового, при необхідності – гучного), своєчасність і доцільність команд для створення передумови чітких дій учнів, забезпечення синхронності і синергізму рухів, підтримки уваги школярів.

Вправа 2.2. Подачу команд перед строем: “Ставай!”, “Рівняйся!”, “Струнко!”, „Вільно!” здійснювати чітко, голосно, в оптимальному темпі, переконливо, у формі наказу, акцентуючи наголоси.

Вправа 2.3. Звернути увагу при подачі команд з підготовчою та виконавчою частинами, (наприклад “Два кроки вперед кроком (попередня частина команди) – руш! (виконавча частина)”). Попередню частину команди подавати протяжно, виразно, виконавчу частину команди – голосно й уривчасто.

III. Самоконтроль і розвиток комунікативних умінь у спілкуванні

Вправа 3.1. Проаналізуйте рівень уміння вчителя чітко і ясно висловлювати свої думки за допомогою слів і жестів, методи звертання до дітей різного віку, загальну культуру поведінки вчителя під час проведення уроків.

IV. Розвиток загальних психофізичних особливостей своєї особистості, оволодіння вміннями професійно-педагогічного мовлення

Вправа 4.1. Виконувати вправи з регуляції темпу рухів і мовлення:

- плавно й повільно стискати і розтискати пальці рук; плавно й повільно переводити погляд з одного предмета на інший; також говорити, виконувати різні рухи протягом 1-2 хвилин;

- використовувати чергування швидкого і повільного, плавного і стрімкого темпу; наприклад, 2-3 хвилини робити все (збирати розкидані книжки, виконувати різні рухи, писати на дошці тощо) повільно й плавно, потім 1-2 хвилини — швидко і стрімко, імітуючи суєтність и нервовість, далі знову повільно. Також читати уривки з добре знайомих творів.

Вправа 4.2. Змоделювати ситуацію розповіді, у якій є опис дійових осіб, подій тощо. Завдання студенту-практиканту: описати ці картини так, щоб слухачі їх побачили, відчули настрій, який вони викликають.

Додаток Ж (продовження)

(Наприклад, проведення змагання зі спортивних ігор, рухливої естафети молодших школярів, туристичного походу).

Оцінюється вміння створювати в слухачів за допомогою виразних засобів мовлення зорові образи, викликати відповідні почуття, посилювати враження від почутого. Визначається рівень володіння цими вміннями (високий, достатній, недостатній).

V. Розвиток уміння психофізичної і емоційної саморегуляції

Вправа 5.1. Систематично виконувати вправи з контролю і регуляції діафрагмального і ритмічного дихання [70, 71].

Вправа 5.1. Виконувати вправи з контролю тону м'язів. При цьому повторювати текст: “Моя увага зупиняється на обличчі. Моє обличчя спокійне. М'язи чола розслаблені. Губи та зуби розімкнені. М'язи щок розслаблені. М'язи очей розслаблені. Моє обличчя, як маска. Разом із посмішкою я відчуваю, як зникає напруження з обличчя і з усього тіла”. Виконання вправи допомагає не тільки надати обличчю спокійного виразу, а й домогтися внутрішньої гармонії й заспокоєння

Вправа 5.2. Виконувати вправи для розслаблення і напруження м'язів рук. Основна стійка, руки – вперед, пальці стиснуті в кулак; одночасно напружувати м'язи кисті, передпліччя, плечей. При цьому потрібно пам'ятати про уявну дію (ви хочете бути сильним, міцним, ваші м'язи дуже напружені). Після виконання вправи – максимально розслабитися: руки вільно падають.

Вправа 5.3. Використання аутогенного тренування для професійного настрою на проведення уроку.

Подолати невпевненість, скутість при спілкуванні з класом допоможе повторювання такого тексту: “Я у абсолютному стані спокою; я входжу в клас упевнено; почуваю себе на уроці вільно й розкуто; володію собою; мій голос звучить рівно, впевнено; я вмю вільно керувати своїми рухами; я можу гарно провести урок; настрої бадьорий; мені самому цікаво на уроці; мені цікаво вчити дітей; я в стані спокою і впевненості в собі”.

Додаток 3 ВПРАВИ

для розвитку фізичних і координаційних здібностей

I. Вправи для розвитку сили кисті

- 1.1. Напружені розгинання пальців і стискання кисті в кулак.
- 1.2. Стискання пальцями кистьового динамометра, гумового кільця, каучукового м'яча; ліплення фігур з пластиліну і глини.
- 1.3. Підняття, опускання, обертання кистей, стиснутих у кулаки.
- 1.4. В упорі стоячи (лежачи) зігнувшись підійматися на пальці рук і опускатися на всю долоню.

II. Вправи для розвитку силової витривалості

- 2.1. В.п. - стійка ноги нарізно, напівнахил тулуба вперед, набивний м'яч (3 кг) за головою; кругові обертання тулуба з максимальною амплітудою вправо і вліво, по 6-8 обертів у кожен сторону.
- 2.2. Присідати на одній нозі, робити (“пістолет”) максимальну кількість разів на правій і лівій нозі; дозволяється триматися рукою за опору.
- 2.3. Нахили вперед з вантажем 10-16 кг на плечах (по 10-15 разів).
- 2.4. В.п. – вис спиною до гімнастичної стінки; круги ногами вліво і вправо; ноги прямі або трохи зігнуті в колінах (по 4-6 кругів у кожен сторону).

III. Вправи для розвитку швидкісно-силових здібностей

(виконувати протягом 30 с на кількість разів з набивним м'ячем, маса 1-3 кг)

- 3.1. *Нахили.* В.п. – ноги на ширині плечей, руки вгору, м'яч в руках; 1 – нахилитися, не згинаючи колін, торкнутися м'ячем підлоги; 2 – в.п.

3.2. *Підняття тулуба*. В.п. - лежачи на підлозі на спині, м'яч в руках за головою; 1 – сісти і, зробивши нахил, дістати м'ячем носочки ніг; 2 – в.п.

3.3. *Випади*. В.п. – положення випаду вперед, м'яч у зігнутих руках; 1 – стрибком поміняти положення ніг; 2 – в.п; цей цикл рахувати за 1 раз.

3.4. *Лов м'яча*. В.п. – о.с., м'яч у руках; 1 – підкинувши м'яч угору, сісти – ноги нарізно і піймати м'яч, сидячи на підлозі; 2 – підкинути м'яч сидячи і піймати стоячи; (виконувати протягом 1 хвилини).

Додаток 3 (продовження)

IV. Вправи для розвитку підвищення потужності відштовхування

4.1. Зістрибування з предметів різної висоти (25-60 см) з місця і з розгону на одну ногу з подальшим відштовхуванням вперед або вгору.

4.2. Стрибки на обох і одній нозі на місці і в русі по горизонтальній і похилій доріжках вниз (від 1 до 35°) і вгору (від 1 до 15°).

4.3. Стрибки на обох ногах через гімнастичну лавку, на піднесення заввишки 30-40 см; те ж на одній нозі.

4.4. В.п. – одна нога, зігнута в коліні, стоїть на гімнастичній лавці, інша – на підлозі; стрибком змінювати положення ніг.

4.5. В.п. – лежачи на спині, тримати ноги прямі, підняті під кутом 45°, права нахрест над лівою; швидко змінювати положення ніг.

V. Вправи для розвитку швидкості бігу

5.1. Імітація ногами рухів велосипедиста лежачи на спині (100-120 разів).

5.2. Стрибкоподібний біг (60-100 стрибків).

5.3. Човниковий біг на відрізку 15-20 м (2-3 серії по 4-6 разів в серії).

5.4. Старти з різних положень: стоячи спиною вперед, сидячи, лежачи.

5.5. Біг на коротких відрізках 20-30 м з максимальною швидкістю (3-4 рази з інтервалом відпочинку 1,5-3 хвилини).

VI. Вправи для розвитку координаційних здібностей

6.1. В.п. – о.с., руки вгору, права рука робить круг вперед, ліва – назад; за сигналом вчителя поміняти напрями руху рук на протилежні.

6.2. В.п. – о.с., права рука тримається за ніс, ліва – за праве вухо, за командою змінити положення рук. Тепер за ніс тримається ліва рука, а права – за ліве вухо; перед зміною положення рук виконати змах рук перед собою.

6.3. Руку обернути справа наліво і одночасно ногу в протилежну сторону. За сигналом вчителя поміняти напрям рухів.

6.4. Стрибки з ноги на ногу; через набивні м'ячі, розташовані на різній відстані; через гімнастичну лаву вліво-вправо з просуванням уперед.

6.5. Стрибком на місці з оборотом на 360° треба попасти в свій слід.

Додаток II

ВПРАВИ

для розвитку психофізіологічних властивостей

I. Вправи для розвитку швидкісної точності рухів

1.1. Ловля тенісного м'яча після відскоку від підлоги, стіни.

1.2. Передача тенісного м'яча в парах у швидкому темпі.

1.3. Метання малих м'ячів по мішені, яка рухається.

1.4. У швидкому темпі наносити “уколи” тупим кінцем олівця в пісок, гумову поверхню, пористий матеріал.

1.5. По всій площині аркуша паперу довільно відмітити 5–6 кружечків діаметром 1 см; за 40–60 секунд зробити як можна більше точних влучень (напрямок руху – довільний).

II. Вправи для розвитку швидкості рухів рук

2.1. Напружені розгинання і стискання пальців рук у поступово зростаючому темпі до максимального, потім сповільнюючи темп до зупинки.

2.2. В.п. – руки вперед; підняти долоні вгору і опустити вниз; відвести долоні в сторони; зробити круги: кистями; кожним пальцем з великою амплітудою, кожним пальцем у русі вперед, згинаючи і розгинаючи їх.

2.3. В.п. – пальці правої руки на столі; відвести лівою рукою почергово кожний палець правої руки вгору, різко його відпустити.

2.4. В.п. – руки вперед; послідовно згинати і розгинати пальці рук, починаючи з великого.

2.5. Жонглювання руками великих (волейбольних) і малих (тенісних) м'ячів.

III. Вправи для розвитку швидкості переробки інформації

3.1. Виконання стройових команд у поступово зростаючому темпі.

3.2. Початок бігу на світловий або звуковий сигнал.

3.3. Початок ведення м'яча на світловий або звуковий сигнал.

3.4. Початок гімнастичних вправ на світловий або звуковий сигнал.

Додаток II (продовження)

IV. Вправи для розвитку швидкості простої рухової реакції

4.1. Виконання різноманітних вправ змагального характеру в неспецифічних умовах.

4.2. Виконання рухів при зміні характеру стартового подразника (зоровий, слуховий або тактильний) і сили його впливу.

4.3. Комплексне вдосконалення швидкості реагування в умовах дефіциту простору і часу (зменшені розміри майданчика; більша, ніж за правилами відповідної гри, кількість учасників; спрощені правила; введення додаткових правил, невелика тривалість гри).

4.4. Виконання руху з полегшеними умовами реагування (наприклад, біг з високого старту в спринтерів).

4.5. Виконання старту з різних початкових положень; старту з варіативною тривалістю паузи між підготовчою і виконавчою командами (1–3 с).

V. Вправи для розвитку швидкості складної рухової реакції

5.1. Виконання техніко-тактичних дій з поступовим збільшенням швидкості, від повільної до оптимальної.

5.2. Виконання бігових вправ за ускладненим світловим сигналом.

5.3. Виконання стрибкових вправ за ускладненим світловим сигналом.

5.4. Виконання гімнастичних вправ за ускладненим світловим і звуковим сигналом.

5.5. Виконання групових вправ у високому темпі, з великою швидкістю і в умовах обмеженого простору (зменшені розміри майданчика, збільшена

кількість учасників гри).

5.6. Виконання техніко-тактичних дій при зміні швидкості пересування об'єктів, їх величини і відстані до нього.

5.7. Виконання вправ для вдосконалення реагування на об'єкт, який з'являється раптово (наприклад, частковим обмеження поля зору або перешкодами, які створюють партнери в умовах реального виконання вправ).